

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Ü. Gülda ÇETİNDAG SÜME

HAZIRLAYAN
Mesut EPREM

ELAZIĞ – 2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER FAKÜLTESİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİ

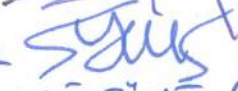
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Gülde ÇETİNDAG SÜME

HAZIRLAYAN
Mesut EPREM

Jürimiz, 05./08./2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği /oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Esma SİMŞEK -
2. Doç. Dr. Yılmaz İRMAK
3. Dr. Öğr. Ü. Gülde ÇETİNDAG SÜME (Dan)

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / /
tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Bingöl Halk Hekimliği****Mesut EPREM****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı****Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı****Elazığ–2019, Sayfa: XV+183**

İnsanoğlu, biyolojik bir varlık olması sebebiyle tarih sahnesine çıktığı andan itibaren sağlık sorunları ile karşılaşmıştır. Bu sağlık sorunlarını gidermek için yaşadığı coğrafyada tedavi yöntemleri aramış, bulduğu tedavi yöntemlerini sonraki kuşaklara aktarmaya ve öğretmeye çalışmıştır. Bu yöntemlerin çoğunluğu gözleme dayalı olmakla beraber halkın doğada bulduğu nesneleri deneme-yanılma yöntemiyle kullanmasından kaynaklanan yöntemlerdir. Kimi zaman da halk, hastalıkları doğada bulduğu nesnelerle tedavi edemeyip çaresizlik içinde kalınca halk hekimliğiyle ilgili birtakım inançlar edinmiştir. Bu inançlar halk hekimliğinde yer alarak insan davranışlarını etkilemiş ve yaşamına yön vermiştir.

İnsan yaşamında önemli bir yer tutan halk hekimliğinin Türk kültürü içinde önemli bir yeri vardır. Eski Türk hekimliğinde hastalık karşısında çaresiz kalan insanlar bitkisel, dinsel, hayvansal emlere müracaat ederek hastalıklarına çareler aramıştır. Buldukları yöntemleri deneyimlemiş, faydalı bulduklarını hastalıkların tedavisinde kullanmışlardır. Bu yönüyle insan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan eski Türk halk hekimliği uygulamaları kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiş ve kültür dünyamızın önemli bir parçası olmuştur.

Çalışmamızın genel amacı; kültür hayatımızda önemli bir yere sahip olan halk hekimliği ile ilgili geçmişten günümüze kadar gelen eski Türk halk hekimliği uygulamalarının ortak yönlerini tespit etmek ve bunları ortaya çıkarmaktır.

Çalışmamızın kapsamını Bingöl halk hekimliğı uygulamaları oluşturmaktadır. Bingöl halk hekimliğı, Türk kültürü içinde sahip olduğı önem bakımından oldukça dikkate değerdir. Bu bakımdan Bingöl halk hekimliğı; inanış, sağaltma yöntemleri, uygulamalar vb. yönleriyle incelemeye tabi tutulacaktır.

Anahtar kelimeler: Halk hekimliğı, Bingöl halk hekimliğı, sağaltma yöntemleri, emler, inanış.

ABSTRACT**The Thesis of Master****Bingöl Folk Medicine****Mesut EPREM****Fırat University****Institute of Social Sciences****Turkish Language and Literature Master of Science****Department of Turkish Folk Literature****Elazığ–2019; Pages: XV+183**

Since human being is a biological being, he has faced health problems from the moment he appeared on the stage of history. In order to overcome these health problems, human beings sought treatment methods in their geography and used the treatment methods they found to get rid of their diseases. These methods are mostly based on observation, but it consists of using the objects found in nature by trial and error method. At times, folk diseases cannot be cured by the objects he finds in nature, and when he is in despair, he has acquired some beliefs about folk medicine. These beliefs have influenced human behaviors by taking part in folk medicine and gave direction to life.

Folk medicine, which has an important place in human life, has an important place in Turkish culture. In the old Turkish medicine, people who were helpless in the face of the disease resorted to herbal, religious and animal orders and sought remedies for their diseases. They have experienced the methods they have found and found useful in the treatment of diseases. In this respect, old Turkish folk medicine practices, which are an indispensable part of human life, have been transferred from generation to generation and have been an important part of our cultural world.

The general purpose of our study; the aim of this course is to determine the common aspects of the practices of folk medicine which has an important place in our cultural life from the past to the present day and to reveal them. The scope of our study consists of Bingöl folk medicine applications.

Key Words: Bingöl, folk medicine, treatment methods, ems.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XI
ÖN SÖZ	XII
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ.....	1
I. BİNGÖL HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
I.1. Bingöl'ün Tarihi	1
I.2. Bingöl Adının Kaynağı	4
I.3. Bingöl'ün Coğrafi Özellikleri.....	6
I.4. Bingöl'de Ekonomi	7
I.5. Bingöl'de Turizm.....	8
I.6. Bingöl'ün Kültürel Yapısı	8
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. HALK HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	12
1.1. Halk Hekimliği Kavramı.....	12
1.2. Halk Hekimliğinin Tarihçesi.....	15
1.3. Türk Kültüründe Halk Hekimliği	18
1.3.1. İslamiyet'ten Önce Türk Halk Hekimliği.....	18
1.3.2. İslamiyet Sonrası Türk Halk Hekimliği	28
1.4. Türk Halk Hekimliğinde Sağaltıcılar	33
1.4.1. Şaman/ Kam	34
1.4.2. Ocaklılar	38
1.4.3. Veli/Hoca.....	41
1.4.4. Otacı/Emçi.....	42
1.4.5. Sınıkçı.....	43
1.4.6. Üfürükçü/Okuyucu	43
1.5. Türk Halk Hekimliğinde Sağaltma (Tedavi) Yöntemleri	43
1.5.1. Irvasa Yoluyla Yapılan Tedaviler	44
1.5.2. Parpılama Yoluyla Yapılan Tedaviler	45
1.5.3. Büyü Yoluyla Yapılan Tedaviler.....	45

1.5.4. Dini Yollarla Yapılan Tedaviler	46
1.5.5. Bitkilerle Yapılan Tedaviler	46
1.5.6. Hayvansal Ürünlerle Yapılan Tedaviler	47
1.5.7. Madensel Ürünlerle Yapılan Tedaviler	48
1.6. Türkiye’de Halk Hekimliği Üzerine Yapılmış Çalışmalar	48
1.6.1. Kitaplar	49
1.6.2. Makale ve Bildiriler	51
1.6.3. Tezler	54
1.6.3.1. Doktora Tezleri	54
1.6.3.2. Yüksek Lisans Tezleri	55

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI	57
2.1. İnsan Hastalıklarıyla İlgili Halk Hekimliği Uygulamaları	57
2.1.1. Beyin ve Omurilikle İlgili Hastalıklar	57
2.1.1.1. Felç (İnme)	57
2.1.1.2. Fıtık	58
2.1.2. Kalp-Damar Hastalıkları	59
2.1.2.1. Tansiyon	60
2.1.2.2. Kolesterol	61
2.1.2.3. Varis	61
2.1.2.4. Bayılma	62
2.1.3. Kanser	63
2.1.4. Verem	63
2.1.5. Solunum Yolu Hastalıkları	64
2.1.5.1. Zatürre	64
2.1.5.2. Astım	65
2.1.5.3. Bronşit	65
2.1.5.4. Sinüzit	66
2.1.5.5. Bademcik İltihabı	67
2.1.5.6. Grip/ Nezle	68
2.1.6. Mide Hastalıkları	69
2.1.6.1. Mide Ülseri	69
2.1.6.2. Mide Ekşimesi	70
2.1.6.3. Mide Yanması	70

2.1.6.4. Mide Ağrısı	71
2.1.7. Karaciğer Hastalıkları	71
2.1.7.1. Sarılık.....	72
2.1.8. Bağırsak Hastalıkları	73
2.1.8.1. İshal.....	73
2.1.8.2. Basur	74
2.1.8.3. Kabızlık.....	75
2.1.8.4. Bağırsak Kurdu	76
2.1.8.5. Bağırsak Gazı.....	76
2.1.9. Böbrek Rahatsızlığı	78
2.1.9.1. Böbrek Taşı/Kumu iltihabı	78
2.1.10. Ortopedik Hastalıklar	79
2.1.10.1. Kırık/Çıkık/Burkulma	79
2.1.11. Ağrılar.....	80
2.1.11.1. Baş Ağrısı	80
2.1.11.2. Kulak Ağrısı.....	82
2.1.11.3. Diş Ağrısı	83
2.1.11.4. Boğaz Ağrısı	85
2.1.11.5. Kulunç Ağrısı.....	86
2.1.11.6. Sırt ve Bel Ağrısı	86
2.1.12. Şeker Hastalığı.....	88
2.1.13. Cilt Hastalıkları	89
2.1.13.1. Uyuz.....	89
2.1.13.2. Egzama.....	89
2.1.13.3. Mantar	90
2.1.13.4. Siville	91
2.1.13.5. Siğil.....	92
2.1.13.6. Nasır.....	93
2.1.13.7. Çıban.....	93
2.1.13.8. Saç Dökülmesi/ Kepeklenmesi/Saçkıran	94
2.1.13.9. Yanıklar	96
2.1.13.10. Yaralar	97
2.1.13.10.1. Ağız İltihaplanması	97
2.1.13.10.2. Uçuk	97

2.1.13.10.3. Pamukçuk	98
2.1.14. Göz Hastalıkları	98
2.1.14.1. Göz Ağrıları/İltihaplanması	99
2.1.14.2. Arpacık/Gelincik	99
2.1.15. Kabakulak	100
2.1.16. Guatr	101
2.1.17. Romatizma	101
2.1.18. Kansızlık	102
2.1.19. Kadın Hastalıkları	103
2.1.19.1. Doğum Öncesi Yapılan Tedavi Yöntemleri	103
2.1.19.1.1. Gebe Kalma/Kısırlığı Giderme	104
2.1.19.1.2. Aşırme	107
2.1.19.1.3. İstenmeyen Gebelik	108
2.1.19.2. Doğum Esnası	109
2.1.19.2.1. Çocuğun Sağlıklı Doğması ile İlgili Yöntemler	109
2.1.19.3. Doğum Sonrası	110
2.1.19.3.1. Lohusalık/Albastı	110
2.1.20. Çocuk Hastalıkları	113
2.1.21. Zehirlenmeler	114
2.1.21.1. Yılan Zehirlenmesi	115
2.1.21.2. Akrep Sokması	115
2.1.21.3. Arı Sokması	116
2.1.21.4. Diğer Zehirlenmeler	117
2.1.22. Dinsel-Büyüsel Rahatsızlıklar	117
2.1.22.1. Nazar	117
2.1.22.2. Sara	120
2.1.23. Ateş Yüksekliği	120
2.1.24. İştahsızlık	121
2.1.25. Uykusuzluk	121
2.1.26. Ses Kısıklığı	122
2.2. Hayvan Hastalıklarıyla İlgili Halk Hekimliği Uygulamaları	122
2.2.1. Hayvan Zehirlenmesine Bağlı Hastalıkların Tedavisi	123
2.2.2. Hayvanlarda Kırık-Çıkık Tedavisi	123
2.2.3. Hayvanlarda Karın Şişkinliğinin Tedavisi	124

2.2.4. Hayvanlarda Üşütmeye Bağlı Hastalıkların Tedavisi	124
2.2.5. Hayvanlarda Kaşıntıya Bağlı Hastalıkların Tedavisi	124
2.3 Bitki Hastalıkları	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİNDE KİŞİYE VE MEKÂNA BAĞLI

UYGULAMALAR	127
3.1. Ocaklar	127
3.1.1. Sarılık Ocağı	128
3.1.2. Nazar Değmesi ve Kurşun Dökme Ocağı	128
3.1.3. Siğil Ocağı	129
3.1.4. Kulunç Ocağı	129
3.1.5. Ben Ocağı	130
3.2. Cinnê, Pire (Koca Karılar, Ebeler)	130
3.3. Ziyaret Yerleri (Türbe-Yatırlar)	131
3.3.1 Şeyh Ahmet Türbesi	132
3.3.2. Seyit Şeyh Ahmet Türbesi	133
3.3.3. Şehit Sarung	133
3.3.4. Şeyh Süleyman Türbesi	134
3.3.5. Şeyh Alauddin Türbesi	134
3.3.6. Şeyh Mustafa Türbesi	134
3.3.7. Şeyh Muhyiddin Türbesi	135
3.3.8.Yusuf-ı Harputî Türbesi	135
3.3.9.Şeyh Abdullah Türbesi	136
3.3.10. Mirali Ziyareti	136
3.3.11. Pirik Ziyareti	136
3.3.12. Atman Şehidi	136
3.3.13. Şeyh Ali Kışkek	137
3.3.14. Pirik Sef	137
3.3.15. Kara Baba	137
3.3.16. Şeker Baba Ziyareti	138
3.3.17. Karer Baba Ziyareti	138
3.3.18. Seyda-i Derun	138
3.3.19. Sultan Kibes (Kubeys)	139
3.3.20. Ziyar Ali	139

3.3.21. Hami Deri	140
3.3.22. Kalık Meteş Ziyareti	140
3.3.23. Değerlendirme	140
3.4. Kaplıca ve Şifalı Sular	141
3.4.1. Ilıcalar	141
3.4.2. İçmeler Çeşmesi	141
3.4.3. Hame Kupar Suyu	142
3.4.4. Dare Ham	142
3.4.5. Yene Sur	142
3.4.6 Yene Efendi	142
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
4. TEDAVİLERDE KULLANILAN MALZEMELER.....	143
4.1. Bitkisel Malzemeler	143
4.2. Hayvansal Malzemeler	147
4.3. Madensel ve Diğer Malzemeler	149
Medyada Alternatif Tıp	151
SONUÇ	154
KAYNAKÇA.....	157
1.Yazılı Kaynaklar	157
2.Elektronik Kaynaklar	163
3.Sözlü Kaynaklar	164
EKLER	170
Ek-1 Orijinallik Raporu.....	170
Ek-2. Fotoğraflar	171
Ek-3. Derleme Soruları	180
ÖZ GEÇMİŞ	183

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. Araştırma Alanı Haritası	171
Fotoğraf 2. Şeyh Mustafa Türbesi	172
Fotoğraf 3. Şeyh Ahmet Türbesi	172
Fotoğraf 4. Seyit Şeyh Ahmet Türbesi	173
Fotoğraf 5. Şeker Baba Türbesi	173
Fotoğraf 6. Mala Murcan	174
Fotoğraf 7. Kırık-Çıkıkçı Hacı Ali Madrak	174
Fotoğraf 8. Ocaklı Halime KAÇAR	175
Fotoğraf 9. Kaynak Kişi Hüsniye ÇAKAR	175
Fotoğraf 10. Sarılık Ocaklısı Sabri TARTAR	176
Fotoğraf 11. Yaban Nanesi-Dağ Nanesi	176
Fotoğraf 12. Ebe gümeci (Dâlek)	177
Fotoğraf 13. Isırgan Otu	177
Fotoğraf 14. Osmanlı'da Müzikle Tedavi Minyatürü II. Bayezid Külliyesi Edirne ...	178
Fotoğraf 15. Osmanlı'da Bel-Sırt Ağrılarının Tedavisi II. Bayezid Külliyesi Edirne.	179

ÖN SÖZ

İnsanoğlu, doğumdan ölüme kadar geçen süreç içerisinde yaşamını olumsuz etkileyen bedensel, ruhsal, psikolojik hastalıklar ile sürekli karşılaşmıştır. Bu hastalıklar, insan sağlığını kötü yönden etkileyerek yaşam kalitesini düşürmüştür. Hastalıklar karşısında çaresiz duruma düşen insanlar, bu hastalıklardan kurtulmak için hastalıkları sağaltma arayışı içerisinde girmiştir. Zamanla doğada bulduğu nesneleri çözmeye başlayan insanoğlu, tabiatla karşılaştığı nesneleri hastalıkların tedavisinde kullanmaya başlamıştır. Böylece hastalıkları sağaltmak için maddi ve manevi birtakım tedavi yöntemleri bulmuş ve bu tedavi yöntemlerini hastalıkları sağaltmada kullanarak halk hekimliğinin temellerini atmıştır.

Halk hekimliği; bir toplumun inanışından yaşam tarzına kültürel özelliklerinin bir bölümü olduğu için o milletin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur. Bu yönüyle halk hekimliğinin birçok tedavi uygulamasında kültürel özellikleri içinde barındırdığı görülmüş böylece bir milletin geçmişte yaşayan gelenek, görenek, inanç vb. unsurları geleceğe bu şekilde taşınmıştır.

Halk hekimliği bakımından coğrafyamızın sağladığı şartlardan dolayı zengin bir kültüre sahip olan milletimiz, maddi ve manevi tedavi yöntemlerini kuşaktan kuşağa aktararak bu varlığını korumuş ve halk bu tedavi uygulamalarına kendinden bir şeyler katarak tedavi yöntemlerini zenginleştirmiştir. Nitekim İslamiyet öncesi dönemde görülen halk hekimliği tedavi yöntemleri İslamiyet'in kabul edilmesi ile oluşan halk hekimliği uygulamaları ile kaynaşmış ve birlikte uygulanmıştır.

Halk hekimliği uygulamaları Anadolu'nun hemen her yerinde geçmişten günümüze uygulandığı gibi Bingöl'de de canlı bir şekilde uygulanmaya devam etmektedir. Tıbbî bilgi, inanış, dinsel-büyüsel ve ruhsal bakımdan ayrıca içerdiği motiflerin çeşitliliği yönüyle bir zenginlik arz eden Bingöl halk hekimliği, incelenmeye değer bir alanı kapsamaktadır. Bu bakımdan çalışmamızda Bingöl merkez, ilçe ve köyleri olmak üzere alan araştırması yapılarak sahada derleme metodu kullanılmıştır.

Çalışmamızda Bingöl merkez ve ilçeleri ile bunlara bağlı köylerde halkın hastalıklara karşı geçmişte kullanmış olduğu ve günümüzde de devam eden halk hekimliği uygulamaları derlenmiştir. Derleme aşamasında Bingöl merkez, ilçe ve bağlı köylerde bulunan kaynak kişiler ile daha çok yüz yüze görüşülmüştür. Görüşmelerde anket yöntemi kullanılarak halk hekimliği ile ilgili bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Derleme sahasında 113 kaynak kişi ile görüşülmüştür. Bu kaynak kişilerin çoğunluğu okuryazar olmayan 50 ve üstü yaşlarındaki kadınlardan oluşmaktadır. Derleme metodu ile elde edilen bilgiler kendi içinde tasnif edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

“Bingöl Halk Hekimliği” adlı çalışmamız Bingöl ilinde görülen halk hekimliği uygulamalarının tespiti üzerine yapılan bir çalışmadır. Çalışmamızda Bingöl’de halk hekimliğinin geçmişten günümüze kadar gelmiş olan yöntem ve uygulamalarını araştırıp, halk hekimliğinin eski Türk kültüründe görülen özelliklerinin günümüze kadar gelen süreçleri hakkında bilgiler vermeye çalıştık. Halk hekimliğinin tarihsel gelişimi incelenerek eski Türk kültüründe yaşayan uygulamaların günümüze uyarlanmış şekillerini ortaya çıkarmaya çalıştık.

Çalışmamız, Giriş dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Bingöl’ün tarihi, coğrafi yapısı, turizmi, kültürel yapısı ve halk edebiyatı ürünleri hakkında bilgiler yer almakla beraber ayrıca Bingöl ilinin adının kaynağı ile ilgili anlatılara yer verilmiştir.

Birinci Bölüm’de, Halk Hekimliği ile İlgili Genel Bilgiler başlığı altında halk hekimliği kavramı, halk hekimliğinin tarihçesi, Türk kültüründe halk hekimliği, sağaltıcıları (şaman, veli, üfürükçü v.b) ve sağaltma yöntemleri (bitkisel, hayvansal, dinsel, sihir- büyü, madensel) hakkında bilgilere yer verilmiştir. Birinci Bölüm sonunda Türk halk hekimliği üzerine yapılan çalışmalara yer verilmiştir. İkinci Bölüm’de Bingöl’de görülen hastalıkların tedavisinde kullanılan halk hekimliği uygulamaları yer almaktadır. Bingöl yöresinde ağrı, deri hastalıkları, çocuk hastalıkları, kadın hastalıkları, soğuk algınlıkları, tansiyon, kırık-çıkık vb. gibi hastalıklara karşı yapılan halk hekimliği sağaltmaları ele alınmıştır. Yörede görülen hastalıkların bitkisel, hayvansal, dinsel emler kullanılarak tedavi edilme şekilleri derlenmeye çalışılmış böylece geçmişten günümüze kadar gelen halk hekimliği uygulamalarının zengin yapısının ortaya çıkarılması amaç edinilmiştir. İnsan hastalıklarından sonra hayvan hastalıkları ile ilgili sağaltmalara yer verilmiştir. Son olarak bitki hastalıkları ile ilgili sağaltmalar yer almaktadır. Üçüncü Bölüm’de halk hekimliğinde kişiye ve mekâna bağlı uygulamalar ele alınarak bu konuda bilgiler verilmiştir. Ocaklar (sarılık ocağı, ben ocağı, kırık-çıkık ocağı), kadın hastalıklarına bakan kişiler, ziyaret yerleri ve şifalı sular başlıkları altında bu merkezlerde görülen halk hekimliği sağaltım yöntemleri üzerinde durulmuştur. Dördüncü Bölüm’de ise, Bingöl’de hastalıkları tedavi etmede kullanılan

ilaçlar; bitkisel, hayvansal, madensel ve diğer malzemeler şeklinde sınıflandırılarak açıklanmıştır.

Son olarak Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapıldıktan sonra çalışmamızda faydalandığımız eserler ve kaynak kişiler belirtilmiştir. Ekler kısmında ise, halk hekimliği ile ilgili fotoğraflara ve çalışmada kullanılan anket sorularına yer verilmiştir.

Bu çalışmamızda bize yön gösteren, bilgi ve birikimleriyle bizden yardımlarını esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK'e, Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK'a Dr. Öğr. Üyesi Birol AZAR'a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmada bilgisine başvurduğum kaynak kişilere, çalışma sürecinde desteklerini esirgemeyen aileme ve eşim Emra EPREM'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamızın başlangıcından sonuna kadar bilgi ve tecrübeleriyle bana her zaman destek olan, çalışmamızın konusunun tespit aşamasından tamamlanma aşamasına kadar beni yönlendiren, yakından ilgilenen, bilgi ve birikimiyle her türlü desteği veren saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Gülda ÇETİNDAG SÜME'ye şükranlarımı sunarım.

ELAZIĞ-2019

Mesut EPREM

KISALTMALAR

C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Dr.	: Doktor
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
K.	: Kaynak Kişi
Km.	: Kilometre
M.	: Miladi
MÖ	: Milattan Önce
Ö.	: Ölümü
Öğr.	: Öğretim
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri
vd.	: Ve devamı, ve diğerleri
vs.	: Vesaire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

I. BİNGÖL HAKKINDA GENEL BİLGİLER¹

I.1. Bingöl'ün Tarihi

Bingöl yöresinde detaylı çalışmaların, kazıların yapılmamış olması sebebiyle Bingöl tarihi hakkında bilgiler istenilen düzeyde değildir. Bununla beraber yapılan çalışmalar neticesinde Bingöl tarihinin (MÖ 2500-2000) yıllarına kadar gittiği belirtilmektedir. Bu tarihlerde yörede iklim şartlarının da elvermesiyle beraber irili ufaklı yerleşimler görülmeye başlamıştır. Bu yerleşimler daha sonra devlet yerleşimleri şeklinde devam etmiştir. Bingöl, tarihi geçmişi eskilere dayanan Hurriler, Hititler, Urartular, Asurlular, Persler gibi birçok devletin hâkimiyeti altına girmiştir.

Bingöl, milattan önce farklı boyların göç dalgasına uğramıştır. Bu göçler neticesinde Bingöl şehrine ilk yerleşenler Hurriler'dir (Tiryaki, 2008: 37). Hurriler, Bingöl yöresini de içine alarak Habur ile Fırat yöresinde hâkimiyet kurmuşlardır. Buralarda hâkimiyet kuran Hurriler'in geçim kaynağı daha çok hayvancılık üzerine olmuştur. Çivi yazısının bulunmasıyla yazı diğer kavimler ve milletlerce öğrenilmiş ve bu yazının Hurriler tarafından kullanılmasıyla Bingöl'ün de içerisinde bulunduğu Doğu Anadolu'da tarih çağını başlatmıştır (Tiryaki, 2008: 35).

Hurriler döneminden sonra yörede hâkimiyet kuran Hititler, Hurriler'den daha güçlü bir devlet kurmuşlardır. Orta Anadolu'da kurulan Hititler, topraklarını genişletmiş böylece Doğu Anadolu Bölgesi'ni de ele geçirmiştir. MÖ 1360 yıllarında Harput ve civarı Hititlerin eline geçtiğinde Hititler; Harput, Bingöl, Muş çevresine “*işuva*” adını vermiştir. Birçok eser bırakan Hititler dönemi günümüze kadar gelen kalıntılar incelendiğinde ileri bir medeniyete sahip oldukları görülmektedir. Özellikle Babil'in fethedilmesiyle Mezopotamya kültürü Hititler üzerinde büyük bir iz bırakmış ve bu kültür Anadolu'ya taşınmıştır. Bu dönemde Bingöl Kiğı çevresinde ele geçen seramikler, süs eşyaları ve eski silahların yapılış tarzları Hitit kültürünün özelliklerini yansıtmaktadır. Hitit Devleti, batıdan göç eden kavimlerce şehirleri yakılıp yıkılarak yağmalanmış dağılan Hitit Devleti, beyliklere ayrılmıştır.

¹Bu bölüm hazırlanırken; Okan Alay, Kültür Dünyamızda Bingöl, Üniversite Kitapevi, Elazığ, 1996 kaynağından yararlanılmıştır.

Hitit Devleti, MÖ 1200 yılında yıkılınca Bingöl ve çevresinde beylikler şeklinde devam etmiştir. Daha sonra Asur tehlikesine karşı beylikler birleşerek Van (Tuşba) merkezli Urartu (MÖ 1000-600) devletini kurmuşlardır. Bingöl ve çevresini de içine alan Urartuların sınırları Ermenistan ve Azerbaycan'ı kapsamaktadır. Urartular geniş bir coğrafyada büyük ve gelişmiş bir devlet ortaya koymuşlardır. Urartular kurulduğundan itibaren Asurlular ile sürekli bir mücadele içinde olmuşlardır. Asur saldırılarına karşı koymak için tedbirler almış, birçok kale ve yol yapmıştır. Urartu döneminde Bingöl ve çevresinde birçok mimarî eser yapılmıştır. Muş-Bingöl çevresine stratejik bir önem veren Urartular buralarda tarihi yollar, kaleler ve höyükler yaptırmıştır. Bunlar arasında Zulümtepe, Samantepe Höyükleri ile Seterias Kalesi, Kaleönü Kalesi mimarî eserlerin başında gelmektedir.

Bingöl, Elazığ ve Tunceli'nin bulunduğu bölgeler Urartulardan sonra Persler'in eline geçmiştir. Bu dönemden kalma Kralkızı Kalesi, Genç ilçesinde bulunmaktadır. Perslerden sonra Komojenlerin egemenliğine giren Bingöl, MÖ 75 yıllarında yukarı Aras Havzası'nda kurulan Ermenistan Krallığı'na geçmiştir. Daha sonra Roma Krallığı Ermenistan Krallığı'nı bozguna uğratmıştır. Romalılar kuzeyden güneye inerek Bingöl ve Muş yaylalarını aşırıp Diyarbakır'a girmiştir. Romalılara bağlanan Ermenistan daha sonra bir varlık gösterememiştir (Yuvanc, 1967: 12).

Romalılar hâkimiyetinde varlığını sürdüren Bingöl ve çevresi Roma'nın ikiye ayrılmasıyla Bizans hâkimiyetinde kalmıştır. Yörede Bizans dönemi mimari eserlerinden olan kiliseler bulunmaktadır. Bu mimari eserlere daha çok Kiğı ilçesi ve köylerinde rastlanmaktadır. Bizanslılar tehdit olarak gördükleri Sasaniler'e karşı tedbirler almış ve bölgede kaleler inşa ettirmiştir. Zaman içinde Bizans ve Sasaniler'in çekişmelerine sahne olan Bingöl ve çevresi daha sonra Sasaniler'in eline geçmişse de İslam devleti Sasaniler'e son verince buralar tekrar Bizans hâkimiyetine girmiştir.

İslami dönemde Hz. Ömer zamanında yöreye seferler düzenlenmiş Bizans ile savaşlar yapılmıştır. Daha sonra Halit Bin Velid kumandasındaki İslam orduları Diyarbakır, Maden ve Palu kalelerini Bizanslılardan almıştır. Kalelerin alınmasıyla fetihler kolaylaşmış ve Hz. Ömer döneminde Halid Bin Velid komutanlığında Kiğı Kalesi İslam orduları tarafından ele geçirilmiştir. Böylece İslam dini bu coğrafyada yayılmaya başlamıştır (Yiğitbaş, 1950: 32).

Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman fetihlere hız kesmeden devam etmiş Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmiş ve Bingöl'de bulunan Çapakçur Kalesi'ni

de almıştır. Daha sonra meşhur Muaviye olayları patlak vermiş bunu fırsat bilen Bizans bu karışıklıktan faydalanarak Bingöl ve çevresini tekrar ele geçirmiştir. Hz. Muaviye gücünü tekrar toparlayınca kaybedilen Bingöl ve çevresini Bizanslılardan geri almıştır. Muaviye'den sonra özellikle Abbasiler döneminde Anadolu'ya akınlar devam etmiş ve sınırlara Türk birlikleri yerleştirilerek fetihler kolaylaştırılmıştır. Doğu Anadolu, İslam orduları ile Bizans arasında sık sık el değiştirmiş burayı ele geçiren devletler burada uzun süreli hâkimiyetler kuramamıştır.

Bingöl ve çevresinin Türklerle tanışması Selçuklu döneminde olmuştur. Bu dönemde Doğu Anadolu Türk akınlarına sahne olmuştur. Alparslan hükümdar olunca 1071 yılında Bizanslarla yapılan Malazgirt Savaşı'nı kazanmış, Bizans egemenliğindeki Diyarbakır, Bingöl, Muş ve Silvan'ı ele geçirmiştir. Böylece Bingöl, Bizanslılardan alınarak bir Türk yurdu haline getirilmiştir. Selçuklu döneminden sonra Bingöl, başka bir Türk Devleti olan Karakoyunlular'ın hâkimiyeti altına girmiştir.

Karakoyunlular döneminde Timur tehlikesi baş göstermiştir. Timur, Anadolu seferini yapınca Bingöl ve çevresi Karakoyunlular ile Timur arasında çekişmelere sahne olmuştur. Daha sonra Akkoyunlular, Bingöl ve çevresini almak için Karakoyunlular'la mücadele etmiş ve iki devlet arasında Çapakçur Savaşı yaşanmıştır. Bu savaşı kaybeden Karakoyunlular, tarih sahnesinden silinmiş ve yöre Akkoyunlular'ın hâkimiyeti altına girmiştir. Bingöl ve çevresinde hâkimiyet süren Akkoyunlular, daha sonra Osmanlılar için bir tehdit olarak görülmüş, yapılan Otlukbeli Savaşı'yla Osmanlı karşısında Akkoyunlular bozguna uğramış ve Bingöl'ün içinde olduğu yöreyi idare edemez duruma düşmüştür. Bunu fırsat bilen Şah İsmail, Doğu'ya sefer yapmış, Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak Bingöl ve çevresini ele geçirmiştir.

Doğu Anadolu'nun Şah İsmail'e geçmesi ve burada tehlikeli faaliyetlerin vuku bulması Şah İsmail'in Osmanlı Devleti tarafından bir tehdit olarak görülmesine neden olmuştur. Osmanlılar, Akkoyunlulardan Şah İsmail'e geçen Doğu Anadolu Bölgesi'ni geri almak için savaş hazırlığına girişmiş, Yavuz Sultan Selim döneminde Şah İsmail ile yapılan Çaldıran Savaşı'nı Osmanlılar kazanmış ve Şah İsmail yenilgiye uğratılmıştır. Böylece Bingöl ve çevresi Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde birçok kez el değiştiren Bingöl, Osmanlı döneminde ilk başlarda Diyar-ı Bekr Eyaletine bağlı bir sancaktır. Daha sonra 1834'te Erzurum vilayetine bağlanmıştır. 1844'te "Çevlik" adı ile nahiye merkezi olup daha sonra Elazığ'ın Palu ilçesine, 1845'te yapılan düzenleme ile tekrar Erzurum'a bağlanmıştır.

1848’te Genç ilçesi Diyarbakır Sancağı’na bağlı bir kaza olmuştur. Tanzimat Dönemi’nde 1868’de eyaletlerin yerine vilayetler oluşturulunca Genç ilçesi Diyarbakır Vilayeti’nin Lice Kazası’na bağlanmıştır. Nihayetinde Bingöl 1872’de ilçe merkezi olmuş ve “Çapakçur” adını alarak Palu’ya bağlanmıştır.

1874’te yeniden bir teşkilatlanma yapılmıştır. “Vilayet Nizamnamesi”ne göre 1881 yılında Bitlis Vilayeti kurulmuştur. Çapakçur ve Genç bölgesi Bitlis Vilayeti’ne; Kiğı, Dersim (Tunceli, Elazığ) bölgeleri Erzincan’a, Karlıova da önce Muş, sonra da Varto’ya bağlanmıştır (Tuncel, 1992: 184). Bingöl 1935 yılında TBMM’nin aldığı kararla il olmuştur.

I.2. Bingöl Adının Kaynağı

Bir ilin, yörenin ismi ile ilgili kaynaklara baktığımızda adın kaynağı çeşitlilik göstermektedir. Bir coğrafi alana yerleşen insanlar yerleştikleri coğrafyayı adlandırırken kendi kültüründe iz bırakmış olaylardan, kişilerden, anlatılardan esinlenerek isimler vermiştir. Bu isimler kaynağını tarihten, coğrafyadan, halk anlatılarından alabilmektedir. Bu adlar, o yerin coğrafi şekillerine göre, yaşayan kişilerin inançlarına göre farklılık gösterebilmektedir.

Bingöl adının kaynağına bakıldığında tarihsel süreç içinde birçok farklı adla anıldığı görülmektedir. Birçok medeniyet bu yöreye farklı isimler vermiş ve günümüze gelene kadar birçok isimle anılmıştır. Bingöl adının oluşum kaynağı tarihî ve coğrafi olmakla beraber daha çok efsane anlatıları şeklinde yer almaktadır.

Bingöl’ün kaynaklarından bilinen ilk ve en eski ismi “Cebel-cur”dur. Orta çağ İslam kaynaklarında, Cebel; dağ, cur; akan dere anlamında geçmektedir (İslam Ansiklopedisi, 1992: 183).

Tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Bingöl daha önce “Çevlik” ya da halk dilinde “Çolig” adıyla Palu ilçesine bağlı bir bucaktır. “Çapakçur” adıyla ilçe daha sonra 1936 tarihinde il olmuştur. İl merkezi “Çapakçur” adı altında 1945’e kadar bu isimle anılmıştır. 1945 yılında ise ile Bingöl adı verilmiş ve bu isimle anıla gelmiştir (Alay, 1996: 12).

Çapakçur adının tam olarak ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Çapakçur’un Büyük İskender tarafından kurulduğunu ve bu ismi de onun koyduğunu rivayete dayanarak belirtir (Alay, 1996: 14-15). Çapakçur, halk tarafından daha çok derelik anlamında kullanılmaktadır.

Çapak ve Çur kelimelerinin karşılığı dillere göre farklı anlam kazanmaktadır. Çapak Asya’da bir göl balığının adı, Türklerde bir boy ismi, suyun aktığı yatak gibi farklı anlamlara gelmektedir. Çur kelimesi ise rütbe, saldırgan bitki, hızlı akan gibi anlamlar içermektedir (Akbulut, 1995: 3).

Seyahatname’de rivayete göre Büyük İskender’in ağrılarına şifa bulmak ve başındaki iki boynuzundan kurtulmak için nice doktorlara gittiği fakat bir türlü derdine çare bulamadığı ancak bir pınardan su içtikten sonra ağrılarının ve boynuzlarından kurtulduğu belirtilmiştir. Faydasını gördüğü bu suya cennet suyu-temiz su anlamına gelen “Çabakçur” adını vermiştir (Çelebi, 1970: 114).

Bingöl adıyla ilgili birçok halk efsanesi de vardır. Bunlardan en çok bilinenleri şunlardır:

1. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şöyle hikâye etmiştir: “Bir avcı, bir kuş vurmuş. Onu gölde temizlerken, kuş canlanmış ve göle dalıp kaybolmuş. Gölün ab-ı hayat kaynağı olduğu meydana çıkmıştır. Bu sır meydana çıkınca Allah’ın emriyle bin parçaya bölünmüş ve hangisinin ab-ı hayat kaynağı olduğu bilinmez olmuş. Bu bin parçaya bölünen gölü görenler de ‘Hani nerede o bahsettiğin göl? Bu bir göl değil ki hezar (bin) göldür.’ Böylece o göllerin bulunduğu çevreye halk tarafından hezar (bin) göller denmiştir.” (Çelebi, 1970: 120).

2. “Bu bölgede savaşmakta olan iki ordudan birinde su sıkıntısı başlar. Savaşın nispeten hafiflediği bir sırada su sıkıntısı çekmekte olan ordunun bir kolu su bulmak için dağlara çıkar. Nitekim güzel bir su bulup içerler. Diğer arkadaşları için de bir miktar yedeklerine alıp yola çıkarlar. Fakat bir dahaki sefere kolay bulunması içinde suyun yanına bezden bir işaret koyarlar. Birliklerine dönen askerlerin yerine diğer bir kol su içmek için dağlara tırmanmaya başlar. Başlarındaki komutan bir tepeye çıkıp da yüzlerce gölü aynı anda görünce hayretini şöyle ifade eder:

- Burası bir göl değil, bin göl! Ve böylece o savaşın yapıldığı bölgedeki şehrin adı “Bingöl” olarak söylenilmeye başlar (Sakaoğlu, 1976: 235).

3. Köroğlu hikâyelerinde bir de Bingöl’den çıkan bir ırmaktan bahsedilmektedir. Bu ırmağın Çat suyu, Aras Çayı veya başka su olduğu sanılmaktadır. Irmağın üstünde yüzen üç köpükten bahsedilmektedir. Rivayete göre Köroğlu bu köpükleri içerek yiğitlik, şairlik ve ölümsüzlük kazanmıştır. Köpüklerin Bingöl’den geldiği kabul edildiğinden, bu efsanede Bingöl’den Ab-ı hayat kaynağı olarak bahsedildiği görülmektedir (Akbulut, 1995: 1-2).

4. Bingöl adına bağlı olarak anlatılan Koroğlu efsanelerinden bir diğeri ise şöyledir: Koroğlu bir gün Bingöl Dağları'nda gezerken bir gölcükte atını sular. Akşam rüyasında, Kırat'ını suladığı gölün abıhayat olduğunu görür. Sabah kalkınca babasına koşar ve rüyayı yorumlamasını ister. Babası rüyasını hayra yorunca atlarına atladıkları gibi dağlara koşarlar. Ebedî hayata kavuşmak arzusuyla günlerce ölümsüzlük suyunu ararlar. Ne var ki, bütün aramaları sonuçsuz kalır. Kırat'ın su içtiği gölün bulunduğu yere geldiklerinde gölün bin parçaya bölünmüş olduğunu görürler. Gölün bin parçaya bölünmesi, Koroğlu ve babasının yöreye “Bingöl” ismini vermelerine sebep olur (Çetindağ Süme, 2011: 66-67).

Yukarıda Bingöl adının kaynağı ile ilgili anlatılan efsaneler, Bingöl adının nasıl oluştuğu ile ilgili anlatımlardır. Bingöl'de anlatılan efsanelere özellikle dinî efsanelere halkın büyük kesimi inanmaktadır. Efsaneler toplumun yaşam tarzını, inançlarını, gelenek ve göreneklerini, örf ve âdetlerini yaşatarak, bilgiler taşıması yönüyle önemli bir halk edebiyatı ürünü ve kaynağıdır.

I.3. Bingöl'ün Coğrafi Özellikleri

Bingöl, Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölgesi'nde yer alan bir ilimizdir. 41-39 doğu boylamları, 39-38 kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Doğusunda Muş, kuzeyinde Erzurum, batısında Elazığ, güneyinde ise Diyarbakır yer almaktadır.

Bingöl, arazisi engebeli bir yapıya sahiptir. Yörede 3000 metreyi aşan Karagöl, Bingöl Dağları başlıca yükseltilerdir. Bingöl'de bulunan bu yüksek dağların 3. jeolojik zamanda tektonik hareketler sonucunda meydana geldiği tespit edilmiştir. Jeolojik hareketler sonucunda Bingöl'de bulunan dağlar birbirinden orta kısımdan ayrılmış ve genişlemiş, bu genişleyen yerde Bingöl Ovası meydana gelmiştir. Murat Irmağı'nın güney yakasında geniş bir vadiyle Bingöl Ovası'na bağlanan Genç Ovası ile Karlıova ve Göynük Suyu çevresindeki Göynük Ovası da diğer belli başlı düzlükleri içerisinde yer almaktadır (www.tarihnotları.com/bingol-ve-tarihi/).

Bingöl coğrafyası akarsular yönünden zengin bir yapıya sahiptir. Yüksek dağlar kışın bol yağmur ve kar almaktadır. Dağlardan akan sular dereleri, dereler de birleşerek akarsuları ve nehirleri oluşturmaktadır. Yörede Göynük suyu, peri suyu, Çapakçur çayı belli başlı akarsulardır. Yörede en önemli akarsu Murat Nehri'dir. Murat Nehri aynı zamanda Fırat'ın en büyük kollarından biridir. Nehir, kaynağını Van Gölü'nün kuzeybatı ucundaki Aladağ'dan ve Bingöl dağlarından aldıktan sonra Malazgirt, Muş,

Bulanık ve Bingöl gibi yer yer yüksek ovaları ve dağları doğu-batı doğrultusunda aşarak Elazığ sınırlarına girer. Keban ilçesinin kuzeydoğusunda Karasu ile birleşerek Fırat Nehri'ni meydana getirir.

Bingöl, Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer almasından dolayı karasal bir iklime sahiptir. Yaz aylarında sıcaklık ortalamaları yükseltiden dolayı çok sıcak değildir. Kış ayında ise yükseltinin fazla olmasından dolayı soğuk geçmektedir.

Deprem bölgesinde yer alan Bingöl; kuzey-doğu, güney-batı fay hatları üzerinde yer almaktadır.

I.4. Bingöl'de Ekonomi

Bingöl'ün ekonomisi hayvancılık, tarım ve ormancılığa dayanır. Sanayi gelişmemiştir. İmalat ve inşaat sanayiinde çalışanlar nüfusun az bir kısmını oluşturmaktadır. Bingöl, coğrafi özelliklerine göre dağları yüksek, vadileri dik ve sarp olduğundan tarıma dayalı arazileri az ve ekim yapılan alanlar sınırlıdır.

Bingöl, kışları uzun ve soğuk, yazları kısa ve sıcak olduğundan iklimin olumsuz etkisi tarım ürünlerini de etkilemektedir. Yörede üretilen başlıca tarım ürünleri: buğday, arpa, darı, çavdar, baklagiller, fasulye, şekerpancarı, sebze, kavun ve karpuzdur. Genç ilçesinde üzüm, bol miktarda da elma ve armut yetişir. Bingöl'ün cevizi meşhur olup, lezzetli ve büyüktür. Ceviz ağacı ise sandık, dolap ve oyma işlerinde kullanılır. Ceviz kerestesi kokulu ve dayanıklıdır. Bingöl'de modern tarım gelişmemiştir. Bölgede çalışan çiftçilerin geleneksel tarım yapmaları tarımsal çeşitlilik ve verim yönünden olumsuz bir etkiye sebep olmaktadır. Tarım aletleri ve traktör sayısı da çok azdır. Bunun nedeni arazilerin daha çok engebeli olmasından kaynaklanmaktadır. Tarımda gübreleme ise daha çok geleneksel yöntemlerle devam etmekte olup yörede suni gübreleme henüz yapılmamaktadır.

Bingöl ekonomisinin bir diğer önemli geçim kaynağı hayvancılıktır. Sığır, keçi ve koyun yörede beslenen belli başlı hayvanlardır. Bunun yanında arıcılık ve tavuk besiciliği de yapılmaktadır. Canlı hayvan, deri, kıl, yün, yağ, peynir satışı ile önemli bir gelir elde edilmektedir. Özellikle dünyanın en iyi ikinci seçilen balı ve kaymağı çok meşhurdur.

Yeraltı zenginliği olarak Genç ilçesinde demir, Karlıova ilçesinde linyit yatakları mevcuttur. Bingöl yöresi dağlık bir bölgeden oluşup yılın dört ayının karla kaplı olmasından dolayı yeraltı zenginlikleri de tam tespit edilememiştir. Sadece kömür

çıkarılmaktadır (www.cografya.gen.tr). Son dönemde yapılan yatırımlar, açılan organize sanayi bölgesi, havaalanı ve ulaşım olanaklarının artırılması Bingöl iline ekonomik olarak katkı sağlamaktadır.

I.5. Bingöl’de Turizm

Bingöl, tarihi ve kültürel zenginlikleri içerisinde barındıran bir geçmişe sahiptir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Bingöl ve çevresi, tarihi kültürel eserleri, doğal güzellikleri içerisinde barındırmaktadır.

Bingöl’de yer alan eserler Urartular, Persler, Bizans ve Osmanlı dönemlerinden kalma tarihî, kültürel eserlerdir. Kaleönü Kalesi, Kığı Kalesi, Sebeterias Kalesi ile KralKızı Kalesi bunlara birer örnektir. Bu eserlerin yanında doğal birçok eser de bulunmaktadır. Bu eserler yeterince tanıtılmadığı için Bingöl, turizm alanında hak ettiği ilgiyi görememektedir.

Bingöl turizm alanında yeterli bir şekilde tanıtılmamış yakın zamanda turizme yapılan yatırımlarla yeni yeni tanıtılmaya başlanmıştır. Özellikle yılın farklı zamanlarında yapılan fuarlar ve Bingöl günleri ile bu ilin yöresel ürünlerinin sergilenmesi, yörenin kültürel değerlerini tanıtmaktadır. Bu tanıtımlar neticesinde farklı illerden özellikle yaz aylarında çok sayıda yerel turist gelmektedir.

Bingöl ili, farklı turizm kültürlerini bir arada barındırmaktadır. Bunlardan biri olan Bingöl Ilıcalar beldesindeki termal kaplıca, sağlık turizmi açısından önemlidir. Bel ağrısı, fıtık, romatizma gibi pek çok hastalığa iyi gelen bu termal kaplıca yılın her ayında yerel turist çekmektedir. Sağlık turizminin yanında yörede bulunan türbelerin ziyaret edilmesi inanç turizmine de hitap etmektedir. Ayrıca yörede sonradan yapılan Haserek kayak merkezi ile kışın çevre illerden pek çok turist buralara kayak yapmaya gelmektedir.

I.6. Bingöl’ün Kültürel Yapısı

Bir toplumun geçmişten günümüze aktardığı maddi ve manevi değerler bütününe kültür denir. Kültür, bir milletin tanımlayıcı ögesi olup onu diğer toplum ve milletlerden farklı kılar. Toplumun tutumları, inançları, alışkanlıkları, dili, edebiyatı, sanatı, yaşam tarzı, görüş ve düşünce şekli gibi özellikleri o toplumun kültürel kimliğini ifade etmektedir.

Tarihsel süreç içinde nesilden nesle aktarılarak yaşatılan kültürel değerler bir milletin kültürel zenginliğini ifade eder. Bu değerler aynı çatı altında korunup gelecek nesillere aktarılınca o milletin kültürel mirası olarak adlandırılır. Bir milletin kıllık-kıyafet tarzı, yemek yeme şekilleri, tarihî yapıları vb. maddi kültürünü oluştururken; dil, örf, âdetler, davranışlar, inançlar vb. gibi özellikleri ise manevi kültürünü oluşturmaktadır.

Bingöl'ün maddi ve manevi kültür yapısının geçmişine baktığımızda burada hâkimiyet kuran devletlerin etkilerini görmekteyiz. Bingöl; Hurriler, Hititler, Urartular gibi kültürel özellikleri farklı olan eski devletlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu devletlerin kültürel öğelerinden bazıları günümüze kadar gelmiştir. Yörede kiliseler, kaleler, höyükler, tarihi yollar gibi eski devletlerin mimari eserleri bulunmaktadır. Özellikle Urartular döneminden kalma tarihî eserler oldukça fazladır.

Bingöl yöresine sonradan gelen Türkler, Bizans hâkimiyetine son vererek kendi kültürel özelliklerini buralara taşımıştır. Daha çok tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türkler bu yaşama ait eski kültür öğelerini yaşamakla beraber İslamiyet'in kabul edilmesiyle İslami kültür öğeleri de edinmiştir. Bingöl il ve ilçelerinde Türk döneminden kalma camiler, medreseler, hamamlar, külliye, kümbetler, türbeler gibi mimari eserlerin yanında giyim, kuşam, inanç, gelenek, görenek kültürüne ait izler günümüze kadar gelmiştir.

Çalışmamızda, Bingöl yöresine ait yerel halk kültürünü yansıtan giyim-kuşam şekilleri, yöresel el sanatları, yöresel yemekler, halk oyunları, seyirlik ve eğlencelik oyunlar gibi kültür öğelerini anlatmaya çalışacağız.

• Giyim-Kuşam

Yörede giyilen giysiler geçmişten günümüze kadar gelen halk kültürü inanışlarını ve yaşam şekillerini taşımaktadır. Kadın giysileri yazma (tülbent), içlik, fıstan, kuşak, şalvar, çorap, kara lastiktir. Bununla beraber geleneksel erkek giysileri; külah, gömlek, şalvar, kuşak, çorap, kara lastik ve kunduradır. Şehir merkezinde giyim kuşam daha çağdaş olmakla beraber geleneksel giyim daha çok şehirden uzak olan köylerde görülmektedir.

Bingöl yöresinde genellikle giyim-kuşamda kullanılan renkler erkek ve kadına göre değişiklik göstermektedir. *“Bingöl yöresel giysilerinde hâkim olan başlıca renkler, kırmızı, siyah, beyaz ve yeşil renklerdir. Kadın giysilerinde yaygın olan renk; kırmızı ve*

yeşil olup bu renkler genellikle desenler içinde bir renk armonisi oluştururken erkek giysilerinde de siyah ve beyaz renkler ağırlıktadır.” (Alay, 1996: 145-148). Kızlarda kullanılan yeşil renk manevi bir renk olup huzuru simgelemektedir. Kırmızı renk dikkat çeken yörede evlenecek kızların kullandığı bir renktir. Erkeklerin kullandığı beyaz renk saflığı, temizliği simgelerken, siyah renk hem gücü hem de matemi simgelemektedir.

• Yöresel El Sanatları

Bingöl, el sanatları bakımından çeşitlilik göstermekle beraber daha çok dokumaya ve örgücülüğe dayanmaktadır. Halk, hayvancılıkla uğraştığı için el sanatları da bu alanlarla ilgilidir. Yörede el sanatları, teknolojinin yaygınlaşmasıyla beraber unutulmaya başlamış, bu faaliyetler de daha çok köy yerleşimlerinde kalmıştır.

Bingöl’de halı ve kilim dokuma kurslarıyla el sanatları devam etmekte olup halılarda kırmızı renk hâkimdir. Özellikle çiçek ve deveboynu gibi motiflere halılarda yer verilmiştir. Kilimlerde ise canlı hayvan resimleri, bitki figürleri gibi motifler daha çok görülmektedir. Kırsal kesimlerde özellikle eldiven, çorap, keçe, çömlekçilik, tahta kaşıklar, oklava gibi kendi şahsî ihtiyaçlarını karşılamak üzere el sanatları gelişmiştir.

• Yöresel Yemekler

Bingöl mutfağı oldukça zengin yemek çeşitlerine sahip olmakla beraber yöreye özgü yemek çeşitleri mevcuttur. Yemekler çoğunlukla yer sofralarında yenir. Eski Türk kültüründe olduğu gibi evin büyüğü yemeğe oturmadan yemeğe oturulmaz ve Besmelesiz yemeğe başlanılmaz. Yöreye özgü olan bazı yemek çeşitleri şunlardır: Malyez, Mastuva, löl, kılç, parpar, tar, zervet, germ vb. gibi.

• Halk Oyunları

Halkın daha çok zevkini, heyecanını, sevincini gösteren çoğunlukla davul, zurna, saz eşliğinde toplu olarak sergilenen figürlere halk oyunları denmektedir. Her yörenin kendine has oyunları bulunmaktadır. Bingöl yöresinde sergilenen halk oyunlarının kendine has mahallî özellikleri bulunmaktadır.

Yörede halk oyunları nişan, kına, düğün, asker uğurlama gibi etkinliklerde müzik eşliğinde oynanır. Türküler eşliğinde halaylar çekilir. Halk oyunları genellikle kız-erkek karışık oynanan oyunlardan oluşmaktadır. Bu durum birlik ve beraberliğin de

bir sembolüdür. Bu oyunların kendine özgü mahallî giyim kuşam şekilleri de bulunmaktadır.

Bingöl yöresinde oynanan halk oyunlarının başında Bingöl'e has olan Kartal oyunu gelmektedir. Bu oyun, kartalın doğadaki gerçek hareketlerinin sembolize edilerek oynanmasına dayanmaktadır. Yörede en çok sevilen ve oynanan oyunların başında bu oyun gelmektedir. Yörede oynanan diğer halk oyunları: Çepik, Delilo, Wışke, Çaçan, Gövend, Horani'dir.

- **Seyirlik ve Eğlencelik Oyunlar**

Bingöl yöresinde oynanan seyirlik ve eğlencelik oyunlardan başlıca görülenleri şunlardır: Değirmenci, Darı Sulama, Kara Ayı, Kalaycı, Gelin Oyunu, Cirit.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALK HEKİMLİĞİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Halk hekimliği hastalık kavramıyla ilişkili bir terimdir. İnsanlar tarih boyunca sağlığını bozan onu rahatsız eden hastalıklarla karşılaşmış ve bu hastalıklardan korunmak için çareler aramıştır. Tıbbın henüz gelişmediği dönemlerde insanlar, ilkel yöntemlere başvurarak hastalıklarını tedavi etmeye çalışmışlardır. İlk dönemlerde uygulanan yöntemler zamanla birçok hastalığın tedavisinde uygulanmaya başlamış ve günümüze kadar bu yöntemler kullanılmaya devam etmiştir.

Bu bölümde halk hekimliği kavramı ile ilgili bilgilere yer verilerek tarihsel süreç içerisinde halk hekimliğinin toplumlarda görülen farklı uygulamalarına değinilmiştir. Türk halk hekimliğinin İslam öncesi ve sonrasında görülen halk hekimliği uygulayıcıları hakkında bilgiler verildikten sonra hastalıkları tedavi etmede kullanılan yöntemlere yer verilmiştir. Daha sonra bu alanda yapılan çalışmalar tanıtılmıştır.

1.1. Halk Hekimliği Kavramı

İnsan doğası gereği diğer canlılarda olduğu gibi doğar, büyür ve ölür. Doğumdan ölüme kadar geçen süre içerisinde insan, sağlıklı bir şekilde yaşamını idame ettirmek ister. Bu süreçte kimi zaman sağlığını tehdit eden, yaşamını olumsuz yönde etkileyen birtakım hastalıklar karşısında çaresiz kalmıştır. Bu hastalıkları tedavi etmek için halk, bitkilerden ilaçlar yapmakla beraber dinsel ve büyüsel yöntemlerle hastalıkları tedavi etmeye çalışmıştır.

Doğada bulduğu unsurları yaşamını idame ettirmek için kullanan halk, hastalandığında da doğada bulduğu bitkileri deneme-yanılma yöntemiyle kullanmaya başlamıştır. Bu bitkilerden fayda gördüklerini ilaç olarak kullanmışlar, böylece bir yandan da eczacılık biliminin doğmasına ortam hazırlamışlardır.

Halk hekimliği uygulamaları daha çok deneme-yanılma yöntemleriyle elde edilmiş bilgilerden oluşmaktadır. Bu bilgiler gelecek kuşaklara aktararak geleneksel tıp uygulamalarının yaşatılması da sağlanmıştır. Bayat'a göre: *“Geleneksel tıp, ilk insanın tabiat hadiseleri karşısında takındığı tutumlardan doğmuştur. Burada büyü önemli rol oynamıştır. İlkel toplumlarda, evrenin ezeli ahenginin bozulması kötü güçlere bağlanmış, hastalıkların tabiatüstü güçler tarafından ceza olarak verildiğine*

inanılmıştır. Bu sebeple, hastalıkları ortadan kaldırmak için dinsel ve büyüsel metotlara başvurulmuştur. Kötü güçler insana musallat olduğunda devreye giren rahip-hekimler, büyücüler, şamanlar tabiatüstü güçlerle temasa geçmişlerdir. Hastalıklardan korunmak için çareler düşünülmüş, bu suretle halk tıbbının temelleri atılmıştır. Hastalıklar büyüsel işlemlerle iyileştirilmeye çalışılırken, tedaviyi destekleyecek ampirik metotlar da kullanılmıştır.” (Bayat, 2010: 84).

Geçmişten günümüze geçen süreçte insanoğlu doğadaki unsurları kullandıkça hastalıklarla ilgili tutumları da değişmiştir. Hastalıklardan korunmak ve kurtulmak için tarih boyunca birçok farklı uygulamalara başvurmuştur. Bu uygulamalar büyüsel, bitkisel, hayvansal ve dinsel kökenli uygulamalardır. Uygulanan bu farklı uygulamalar ve yöntemler ile hastalıkların iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Bu uygulamalar gelecek nesillere aktarılarak halk hekimliğinin temelleri atılmıştır.

Halk hekimliği uygulamaları toplumlara göre farklılık göstermekle beraber birçok toplumda halk hekimliği kavramına da farklı adlar verilmiştir. Türk toplumunda halk hekimliği ile ilgili ilk İslami-Türk eserlerde farklı kelimeler kullanıldığını görmekteyiz.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te halk hekimliği karşılığı olarak iki kelime görmekteyiz. Bunlardan biri ilaç anlamına gelen “em”, diğeri de eczacı anlamına gelen “emçi” kelimeleridir. Günümüzde, Türk kültürünün yaşadığı birçok bölgede halk hekimliği ve eczane kavramlarının karşılığı olarak “em” ve “emhane” kelimeleri kullanılmaktadır. Aynı zamanda Kutadgu Bilig’de de ilaç yerine em, hekim yerine de “emçi” kelimeleri kullanılmaktadır (Alptekin, 2011: 91). Bu kelimeler günümüzde birçok yörede aslını kaybetmeden kullanılmaya devam etmektedir. Anadolu’nun bazı yörelerinde hâlâ ilaç anlamında em kelimesi kullanılmaktadır.

Halk hekimliği kavramı ve özellikleri ile ilgili birçok araştırmacı çalışmalar yapmıştır. Halk hekimliğiyle ilgili tanım yapanların başında gelen Pertev Naili Boratav halk hekimliği ile ilgili şöyle bir tanım yapmıştır: *“Halk, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanımlama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne ‘halk hekimliği’ diyoruz.”* (Boratav, 1994: 122). Bazen maddi sebeplerden dolayı bazen de gücüne daha çok inandıkları için doktora gitmeyip başvurulanan kimselere halk hekimi adı verilmektedir.

Halk hekimliği kavramı, halkın ekonomik olanaklarının sınırlı olması ya da ümitlerinin tükendiği anda başvurulanan yöntemlerden oluşmaktadır (Alptekin, 2010: 5). Halk hekimliğinde insanlar genellikle imkânların kısıtlı olduğu dönemlerde veya doktorun bulunmadığı zamanlarda daha çok halk hekimliği uygulayıcılarının yanına gitmektedir. Günümüzde modern tıbbın gelişmesiyle beraber kimi zaman doktorun hastalığı iyileştiremediği durumlarda insanlar kocakarı diye tabir edilen kişilerin ilaçlarına başvurmaktadır. Bazen de insanlar modern tıbbın yanında halk hekimliği uygulamalarını da beraber devam ettirmektedir.

Halk hekimliğinde doktora gitmeden hastalıktan korunmak veya hastalığa çare bulmak için gidilen ocak, yatır, kaplıca, aktar gibi yöntemlerin tümü halk hekimliği içerisine girmektedir. Modern tıp haricinde kullanılan bitkisel, hayvansal, madensel, uygulamalar halk hekimliğinin içerisinde yer almaktadır. Bu tip tedaviye zamanımızda kocakarı ilacı veya usulü denmektedir (Ataman, 1973: 6742).

Halk hekimliği, çok eski çağlardan günümüze kadar ulaşan ve zaman içerisinde gelişerek günümüzde de varlığını sürdüren, halkın kendi olanaklarıyla hastalıklara karşı geliştirdiği sağaltma yöntemleridir (Dağı, 2013: 118). İnsanoğlu, tıbbın yeterli düzeyde olmadığı dönemlerde hastalıklara karşı kendi imkânlarıyla çareler aramıştır. Bu hastalıklar maddi ve manevi olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır.

Halk hekimliği maddi hastalıkların yanında manevi hastalıklara da yer vermiştir. Maddi hastalıklar bitki, maden, hayvan gibi emlerle tedavi edilirken, manevi hastalıklar (nazar) daha çok dinsel-büyüsel yöntemler kullanılarak tedavi edilmiştir. Maddi ve manevi hastalıklar tedavi edilirken hastalıkların geçmişten günümüze kadar gelen halk hekimliği tecrübeleri uygulanmıştır. Hastalıklar tedavi edilirken uygulamalarda çoğunlukla deneme-yanılma yöntemine başvurulmuş, böylece hangi hastalığa hangi tedavi yönteminin uygulanması gerektiği bilgisine sahip olunmuştur.

Halk, hastalıklara karşı tedavi yollarını öğrenip tecrübe kazanınca bu uygulamalar geçmişten günümüze kadar gelmiştir. *“Faraza ısırgan otunu vücuduna süren kimse bazı hastalıkların bununla iyileştiğini görünce bunu kullanmaya başlar. Halk hekimliği birçok kıymetli ve asırlar boyunca kullanılmış, faydası görülmüş maddelerle doludur.”* (Uzluk, 1956: 13).

Sonuç olarak insanoğlu kimi zaman bedensel hastalıklara, kimi zaman da ruhsal ve psikolojik dediğimiz hastalıklara müptela olmuşlardır. Dönem dönem kötü ruhların insanlara musallat olduğuna inanılmış ve bunları tedavi etmekle uğraşan halk hekimleri

ortaya çıkmıştır. Bu kişiler tabiattaki varlıklarla çeşitli şekillerde iletişim kurabilen ve üstün güçleri olan büyücü, şaman, kam adı verilen kişilerdir. Bu insanlar, dini ve tabiatüstü güçlerini kullanarak bu tür hastalığa yakalanan insanları iyileştirmiş, bunun yanında dinî ayinler yaparak halk hekimliğinin sadece maddi hastalıkları değil manevi yani ruhsal hastalıkları da tedavi etmesini amaçlamışlardır. Bazen bitkisel yöntemlerin çaresiz kaldığı durumlarda bedensel hastalıklara karşı da dinî tedavi yöntemleri uygulamışlardır. Hastalığı olan kişiler, büyücü, şaman gibi dinî yüceliği olan bu kişilerin huzuruna giderek kutsallıkları kabul edilen yerler etrafında tedavi görmüşlerdir. Bu tedavi yöntemleri dinî inanç ve özelliklerin halk hekimliğine olan etkisini göstermektedir.

1.2. Halk Hekimliğinin Tarihçesi

Halk kültürü unsurlarımızın önemli bir bölümünü oluşturan halk hekimliğinin tarihsel süreç içerisindeki yeri insanlık tarihi kadar eskiye gitmektedir. İnsanoğlu, yaratıldığı günden itibaren doğayı anlamaya çalışmış, doğada bulduğu unsurları hastalıkların tedavisinde kullanmıştır.

Tarihin ilk topluluklarından bu yana doğayı tam çözemeyen insanlar, daha sonra onun her türlü iyiliği ve kötülüğü yapabileceğini düşünmüş, onunla iyi geçinmenin yollarını aramıştır. Dilekleri yerine gelince şükretmek amacıyla adaklar adanmışlar, çeşitli büyüsel ve törensel işlemler uygulamışlardır (Artun, 2000: 52). Bu inançlar kapsamında insanoğlu doğada bulunan birçok nesneye saygı duymuş ve doğayı kutsal kabul etmiştir. Böylece doğada birçok varlık birer kült haline gelmiştir.

Halk hekimliğinin ilk ortaya çıkışıyla ilgili bilgiler tam olarak bilinmemekle beraber ilk topluluklarda daha çok sihir, büyü, adak adama gibi yöntemler kullanılmaktaydı. Yazının bulunmadığı dönemlerde halk hekimliğiyle ilgili bilgiler sistemli bir yapıya sahip değildi. Sözlü gelenek içerisinde aktarılan bilgiler yazının bulunmasıyla sistemli hale gelmiş, halk hekimliği tedavi yöntemleri günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Halk hekimliğini tarihsel süreç içindeki yerine baktığımızda ilk medeniyetlerde görülen tedavi şekilleri hakkında bilgiler yazının bulunmasıyla günümüze kadar gelmiştir. Yazının bulunmasıyla halk hekimliği ile ilgili bilgiler tabletlere yazılmış ve böylece ilk medeniyetler hakkında birçok bilgi elde edilmiştir. *“Yazının bulunuşundan önce tedavi metotları vardı. Ancak bu metotlar oldukça ilkel uygulamalardı.*

İçgüdülerin etkisiyle doğan hekimlik gittikçe bir meslek şeklinde görülmeye başladı. İlk insan hatta ilk canlı bile tabii etkiler, sıcaklar, soğuklar, rüzgârlar, su taşmaları, yer sarsıntıları karşısında yaralanma ya da hastalık durumlarında içgüdülerıyla duruma çare aramaya başladı. Ancak iç güdüler, hayvanlarda milyonlarca yıldan beri hep aynı kaldığı halde insanlarda hızla gelişti, metafizik, dini, mistik ve ampirik (deneye dayalı) devrelerden geçerek bugünkü modern tıbbı vardı.” (Demirhan Erdemir, 1996: 151).

Birçok toplumda uygulanan halk hekimliği tedavi yöntemleri toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Kimi devletlerde sihir-büyü tedavilerde yaygın olarak kullanılmaktayken kimi devletlerde ise bitkisel, hayvansal emler daha çok görülmektedir. Kimi durumlarda bitkisel, hayvansal, sihirselsel-büyüsel yöntemler beraber uygulanmaktadır. Halk hekimliği uygulamaları toplumların bu alandaki bilgilerine göre değişiklik göstermektedir.

Eski Mısır'daki halk hekimliği ile ilgili bilgiler hiyeroglif yazısıyla yazılmış papirüslerden öğrenilmektedir. Bu bilgilere göre eski Mısır'da doktor, üfürükçü ve rahipler olmak üzere hastalıkların tedavisiyle uğraşan üç sınıf vardır. Hastalıklar dinî, sihir ve ilmî yöntemlerle tedavi edilir. Hastalığın belli bir tanrı tarafından verilmiş olduğuna inanıldığı hallerde bu hastalığı gidermesi için aynı tanrıya dua edilir, kurbanlar sunulur. Özellikle iç hastalıklarda sıklıkla kullanılan sihrî tedavide ise hastalığa sebep olduğu sanılan kötü ve zararlı ruhları vücuttan çıkarmak veya bu zararlı ruhların tesirini gidermek için çeşitli yöntemlere başvurulur. Mısırlıların sihrî hastalıkların tedavisinde âdeta kişileştirildiği, yani tedavi maksadıyla yapılan üfürükte hastalığa hitap şeklindeki formüllerin kullanıldığı görülmektedir (Sayılı, 1982: 130-131).

Mısırlılar tıp ilminde çok fazla ilerlemiştir. Mumyaların incelenmesi ve tıbbî papirüslerin okunması ile eski Mısırlıların, kemik veremi, felç, damar, çiçek, romatizma ve apandisit gibi birçok hastalık hakkında bilgi sahibi olduğu görülmektedir (Saraç, 1943: 110). Modern tıbbın gelişmesinde Mısırlıların etkisi oldukça fazladır. Hastalıklarda kullandıkları yöntemler çok ilkel olsa da bugün modern tıbbın temelini oluşturmaktadır.

Mezopotamya'da Ninova'da yapılan kazılarda çıkartılan çivi yazısıyla yazılmış kil tabletlerinden, o döneme ait hastalıkların nedenlerini ve tedavi usullerini, dolayısıyla halk hekimliğine ait bilgileri öğrenmekteyiz. Eski Çin'de halk hekimliği ile ilgili kaynaklar ise, sayısı 50'yi bulan eski eserler ve mitolojik bilgilerdir. Eski Çin'de halk

hekimliğinde, Hint ve Orta Asya halk hekimliğinin özellikle Uygurların etkileri görülmüştür (Şar, 1989: 222-223).

Çinlilerin halk hekimliğinde teşhis ve tedavi yöntemleri farklıdır. Özellikle nabız palpasyonu, muayenenin en önemli kısmıdır. Çin tıbbının en önemli tedavi metodu akupunkturdur. Geçmiş MÖ 200'lere kadar uzanan felsefe-tıp karışımı bir sistemdir. Cilt üzerinde belirlenmiş noktalara çakmaktaşı, kemik, bambu ve sonraları farklı boylarda altın ve gümüş iğneler batırarak, parmakla basarak veya daha uzun süreli etki için bu noktaları pelin otu ile yakarak Yin-Yang dengesini düzeltmeyi amaçlayan bir teşhis ve tedavi metodudur (Bayat, 2010: 89). Akupunktur tedavisi günümüzde hâlâ geçerliliğini sürdürmektedir. Akupunktur üzerine eğitim alan birçok modern tıpçı pek çok hastalığın tedavisinde bu yöntemi kullanarak hastalıkları sağaltmaktadır.

Halk hekimliği uygulamaları milletlere göre çeşitlilik göstermektedir. Her milletin halk hekimliği ile ilgili inanış, tutum ve davranışları farklı olduğu için uygulamalar da farklı farklıdır. Tarihte yaşamış olan toplulukların ve medeniyetlerin hastalıklara çözüm ile ilgili totemleri, inanışları da birbirinden farklılık göstermektedir.

Mezopotamya'da halk, tanrıların öfkesini dindirmek için dua etmek, kurban kesmek ve adak adamak gibi tedavi edici inanışlar sergilemiştir. Halk inanışlarına göre hastalıklar daha çok cin, kötü ruh olarak tabir edilen görünmez güçlerin insan bedenine girmesiyle oluşmuştur. İnsanların karşılaştığı hastalıkların, geçmişte yaptığı bir hata sebebiyle başına geldiğine inanılmıştır.

İslamiyet toplumunda halk hekimliği, Kur'an ve sünnet anlayışıyla ortaya çıkmıştır. Sağlık konusunda Kur'an-ı Kerim daha çok koruyucu hekimlik üzerinde durmaktadır. Örneğin; oruç tutmayı emretmesi, domuz eti yenmesinin haram olması gibi emirler insan sağlığını korumaya yönelik hükümleri içermektedir. Kur'an'dan sonra Peygamberimizin sağlık ile ilgili sözleri dini tıp anlayışını yansıtmaktadır.

İslam Tercüme Ekolü Eski Yunan, Hint ve diğer milletlere ait pek çok eseri Arapçaya çevirmiştir. Böylece antik çağa ait halk hekimliği bilgileri İslam dünyasına geçerek günümüze kadar gelmiştir (Demirhan, 1985: 195).

Halk hekimliği uygulamaları toplumun bağlı olduğu kültürel özelliklere göre değişiklik göstermektedir. Her milletin halk hekimliği ile ilgili inanış, tutum ve yaşayış şekilleri farklı olduğu için tarihte yaşamış olan toplulukların ve medeniyetlerin hastalıkları tedavi etme şekilleri de farklıdır.

1.3. Türk Kültüründe Halk Hekimliği

Türklerin uyguladıkları geleneksel halk hekimliği uygulamaları, binlerce yıl farklı kültür ve medeniyetler ile alışverişte bulunmaları sonucunda elde ettikleri zengin bir birikime dayanır. Tedavi yöntemlerinin oluşmasında ise yaşanılmış, birçok kere de denenmiş uygulamalar ve bu uygulamalar çevresinde gelişmiş inançlar etkilidir. Bu birikim nesilden nesle sistemli olmayan yollarla aktarılmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler, dünya coğrafyası üzerinde, sık sık yurt değiştirerek geniş bir alana yayılmış, buna bağlı olarak pek çok kültür ve dinin etkisi altında kalmıştır. Orta Asya'dan Anadolu ve Rumeli'ye gelip yerleşen Türkler, yeni yurtlarına kendi kültürlerini de taşımıştır. Buna göre ülkemizdeki halk kültürü ürünlerinde hem Orta Asya kültürünün hem İslami kültürün hem de yeni yurt Anadolu'nun kültür ve inanç unsurlarının etkisi bulunmaktadır (Çıblak, 2005: 199-214).

Türkler, kültürel etkileşim yaşadığı toplulukların dinlerinden, inançlarından etkilenmiştir. Etkileşim kurdukları devletlerin Budizm, Maniheizm, İslamiyet gibi dinlerini benimseyerek hastalığın tedavisinde dinlere ait inanışları halk hekimliğinde uygulamışlardır. Türkler tarihsel süreç içerisinde girdikleri dinlerden etkilenmiş ve birçok halk hekimliği uygulamaları bu dinlerin inançları etrafında şekillenmiştir.

Türk halk hekimliğini tarihsel süreç içerisinde inceleyecek olursak kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Ancak halk hekimliğini İslamiyet öncesi dönem ve İslamiyet sonrası dönem olarak değerlendirmek Türk halk hekimliğinin tarihsel süreç içerisindeki yerini anlamak açısından daha uygun olacaktır.

1.3.1. İslamiyet'ten Önce Türk Halk Hekimliği

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkler, Orta Asya'dan başlayıp Avrupa'yı da içine alan geniş bir coğrafi alanda yaşamış ve buna bağlı olarak farklı kültür ve dinlerin etkisi altında kalmıştır. İlk Türk boyları, Orta Asya'da farklı kültürlerle etkileşime girmiş ve İslamiyet öncesi dönemde atalar kültü, tabiat kültü, Şamanizm gibi farklı inanışların etkisi halk hekimliğinde kendini göstermiştir. Şamanist dönem halk hekimliğine bakmadan önce kült kavramlarına bakmak yerinde olacaktır.

Kült kavramı Fransızca “culte”den gelmektedir. Sözlük anlamı olarak “Tapma, tapınma, din, dini tören.” (TDK Türkçe Sözlük, 2005: 1282) anlamlarına gelmektedir.

Kült kavramı, kutsallığı kabul edilen varlıklara karşı inanışlar içermektedir. Bu varlıklara karşı halk saygı duymuş, dualar etmiş ve kurbanlar kesmiştir.

Kült kavramının oluşmasını üç şarta bağlayan Ahmet Yaşar Ocak, bu üç şartı şu şekilde açıklamaktadır:

- a) Külte konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti,
- b) Bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceği inancının bulunması,
- c) Bu inancın sonucu olarak faydayı celp edecek ve zararı uzaklaştıracak ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı.” (Ocak, 1983: 70). Tabiatla iç içe yaşayan insanların tabiata karşı sırasıyla merak, anlamama, hayranlık, saygı gibi duygu ve düşünceleri barındırması beraberinde tabiat kültlerinin varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu kültürlerden hem inanış doğrultusunda hem de hayatın sürekliliğini idame ettirme konusunda insanlar fayda sağlamışlardır. Kültürün bir parçası olan halk hekimliğine de yansıyan kültürlerden bazıları şunlardır:

- **Atalar Kültü**

İslamiyet’ten önce Türk toplum yapısına baktığımızda ataya karşı büyük saygı duyulmaktadır. Bu saygı, atalar sadece yaşarken değil öldükten sonra da devam etmektedir. Ölümden sonra hayatın devam ettiği inancıyla ölen atanın yakınlarına iyiliği veya kötülüğü dokunabileceği inancından dolayı ona karşı sevgi ve saygıyı devam ettirmişlerdir. *“Ölmüş ataların ruhları geride kalanlara iyilik ve kötülük getireceği inancından kaynaklı onlara duyulan minnet duygusu ile birliği ile bu ruhları tazim için kurbanlar sunma inancı atalar kültürünün temelini oluşturur.”* (Güngör, 2002: 264). Türk toplumunda her ölen kişi atalar kültü kabul edilmemekle birlikte hayattayken erdemleri olan ve halkın saygı duyduğu kişiler atalar kültüne konu olmuştur. Bu bakımdan öldükten sonra ataların mezarları da yüksek yerlere defnedilmiştir. Bu ataların kişiliklerinin yanında mekânları da kutsal kabul edilmiş, bu mekânlardan alınan taş, toprak ve buna benzer nesneler de insanlar tarafından kutsal kabul edilerek üzerlerinde taşınmıştır. İnsanlar, kutsal kabul ettikleri atalarını anmak için ayrıca kurbanlar kesmişlerdir.

Atalar ruhu daha çok ataların öldükten sonra da toplumla iç içe olduğu, ilişkilerini sürdürdüğü inancı şeklinde tezahür etmekte ve bu amaçla onlara yiyecekler,

kurbanlar sunulmakla, dualar edilmekle bu ruha bağlı kültler de yerine getirilmiştir (Hançerlioğlu, 1993: 60). Bu şekliyle atalar kültürüne Türkler büyük bir önem vermiştir. Türkler, atalarını ziyaret ederek anmış ve onlara törenler düzenleyerek kurbanlar sunmuşlardır.

Yaşar Kalafat, atalar kültürü konusunda şöyle bilgi vermiştir: *“İslamiyet’in kabulünden sonra ata ruhlarına gösterilen saygı, ata mezarlarına ziyaret, onlara hürmet gösterme, mezarlarını koruma aynı şekilde devam etmiştir. Ayrıca hayatta karşılaşılan zorluklar karşısında onlardan medet umma inancı da günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde evliya, ermiş, veli, baba ve benzeri adlar adı altında ziyaret edilen ata mezarları, türbeler çaresiz kalmış insanların bir ümit kapısı olmuştur. Ülkemizin pek çok yöresinde ve ilimizin özellikle Harput civarında bu türde pek çok ziyaret yeri bulunmakta ve insanlarımız akın akın bu yerleri ziyaret etmektedirler”*. (Kalafat, 1995: 71).

Atalar kültürü İslamiyet’in kabul edilmesiyle devam etmiş yerini veli, evliya kültürüne bırakmıştır. Halk; veli, evliya vb. tabir edilen kişilerin türbelerine gidip onlara dua etmekte, kurbanlar kesmektedir.

Bingöl yöresinde ziyaret edilen türbe ve yatırlarda atalar kültürüne bağlı olarak eski Türk inancından izler bulunmaktadır. Atalar kültürünün varlığı şeyh, evliya, şehit inanışlarında görülmektedir. Bingöl’de halk; özellikle felç, nazar, çocuksuzluk vb. gibi pek çok hastalığın tedavisi için türbelere gitmektedir. Bu türbeleri aracı ederek Allah’tan hastalıklarına şifa istemektedir. Bazı türbe ve yatırların bulundukları yerlerde yer alan taş, toprak ve ağaçlar kutsal kabul edilmiş ve bunlardan alınan parçalar şifa bulmak için kullanılmıştır. İslamiyet’te yer almayan bu inanç daha çok atalar kültüründen izler barındırmaktadır.

• Dağ kültürü

Eski Türk inanç sisteminde tabiatta birtakım gizli güçlerin olduğuna inanılmış ve bu güçlere karşı saygı duyulmuştur. Çünkü bu güçlere karşı saygı duyulmadığında kişinin cezalandırılacağı inancı hâkimdir. Yanardağ patlaması, fırtına, sel gibi doğal afetler ya da yıldırım çarpması, şiddetli yağmur yağması gibi gökyüzü olayları karşısında aciz kalan insanoğlu, tabiatta bulunan birtakım varlıkların ruhları olduğuna inanmış bu ruhların rahatsız edilmesi veya onlara karşı saygı gösterilmemesi durumunda felaketlerin olacağına inanmışlardır.

İlk dönem Türk toplumlarında tabiattaki bazı nesnelerin canlı olduğu inancı hâkimdi. Eski Türkler, tabiatı birtakım gizli güçlerin varlığına dağ, orman, ağaç, su, ateş, deniz, mağara gibi yerlerin ruhlarının olduğuna inanarak buraları kutsal kabul etmişlerdir. Bu ruhların iyilik verdiklerine ya da kötülük getirdiklerine inanmışlardır (Günay, 1997: 45). Halk doğada yer alan bu kutsal varlıkların iyilik veya kötülüğe sebep olduğu inancına sahip olduğu için onlara karşı saygısızlık ettikleri takdirde cezalandırılacaklarına inanmışlardır. Bu düşünce, tabiatın canlı olduğu inancıyla paralellik göstermektedir.

Tabiatı bulan kùltlerden biri olan dağ, Türklerde kutsal kabul edilmektedir. Gök Tanrı inancına sahip olan Türkler, dağların göğe doğru yükselmesi ile Gök Tanrı'ya yakın olduğu inancı ve su, ağaç, mağara kùltlerini içinde barındırması sebebiyle kutsal sayılmıştır. *“Eski Türkler dağların tanrı makamı olduğuna inanırlardı. Yüksek dağ tepelerinin göklere yakın bulunması ve uzaklardan mavi renkte görünmesi bu inancın yerleşmesine sebep olmuş sanılabilir.”* (İnan, 1986: 49). Gök Tanrı inancına sahip olan Türkler, dinî törenlerini Tanrı'ya yakın bulduğu dağların üstünde yapmış ayrıca Tanrılarına kurbanlarını bu mekânlarda sunmuşlardır.

Dağlarla ilgili birçok farklı inanış halk anlatılarında da geçmektedir. Yaratılış efsanesinde dağ ile ilgili inanışlar şöyledir: *“Efsaneye göre, düşmanla yapılan savaşta sağ kalan bir erkek çocuk, bir dişi bozkurt tarafından kurtarılır. Kurt, çocuğu, Turfan'ın kuzeyinde bir dağa götürüp büyütür ve ondan çocukları olur. Bozkurt dağın içindeki vadiye küçük bir mağara kapısından girip çocuğu kurtarır. Atalarını korumuş olduğu için Kök Türklerin hayatında dağa ve mağaraya karşı gösterilen saygı onları mukaddes görme mertebesine yükseltmiş olabilir. Türkler, söz konusu yerde çoğalıp yeryüzüne çıkmak isteyince yine bu mağara önüne gelip demir dağı eritmişler, ateş yakmışlar, odun yığmışlar. Bu yüzden, Türkler arasında ata mağarasına, dağa, ateşe, demire ve ağaca karşı duyulan saygının kökünde kurtarıcı rolü oynamaları yatıyor olabilir.”* (Kalafat, 1995: 42).

Dağın bulunduğu mekânlarda mağara, su, ağaç kùltleri bir arada bulunabilmektedir. Dağın bu kùltleri içinde barındırması önemlidir. Dağın kutsallığı ile ilgili Göç Efsane'sinde geçen dağ motifi önemlidir. Efsaneye göre Türklerin kudretini ve zenginliğini aldığı saadet veren dağ anlamına gelen Kutluk Dağı, Türkler için önemli bir dağdır. Çinliler türlü entrikalarla Türk hakanından bu dağı almış ve dağı parçalarına ayırarak kendi memleketlerine götürmüşlerdir. Dağın gitmesinden sonra Türk

memleketinde bela eksik olmamış ve göç etmişlerdir. Bu yönüyle dağ kültüne duyulan saygısızlığın getirdiği felaketlere yer verilmiştir.

Türkler İslamiyet’i kabul edince dağ kültü ile ilgili inanışları da devam etmiştir. Nitekim İslamiyet’te dağların yüceliği ile ilgili kıssalar çokça geçmektedir. İlk insan Hz. Âdem döneminde Habil-Kabil arasındaki anlaşmazlığı çözmek için Allah’a kurban sunmaları istendiğinde kurbanı bir dağ başına bırakmaları istenmiştir. Hz. Muhammed’e ilk vahyin Nur Dağı’nda bulunan Hira mağarasında inmesi, dağların kutsal kabul edilen mekânlar olduğu inancını kuvvetlendirmiştir. Ayrıca Anadolu’da birçok velinin türbesinin dağların zirvesinde yer alması, bu inancın bir göstergesidir.

Bingöl yöresinde Şeyh Ahmet Türbesi, Kalık Meteş, Karer Baba gibi birçok ziyaret yerinin dağlarda yer alması Bingöl’de dağ kültü ile ilgili inancın bir göstergesidir. Yörede bazı bitkiler, dağların yüksek kesiminden toplanarak bu bitkilerden halk hekimliği uygulamalarında faydalanılmaktadır. Bu yönüyle dağlar halk hekimliğinde de önemli bir yere sahiptir.

• Su Kültü

Tabiat kültleri arasında çokça yer alan kültlerden birisi de su kültürüdür. Türk kültüründe su kültü, yer-su inancı içerisinde yer alan kutsal kabul edilen bir iyledir. Türk kültüründe suyun bir ruha sahip olduğu inancı yatmaktadır. *“Türkler arasında tabiat kültürüne bağlı olarak ortaya çıkan, gelişen ve kült konusu olan su, önemli bir unsurdur. Türkler, yüksek dağlar ve pınarları iyi ruhların makamı sayıyorlardı. Bunlara yer-sub deyip saygı gösteriyorlardı. Türkler, tabiattaki diğer nesneler gibi suları da canlı varlıklar olarak düşünürler. Eski Türk inançlarında kutsallaştırılan su, aynı zamanda duyan, evlenen ve evlat sahibi olan ve mahiyetinde birtakım gizli güçleri barındıran koruyucu bir iyledir.”* (İnan, 2000: 50-51).

Suyun arındırıcı, temizleyici, canlandırıcı gibi özelliklerinin olması kült olarak kabul edilmesinde önemli bir etkidir. Suların kutsal kabul edilmesi su ile ilgili farklı inanışları da beraberinde getirmiştir.

Eski Türk inancında yaratılan nesnelerin özünde su unsurunun yer alması dişiliğin, üremenin bir sembolü olarak görülmüştür. *“Su, dişil bir öğedir ve ana sembolü ile karşımıza çıkar. Her şeyin temelinde özünde de su vardır.”* (Çetindağ Süme, 2011: 202). Evrende hiçbir şey yok iken sadece suyun olması ve daha sonra diğer varlıkların sudan yaratılması, suyun dişil özelliğinin yansımasıdır.

Türk topluluklarında çocuğu olmayan kadınlar su iyelerinin yardımıyla çocuk sahibi olacaklarına inanmışlardır. Kırgız ve Kazaklarda kısır kadınlar çocuk sahibi olabilmek için su kenarında kurban keserek orada gecelemişlerdir. Manas destanında Yakup Han eşinin kısırlığından şikâyet etmekte eşinin pınar kenarında gecelememesi nedeniyle çocuklarının olmadığına inanmaktadır (İnan, 1986: 168).

Eski Türk inancında su kutsal kabul edilmekle beraber tapınılan bir nesne haline gelmemiştir. *“Altaylılara göre, insanları yaratan ve kötü varlıklardan koruyan yer-su tanrılarıdır. Sağlığı, hayvanların çoğalmasını sağlayan ve kötü ruhların fenalıklarını önleyen bu ruhlar, kendilerine saygı göstermeyenleri cezalandırır, hasta ederler.”* (Oymak, 2010: 39). Bu inanç kapsamında başlarına kötü bir şey gelmemesi için Türkler suyu koruyarak temiz tutmuş ve ona karşı daima saygı duymuştur.

Yer-su kültü ile ilgili birçok inanış halk anlatılarında geçmektedir. Göktürk Yazıtlarında da su kültünün yer alması Türk kültürü açısından oldukça önemlidir. *“Yukarıda Türk tanrısı mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş.”* (Ergin, 2011: 13). Türkler güçlenerek büyük imparatorluklar kurmuş, yer-su kültünü vatan kültü derecesine ulaştırarak vatanına ilahî bağ ile bağlanmıştır. Bu kült, Türklerin kaderini elinde bulundurmıştır (İnan 1976: 30-31).

Anadolu’da birçok yerde kutsal kabul edilen sular bulunmaktadır. Bu sulardan daha çok şifa bulmak amacıyla yararlanılmaktadır. Halk, bu suların içine girerek veya bu sudan içerek hastalıklarına şifa aramaktadır. Daha çok evliyaların veya yatırların etrafında bulunan sular kutsal kabul edilmekte ve rahatsızlıkları olan kişiler bu suyu içerek veya bu sudan yıkanarak maddi ve manevi hastalıklarından kurtulacağına inanmaktadır.

Bingöl’de su kültü ile ilgili farklı inanışlar görülmektedir. Kabir azabını hafiflettiğine inanıldığı için mezarlara su dökülür. Yola çıkacak kişinin su gibi gidip gelmesi için arkasından su dökülür. Bunun yanında yörede bulunan şifalı sular, kaplıcalar, ılıcalar hem içmek hem de yıkanmak suretiyle hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Daha çok sarılık, cilt rahatsızlıkları vb. olan kişiler bu sulardan hastalıklarına şifa bulmak amacıyla faydalanmışlardır. Bütün bu uygulamalar su kültünün kültürümüzde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

• Ateş Kültü

Ateş, insan hayatının vazgeçilmez unsurlarından birisi olmuştur. Daha çok barınma, beslenme, ısınma, yabanî hayvanlardan korunma gibi ihtiyaçları karşılaması ile insan hayatını kolaylaştırmıştır.

Ateş, Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir. Ateşin yaratılışı ile ilgili birçok anlatı vardır. Altay Türklerinde anlatılan bir efsaneye göre ilk insanlar meyve ve otlarla beslendikleri için ateşe ihtiyaçları yoktu. Tanrı onlara et yemeklerini emrettikten sonra ateşe ihtiyaç hasıl oldu. Ülgen gökten biri kara, biri ak iki taş getirdi. Kuru otları avucunda ezerek bir taşın üzerine koyup diğeriyle vurdu, otlar ateş aldı. Ülgen böylece ilk defa ateş yakmasını insanlara öğretip “Bu ateş atamın kudretinden taşla düşmüş ateştir.” der (İnan, 1986: 66).

Ateşin gökyüzünden Tanrı tarafından gönderildiği inancı, ateşin birtakım gizli güçleri olduğu inancını hâkim kılmıştır. Böylece insanlar ateşi değerli ve kutsal kabul etmiş aynı zamanda yanıcılığı, yakıcılığı sebebiyle korku duyulan bir varlık olarak görmüştür.

Türklerde ateş ile ilgili inanışlar Şamanizm inancında birçok uygulamada yer bulmaktadır. Şamanizm’in temsilcisi olan kamların ateşte yanmayacağı inancı vardır. Ateşin kamları yakmaması ve kamların ateşe hükmetmesi toplum tarafından kamların gizli güçleri olduğuna olan inancı güçlendirmiştir. Ateşin kamları yakmadığı ile ilgili anlatılardan biri şöyledir: “*Tuva Türklerinden olan Ara Ecim, zamanında yaşayan kam Hurel Ool’un yılın her mevsiminde yalın ayakla yanan ateşin üzerinde gezebildiği anlatılmaktadır.*” (Kumartaşlıoğlu, 2012: 136).

“*Eski Türk dininde ateş, temizleyici bir unsurdur. Kötü ruhları uzak tuttuğuna inanılan ateş, sahip olduğu güce bağlı olarak, varlıkları maddi ve manevi kirlerinden arındırır.*” (Özdemir, 2014: 39).

Eski Türklerde ateş yakılan yere ayrıca ocak denilmiş böylece ateş ve ocak kültürü beraber kullanılmıştır. Ocak, “ateşin yakıldığı yer” olarak ilk ve somut anlamıyla çoğunlukla ateşi de kapsayarak bu şekilde kullanılmaktadır. Ancak “ocak” etrafında somut manalar dışında birtakım soyut manalar da şekillenmiştir. Evin ortasında yakılan “ocak”, “evi ve evde yaşayan” aileyi, bunun yanı sıra bu ailenin geçmişte yaşamış ve gelecekte yaşayacak bireylerini, yani “soyu” da kapsayacak mahiyette kullanılmıştır. Yine soy silsilesini gerektiren dinî kurumlar olan ocaklar ile soy

silsilesine dayanan sağıltma ocakları, “ocak” kavramı etrafında yerini almıştır (Kumartaşlıoğlu, 2012: 12).

Hançerlioğlu ise ocağı şöyle açıklamıştır: *“Kötü ruhları korkuttuğuna inanılan, içinde ateş yakılan yer. Ateş tapımının kalma genel halk inançlarına göre kötü ruhlar ocak ’tan korkarlar ve ona sokulamazlar. Bundan ötürü hastalar ocak başına getirilir ve ateşe yakın tutulur. Ocağa tütsüler, okunmuş kemikler vb. atılır; bunların dumanından da iyilik umulur. Ocaktan alınan yarı yanmış odunlar hastaların başında dolaştırılır.”* (Hançerlioğlu, 1975: 462).

Türk toplumunda ateş ve onun çevresinde gelişen ocak kavramı halk hekimliğinde önemli bir yere sahip olduğundan dolayı toplumda önemli bir yere sahiptir. Halk, hastalandığında ocakların bulunduğu yerlere giderek hastalıklarını tedavi ettirmiştir.

Ocak ile ilgili kavramlar, Anadolu’da halk dilinde birçok ifade içinde de yer almaktadır. Ocak, halk dilinde kişilerin yaşadığı yer, aile, soy olarak kullanılmıştır. Halk dilinde “Ocağın yansın”, “Ocağın sönsün”, “Ocağın yıkılsın”, “Ocağına incir ağacı dikilsin”, “Ocağın tütmez olsun”, “Ocağın bereketli olsun” gibi ifadeler günümüzde aile ortamıyla, soy bağıyla ilişkilendirilmiş olup halk dilinde çokça kullanılmaktadır.

Günümüzde Bingöl’de ateş ile ilgili birçok inanış bulunmaktadır. Ateşe su dökülürse uğursuzluk getirir. Ateş yanarken çok ses çıkarırsa bu ses, ateşi yakan kişi hakkında dedikodu yapıldığına işaretidir. Gece ateşle oynayan kişinin vücudunda yara çıkacağına inanılır. Ateşe tükürmek, sövmek ve tırnak atmak iyi karşılanmaz (Irmak, 2018: 202). Nazar değdiğine inanılan kişiye nazarın çıkması için ev halkı bir ateş etrafında toplanır. “Nezer puç” (nazar kaybol) denilerek tuz ateşe atılır. (Irmak, 2017: 75). Ateş, su ile söndürülmeden önce besmele çekilir. Bingöl’de ateş ile dağlama yapılarak hastalıkların giderilmesi amaçlanmaktadır. Yel girmesi, bel ağrısı, cin çarpması gibi rahatsızlıkların tedavisinde de ateş ögesi kullanılmaktadır. Eski Türk kültüründe görülen ateş ile ilgili inanışlar günümüzde Anadolu’nun birçok yerinde yaşatıldığı gibi Bingöl’de de yaşatılmaktadır.

• Şamanizm

Şamanizm, eski Türk topluluklarında sınırları oldukça geniş olan bir inanç sistemidir. Türkler göçebe bir hayat yaşadıkları için birçok kültürü etkilemiştir. Türkler

gittikleri yerlerde diğer topluluklarla kültürel etkileşimler yaşamış ve Asya'dan Avrupa'ya kadar birçok millet Şamanizm inancından etkilenmiştir.

Türk topluluklarında oldukça geniş bir alanda görülen bu inanç sistemi hakkında birçok farklı tanım yapılmıştır. Şamanizm hakkında daha iyi bir bilgi edinebilmek için bu alanda geniş bir araştırma yapan araştırmacıların tanımlarına yer vereceğiz.

Türk-Moğol-Sibirya halkları arasında kabul edilen, sihir ve büyüye dayanan bir din olarak kabul edildiği belirtilmiştir (Hançerlioğlu, 1992: 594).

“Şaman denilen büyücü, sihirbaz, kâhin, falcı, şair, bilgin filozof karışımı irsi görevlilerin rehberliğinde yapılan sihir ve büyüyle karışık coşkun, metafizik özlü törenler kültürünün veya rahibine şaman denilen din veya benzeri inanış sisteminin ismi.” (Acar, 1985: 3812).

Bir başka tanıma göre Şamanizm: *“Umumiyetle ruhlara inanan Sibirya kavimlerinin, kâinat hakkındaki iptidai görüş ve inanışlara Şamanizm adı verilmiştir.”* (Buluç, 1942: 42).

Yaşar Kalafat ise Şamanizm'in büyücülük olduğunu ve zamanla Gök Tanrı inancı ile iç içe geçerek terimlerin karıştığını ileri sürmektedir (Kalafat, 2004: 25).

Şamanizm ile ilgili farklı birçok tanım yapılmış onu bir din olarak tanımlayanlar olduğu gibi daha çok bir inanç sistemi olduğunu söyleyen araştırmacılar olmuştur. Bize göre yukarda yer alan tanımlardan hareketle Şamanizm'in daha çok tabiat kaynaklı inançlardan oluşması, şamanın ayinler aracılığıyla doğaüstü güçler ve ruhlarla iletişim kurması, sihir ve büyü ile uğraşılması, kutsal bir kitabının olmaması Şamanizm'i kutsal bir dinden ziyade bir doğa dinine veya inanç sistemine daha yakın kılmaktadır.

Şamanizm ile ilgili detaylı bilgiye yer veren Nilüfer Yıldırım, Şamanizm'in ana unsurlarını şu şekilde sıralamıştır:

1. *“Bu inanç sisteminin merkezinde, olağanüstü yeteneklerle donatıldığına ve sahip olduğu özelliklerle diğer insanlardan ayrılan, din adamı olarak kabul edilen bir kam vardır. Şamanizm'in uygulamaları bu kişi tarafından son derece hassasiyet gösterilerek yapılır.*
2. *Evren; gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı âlemlerinden meydana gelir. Her âlemin tanrısı ve ruhları vardır. Bu tanrı ve ruhların bir kısmı insana zarar vermeye uğraşırken, bir kısmı da onun iyiliğini düşünür.*
3. *Tanrılar ve iyi veya kötü ruhlar arasında iletişim kurma söz konusudur. Bu iletişim şaman ya da kam adı verilen din adamları aracılığıyla*

gerçekleştirilir. Kam, insanlar ile tanrılar ve ruhlar arasında bulunan bir aracı konumundadır.

4. *Kam, dua ve ayinler vasıtasıyla kendinden geçer, diğer âlemlerle bağlantıya hazır hale gelir. Metafizik âlemlerle bağlantıya geçen kam, gelecekte haber verir. İnsanların isteklerini Tanrı'ya ulaştırır.*
5. *Şamanizm'de sihir ve büyü önemli yer tutar. Şaman tarafından yapılan sihir ve büyü, insanların yararına kullanılan teknikler olarak kabul edilmiştir.*
6. *Yayıldığı coğrafi alanlar Asya ve Sibiryaya dolaylarıdır. Buradaki kavimlerin büyük bir kısmı Şamanizm inancının tesiri altında bulunur.*
7. *Şamanizm inancının düşünce ve uygulamalarında totemizm ve atalar kültürünün yadsınamayacak derecede payı vardır. Totemizm ve atalar kültürü inancının birtakım özelliklerini alarak kendi dokusuna işleyen Şamanizm bundan dolayı tabiata önem verir.” (Yıldırım, 2004: 78).*

Şamanizm düşüncesine göre tabiatta bulunan nesnelerin birer ruhu olduğu “Animizm (Canlılık)” inancı vardır. Doğada iyi ve kötü ruhların var olduğuna inanılmaktadır. Bu ruhların su, ateş ve dağ gibi varlıklarda bulunduğu inanılması kült kavramlarını doğurmuştur. Bu kültlere yapılan saygısızlık sonucunda insanların kötü ruhların etkisiyle hastalandığına inanılmıştır.

Eski Türklerde hastalıkların sebebinin daha çok doğaüstü güçlerden ve kötü ruhlardan kaynaklandığına inanılmıştır. Doğüstü güçler ve kötü ruhlarla iletişime geçerek hastalıkları tedavi etme gücüne sahip olan kişilere şaman (kam) denilmektedir.

Şamanlar daha çok büyücülükle uğraşmakta ve bu yönüyle maddi hastalıklardan ziyade manevi hastalıklarla ilgilenmektedir. Hastalıkların kendinden geçme suretiyle tedavi edildiğine inanılmaktadır. “*Şaman vecde gelmek suretiyle hastalıkları tedavi eden bir doktor ve din adamı hüviyetini taşır.*” (Gökalp, 1999: 240).

Şamanlar, hastalıkları tedavi ederken ayinler yaparak hastalığı tedavi etmeye çalışır. “*Hastalıklardan korunmak ve arınmak için yapılan tedavi ayinlerinde, hasta ortadaki ateşin yanına yatırılır, üzerinde sembolik figürler bulunan elbisesi, maskesi ve sihirli olduğuna inanılan davuluyla kam, özel yeteneklerini kullanarak hastanın karşısında ayin yapardı. Mistik bir işlem olan müziğin tedavide önemli yeri vardı. Hastanın etrafında dönerken kendinden geçen kam, ruhlar âlemine yaptığı çetin yolculuğun sonunda kötü ruh Erlik'in huzuruna çıkar ve hastanın tutsak edilen ruhunu can yerine can vererek geri isterdi. Ayinde en önemli safha, hastanın ruhunu kurtarmak*

için kurban belirleyip hastalığı hayvana naklederek kişiyi iyileştirmektir. Kurbanlar kansız (at kılı, paçavra, taş boncuk, ağaç) veya kanlı (ızık/ıdık) adı verilen et, süt ve gücünden faydalanılmayan hayvanlar olurdu. Şaman bu görevi yerine getirirken yardımcı ruhları da çağırırdı.” (İnan, 2010: 241). Bu metinden hareketle bir kişinin hastalanmasının nedeni ruhun kötü ruhlar tarafından çalınması olarak görülmektedir. Yapılan ayinle ruhun bulunup bedene geri döndürülmesi amaçlanmaktadır.

Şaman tipi, İslamiyet sonrasında yerini şeyh, hoca, derviş gibi tiplere bırakmıştır. İslamiyet sonrasında Anadolu’da Şamanizm’in inanç kalıntıları birçok yörede görülmektedir. Altay Türkler’inde sıtmal hastalar için yeni kesilmiş hayvan derisinin içine girip yatma, yeni kesilmiş hayvan derisini hastalıklı olan yere bağlama gibi uygulamaların görüldüğü araştırmalarda belirtilmiştir (Ögel, 1985: 109).

Bingöl’de yaşayan inanışlara baktığımızda ağaç dalına bez bağlanması, yeni doğum yapmış kadının yastığının altına demirden nesneler konulması, ateşin besmele çekilerek söndürülmesi, akşam olunca ağzı açık su kaplarının kapatılması gibi inanışlar Şamanizm inancından günümüze geçen uygulamalardır. Şamanizm inancında hekimlik alanında sıtma, yara gibi rahatsızlıklarda hayvan derisi kullanılması yörede de görülmektedir. Bütün bu inanışların günümüzde de hâlâ yaşatılması köklü bir kültüre sahip olduğumuzun göstergesidir.

1.3.2. İslamiyet Sonrası Türk Halk Hekimliği

Türkler, tarih boyunca birçok farklı dinden etkilenmiştir. Bu dinler, Türk topluluklarının yaşamında değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra sosyal ve kültürel yaşamlarında değişimler yaşamıştır. Büyü ve sihir, İslamiyet’te yasak olduğu için Şamanizm inancında görülen büyüsel-sihirsel kültür öğeleri yavaş yavaş azalmaya başlamış fakat tamamen ortadan kalkmamıştır.

Türklerin İslamiyet’ten önce inandığı Gök Tanrı inancıyla İslam dini arasında farklılıklar olduğu gibi benzer inançlar da yer almaktadır. Tek tanrı anlayışı, ölümden sonra hayatın varlığı, cennet, cehennem inancı gibi ortak inançların yer alması bu inançlarda görülen âdetleri, inanışları devam ettirmiştir. Bu inanışlar, İslam ile çatışmayan âdet ve inanışlardan oluşmaktadır.

İslam öncesi dönemde şaman/kam adı verilen kişilerin yerini İslamiyet’ten sonra veli/evliya adı verilen kişiler almıştır. “*Anadolu insanı Şamanizm’in kalıntısı,*

inançlarımızın uzantısı ve öteden beri süregelen geleneklerin de etkisi ile Allah'a yakın hissettikleri ermiş kişileri, ya da Tanrının sevgisine nail olduklarına inandıkları insanları ululaştırmışlar ve onlara büyük saygı gösterip zor anlarında bunlardan medet ummuşlardır. Anadolu baştanbaşa erenler yurdu, evliyalar ocağıdır. Her köşede sıkıntılarımıza rahatlık getirdiğine inandığımız binlerce eren ve evliyanın bulunduğu makam ve mertebelerin var olduğu kimse tarafından inkâr edilemez.” (Yardımcı, 1993: 279). Veli, Allah dostu olarak görülen kişidir. Şamanların toplumda üstlendiği görevleri İslamiyet'ten sonra devam ettirmiştir. Bunun yanında şeyh, hoca, pir, adı verilen dini bir kişiliği olan şahsiyetler halk hekimliğinde tedavi edici özellikleri olan kişilerdir. Halk hekimliğinde kullandıkları yöntemlerden bazıları Bayat'a göre şöyledir: *“İdrar tutamama ve çıbanlarda şeyhlerin telkinlerine başvurmak, çıbanların üzerine dua metinleri yazmak veya dua okumak; sıtma hastalığında üzerine ezan, izin, besin yazılı sarımsak ve badem yedirmek veya dini metin yazılı kâğıdı suya atıp içmek, köpek tüyüyle tütsülemek; göz hastalıklarında şeyhin tükürdüğü parmaklarını hastanın gözüne sürmek veya dua okumak; kırıklarda kemiği mesh etmek veya dua okumak bunlardan bazılarıydı.”* (Bayat, 2010: 266).

Halk hekimliği ile ilgili anlatılar edebiyata konu olmuş, yazılı metinler aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. İlk yazılı İslami dönem metinlerimizden biri olan Dede Korkut Hikâyelerinde anne sütüyle tedavi, yaraya kül basma gibi halk hekimliği tedavi yöntemleri bu hikâyelerde geçmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nden Boğaç Han'ın yarasının tedavi edilmesi şöyle anlatılır: *“Ana ağlama, bana bu yaradan ölüm yoktur korkma, Boz atlı Hızır bana geldi, üç kere yaramı sıvazladı, ‘Bu yaradan sana ölüm yoktur, dağ çiçeği, ananın sütü sana merhemdir.’ dedi. Böyle deyince kırk ince belli kız yayıldılar, dağ çiçeği topladılar. Oğlanın anası memesini bir sıkıttı sütü gelmedi, iki sıkıttı sütü gelmedi, üçüncüde kendisini zorladı, iyice doldu, sıkıttı süt ile kan karışık geldi. Dağ çiçeği ile sütü oğlanın yarasına sürdüler. Oğlanı ata bindirdiler, alarak yurduna gittiler. Oğlanı hekimlere emanet edip Dirse Han'dan sakladılar.”* (Ergin, 1969: 21-22).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ağzı dualı kimselerin duası ile çocuk sahibi olamayan kişilerin çocuk sahibi olduğu, felçli hastaların iyileştiği görülmektedir (Yakıcı, 2000: 359). Dede Korkut Hikâyeleri'nde anne sütü ile tedavi, yaraya kül basma, dağdan toplanan bitkilerle merhem yapma, ağzı dualı kimsenin duası gibi tedavi yöntemleri günümüzde Anadolu'nun birçok yerinde tedavi yöntemi olarak

kullanılmaktadır. Bingöl ve köylerinde anne sütü, yaraya kül basma, bitkilerden merhem yapma, ağzı dualı kişilerin duasının alınması gibi eski Türk kültüründe görülen tedavi edici sağıltmalar devam etmektedir.

Halk hekimliği ile ilgili bilgilerin yer aldığı Kutadgu Bilig’de Ögdülmiş, tabipleri faydalı olan kişiler olarak görmekte ve hasta olan kişilerin tabiplere müracaat etmesi halinde hastalıklarından kurtulabileceğini söylemektedir. Bir diğer eser olan Dîvânü Lugâtî’t-Türk’te ise hastalıklar, ilaçlar, bitkisel malzemeler gibi çeşitli halk hekimliği ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

İslamiyet, Türkler arasında kabul edildiğinde bu inanca ait halk hekimliği uygulamaları Türk halk hekimliği içerisinde yerini almıştır. Türkler İslamiyet öncesinde kullandığı halk hekimliği yöntemlerini İslamiyet’ten sonra da devam ettirmiştir. *“İslamiyet’i benimsedikten sonra da göçebe Türkler’in hayatında varlığını sürdüren eski inançlar, bu insanlar tarafından yadırganmamış, ancak bir takım anlam değişikliğine uğramıştır.”* (Bozkuş, 1988: 422).

İslamiyet dininde halk hekimliğinin temeli Kur’an ve Peygamberin sağlık ile ilgili tavsiyelerinin yer aldığı Tıbb-ı Nebevî’dir. İslam dini, hastalıklara karşı tedavi olmayı tavsiye etmiştir. Peygamberimizin tavsiyeleri de bu yöndedir. Tıbb-ı Nebevî hastalıkların tedavisi ve sağlığın korunması ile ilgili birçok hadis barındırmaktadır. *“Temizlik imandandır”, “Temizlik imanın yarısıdır”, “Din temizlik üzerine kurulmuştur”, “Allah temizdir, temizi sever”, “Dişlerinizi fırçalayın”, “Avlularınızı temiz tutun”, “Her hastalığın temiz ve helal maddelerden elde edilebilecek bir ilacı vardır”, “Mide hastalık yuvasıdır, diyet de baş ilacıdır”, “Ümmetim için en korktuğum şey karın büyüklüğü ve tembelliktir”, “Akrabalarınız dışındakilerle evleniniz ki, zayıf nesiller meydana getirmeyesiniz.”* Bunların yanı sıra, *vücut, elbise, çevre ve yol temizliği, hastaların tedaviden kaçmaması gerektiği ve hasta ziyareti üzerinde de durmuştur.* (Bayat, 2010: 201). Tüm bu uygulamalar, koruyucu ve kollayıcı tıp üzerine söylenmiş sözlerden oluşmaktadır.

Tıbb-ı Nebevî kitaplarında tedavinin hükmü, tedavi metotları, şifalı bitkiler, hastalıklar, nazar değmesi gibi konulara da yer verilmiştir (Tekineş, 2012: 86).

Peygamberimizin sağlıkla ilgili tavsiyeleri kaynağını vahiyden almaktadır. Hastalıklar ile ilgili tedavi yöntemleri arasında zikir, dua, ayet gibi dini tedavi yöntemleri ile fen ilminin ilaçları da tedavide kullanılmıştır. Sağlıkla ilgili hadislerden bazıları şunlardır: *“Allah’ı zikretmek muhakkak bir şifadır, insanları anmak ise bir*

hastalıktır.” (Ramuz El Ehadis, C.1. H.no:1621). *“İlaçların en iyisi Kur’an-ı Kerim’dir.”* (İbni Mace).

Peygamberimiz (a.s.m) Uhud Gazvesi’nde yaralandığı zaman, yarayı önce suyla yıkamışlar, kanın durmadığını görünce Hz. Fatıma, bir parça hasır yakarak yaranın üzerine koymuş ve kanı durdurmuştur (Buharî, Tıp: 27).

Yaraya kül basma şeklinde yapılan geleneksel tedavinin Dede Korkut Hikâyelerinde de yer aldığı görülür. Salur Kazan’ın Evinin Yağmalandığı Boy hikâyesinde çoban, yarasını tedavi etmek için yarasına kül basmaktadır. *“Çoban şehit olan kardeşlerini Hakk’a teslim etti, kâfirlerin leşinden bir büyük tepe yığdı, çakmak çakıp ateş yaktı ve keçesinden isli kül yapıp yarasına bastı, yolun kenarına geçip oturdu, ağladı, sızladı.”* (Ergin, 1969: 33).

Peygamberimiz, dini tedavi yöntemlerinin yanında fen ilimlerinde yer alan ilaçları da kullanmıştır. Kimi zaman her ikisini beraber kullanmış ve bu yöntemleri ümmetine tavsiye etmiştir.

Türkler İslamiyet sonrasında büyük devletler kurmuş ve bilimsel tıp alanında ilerleyerek tıp eğitimi veren merkezlerde hekimler yetiştirmiştir. Büyük hastaneler yaparak halkın bu alandaki ihtiyaçlarına cevap vermiştir.

İslami dönemde Orta Asya’da ilk hastane, Karahanlı Böri Tigin Tamgaç Buğra Karahan’ın [1052-68], Hakani Türk sülalesinin Batı kolunun merkezi olan Semerkant’taki evlerinden birini dâru’l-merzâ (hastane) olarak tahsis etmesiyle oluşturulmuştur (Bayat, 2010: 262).

Türkler Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları zamanında bulundukları topraklarda darüşşifalar (hastaneler) yaptırmıştır. Bağdat, Nişabur, Kahire, Musul, Divriği, Konya, Amasya, Aksaray gibi yerleşim yerlerinde darüssiha, darüşşifa, bîmâristan adıyla hastaneler açılmıştır (Bayat, 2010: 262-273). Hastalıkların tedavi edildiği bu merkezlerde ayrıca tıp eğitimleri verilerek hekimler yetiştirilmiştir. Böylece tıp alanında önemli isimler yetişmiş ve bu isimler tıbbı dair önemli eserler ortaya koymuştur.

Osmanlılar dönemi tıp alanında önemli çalışmaların yapıldığı bir dönemdir. Bu dönemde birçok yer fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu fethedilen yerlerdeki kültürel birikimler İslam kültürüyle sentezlenmiştir. Bu yerlerdeki bilimsel eserler Türkçeye çevrilerek bu eserlerden faydalanılmıştır.

Osmanlı döneminde önemli tıp merkezleri kurulmuş ve bu merkezlerde tıp alanında tanınan önemli kişiler yetiştirilmiştir. Bursa'da Yıldırım Bayezid Darüşşifası (1399), İstanbul'da Fatih Darüşşifası (1470) ve Süleymaniye Darüşşifası (1556) Edirne'de II. Bayezid Darüşşifası (1488), sağlık hizmeti ve tıp eğitimi verilen önemli kurumların başında gelmektedir.

Sabuncuoğlu Şerefeddîn, İbrâhim bin Abdullah, Ahî Çelebi, Nidâî, Şîrvânî Şemseddîn-î İtâkî, Emîr Çelebi (Seyyid Mehmed), Zeynelâbidîn bin Halîl, Âsâ (Sakızlı), Sâlih bin Nasrullah (İbn Sellum el-Halebî), Hayâtîzâde Mustafa Feyzî, Şaban Şifâî (Ahmed bin Şaban), Kâtîbzâde Mehmed Refî, Gevrekzâde Hâfız Hasan dönemin önemli halk hekimleridir (Bayat, 2010: 302-313).

II. Bayezid Külliyesi'nde Osmanlı tıp tarihî ile birçok bilgi yer almaktadır. Bu külliye de yer alan bilgilere baktığımızda Osmanlı tıbbı kendinden önceki Türk-İslam tıbbının geleneği üzerine kurulmuş ve bu doğrultuda gelişmiştir. Hekimler usta-çırak yöntemi ile yetiştirilmiştir.

Osmanlı döneminde hastalıkların ilacını bulmak için deneysel tıp uygulamalarının yapıldığı görülmektedir. II. Bayezit Külliyesi'nde yer alan bilgiye göre ünlü hekim Sabuncu Şerafettin, yılan zehrine panzehir ararken tüyü yontulmuş bir horozu tutup yılanı üç kez ısırtır. Hazırladığı ilacı horoza yutturup kümese bırakır. Ertesi gün muayenede horozun tamamen iyileştiğini görür. Daha sonra yılanı tutup kendi parmağına ısırtır ve horozda denediği ilacı kullanınca zehrin etkisinin yok olduğunu görmüştür.

Osmanlı'da birçok hastalığın tedavisi görülmekle beraber ruhsal-psikolojik hastalıkların tedavisinde müzik ve ses de hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır. İnsan ruhu üzerinde olumlu etkiler bırakan müzik terapisi ile kaybettiği ruhsal gücün yeniden kazandırılması amaçlanmıştır.

1. *Rast makamı: İnsana sefa (neşe-huzur) verir.*
2. *Rehavi makamı: İnsana beka (sonsuzluk fikri) verir.*
3. *Kuçek makamı: İnsana hüzn ve elem verir.*
4. *Büzürk makamı: İnsana hayf (korku) verir.*
5. *İsfahan makamı: İnsana hareket kabiliyeti, güven hissi verir.*
6. *Neva makamı: İnsana lezzet ve ferahlık verir.*
7. *Uşşak makamı: İnsana gülme hissi verir.*
8. *Zirgüle makamı: İnsana uyku verir.*

9. *Saba makamı: İnsana cesaret, kuvvet verir.*
10. *Buselik makamı: İnsana kuvvet verir.*
11. *Hüseyni makamı: İnsana sükûnet, rahatlık verir.*
12. *Hicaz makamı: İnsana tevazu (alçakgönüllülük) verir.”* (Somakçı, 2003: 134-135).

Osmanlı döneminde insanlar, hastalıkları tedavi etmede müzik ve su sesinden faydalanmıştır. Daha çok ruhi hastalıkların tedavisinde kullanılan bu yöntemlerle hastalıkların yenilmesi amaçlanmıştır. Avrupa’da akıl hastaları içine şeytan kaçmış diye diri diri yakılırken Osmanlı’da akıl hastaları müzik ve su sesiyle tedavi edilmekteydi. Günümüzde müziğin hastalıklara olan etkisi üzerine bilimsel araştırmalar yapılmaktadır. Birçok ülkede müzik terapisiyle hastalıkların iyileştirmek için özel merkezler kurulmuştur.

Osmanlı döneminde; hasta tedavisi için başvuru alan ebeler, tabipler ve bunların yanında, daha çok halk arasında bilinen ve yaptıkları işlere göre isim alan; kırbacılar, alazcılar, kelci kadınlar, korku damarına basıcılar, kurşun dökücüler, parpıcılar, karışmış faniler, dalakçılar, sarılık ve dilaltı kesenler, hunnak tesbihi verenler, ısıtma bağlayıcılar vardı. Bu kişilerin uyguladığı birçok yöntem, geçmişte şamanlar tarafından da uygulanmıştır (Kaya, 2001: 214).

Sonuç olarak baktığımızda Türklerde İslam öncesi halk hekimliği uygulamaları İslam’dan sonra da devam etmiştir. Dini inanışlar ve halk hekimliği uygulamalarda birbiriyle iç içe geçerek devam etmiştir. İslam öncesinde kutsal sayılan kişilerin mezarlarına şifa bulmak için gidilmesi, mezarlara adaklar adanması, ağaçlara bez bağlanması inancı, İslam’dan sonra da devam etmiştir. Halk hekimliği uygulamalarında birçok Şamanist öge ile İslamî öge ile iç içe geçerek günümüze kadar gelmiştir.

1.4. Türk Halk Hekimliğinde Sağaltıcılar

Türk halk hekimliğinde hekimlik görevi üstlenen kişiler hastaları tedavi ederken hayvansal, bitkisel ve dinsel uygulamalardan faydalanmıştır. Bedensel hastalıklarda daha çok bitkisel ve hayvansal emlerden faydalanılırken ruhsal hastalıklara karşı daha çok dinsel ve sihirsel uygulamalardan faydalanılmıştır.

“Halk hekimliğinin tedavi alanına, kötü etkileri ve tabiat dışı varlıkların sebep olabileceği sakatlıklara kadar türlü bozuklukları almak gerekir. Halk geleneğinde sağlığı koruma, hastalıkları tanımlama ve sağaltma yöntemlerinin bir bölümü sadece

büyüklük niteliktedir. İkinci bölümünde büyüklük ve akli işlemler birbirini tamamlar.” (Kabak, 2015: 817).

Halk arasında kabul edilmiş “koca-karı”, “ocaklı”, “efsuncu” gibi adlarla anılan ve tedaviyle ilgilendikleri hastalığın kendine has yöntemleri ile hastaları iyileştiren kişilere genel olarak “halk hekimi” denmektedir (Artun, 2016: 216-217).

Türk halk hekimliğinde sağaltıcılara baktığımızda eski Türklerde halk hekimliği görevini şamanlar/kamlar üstlenmiştir. Daha sonra veli, ocaklı, sınıkcı, üfürükçü gibi hastalıkları sağaltma yeteneği olan kişiler halk hekimliği tedavi yöntemlerini uygulamışlardır.

1.4.1. Şaman/ Kam

Türklerde bilinen en eski halk hekimliği uygulayıcılarının başında Şaman/kamlar gelir. Ruhlar, tanrılar ile insanlar arasında aracılık yapan dini kişiliklerdir. Türk boylarında Şaman’a Gam, Kam, Yum gibi değişik isimler verilmiştir. Türklerde şamana daha çok kam adı verilmektedir.

Şaman kelimesinin kökenine bakılacak olursa Tunguzca “saman” sözcüğünden geldiği görülmektedir (Eliade, 1999: 2). Tunguzlarda şaman ve saman bir nevi “rahip” veya “sihirbaz” demektir. Böylece Rusya’nın şarki Sibiryaya ile doğrudan doğruya münasebete başladığı zamanlardan itibaren Avrupa’da yazılmış olan eserlerde şaman kelimesi ile aslında Tunguz sihirbazlarının kastedildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Kırgızlar’da şamana “gan” adı verilmektedir ki bu büyük olasılıkla kam karşılığında kullanılmıştır (Buluç, 1971: 310).

Şaman kelimesi şamanın kız veya erkek olmasına göre ve coğrafyalara göre isimleri değişmektedir. Konu ile ilgili Abdulkadir İnan Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar adlı eserinde şamanların farklı boylarda geçen değişik isimlerden bahsetmektedir. *“Altay Şamanistleri ve Uranha’lar şimdiye kadar ‘kam’ kelimesini kullanırlar; şaman törenine ‘kamlama’ derler. Yakutlar erkekler şamana ‘oyun’, kadın şamana da ‘udagan’ derler. Moğolca’da erkek şamana ‘bö’ yahut ‘böge’, kadın şamana da Yakutlarda olduğu gibi, ‘udagan’ denir. Çuvaşlar kâhinlerine ‘yum’ derler. İslam Türkler ‘kam’ kelimesini unutmuşlardır. Doğu Türkistan Türkleri, Yakutlar gibi, erkek şamana ‘oyûn’ derler. Kırgız-Kazaklar’da şaman yerini tutan ve onun ödevlerini gören adama ‘baksı’ (Kırgızlar’da ‘bakşı’) denir.”* (İnan, 1986: 74-75).

Türkler şaman yerine kam kelimesini kullanmış ve Türk edebiyatının önemli eserlerinden olan Dîvânu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig gibi eserlerde kamlar ile ilgili sözler yer almaktadır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te “kam” kelimesi “kâhin” kelimesiyle tercüme edilmiştir. Kutadgu Bilig'de ise kamlar otacılarla bir tutulmuş ve kamların insan topluluğu için faydalı adamlar olduğuna dikkat çekilmiştir. Beyitte kam şöyle geçmektedir:

“Kerek tut otaçı, kerek kam

Ölügliğke her giz asıg kılmaz em (Arat, 1991: 124).

“Gerek hekim tabip tut gerek kam tut

Eceli gelene ilâç fayda vermez” (Arat. 1998: 87).

Şaman denilen kişiler büyü, sihir, şairlik, hekimlik gibi farklı özellikleri bir arada bulunduran kişilerdir. Bu kişilerin Gök Tanrı'ya kurban sunmak, ölünün ruhunu yer altı dünyasına göndermek, hastaları tedavi etmek, bazı ölümlerin ruhlarını gökyüzündeki uçmağa yollamak gibi birtakım vazifeleri vardır. Bu vazifeler için de kamlar çeşitli ayinler düzenlerler (Köprülü, 2004: 71-72). Yukarıda yer alan vazifeler şamanın toplumda birçok işlevi olduğunu göstermektedir. Toplum yaşamında önemli bir yer tutan bu vazifelerin şamanlar tarafından yapılması şamanı, bulunduğu toplumda bir rehber konumuna getirmiştir.

Fuzuli Bayat, Şamanizm hakkında bilgilere yer verdikten sonra şaman için şunları söylemiştir: *“Şaman, öteki dünya olarak betimlenen ruhların veya gözle görülmeyen varlıkların dilini bilen, dolayısıyla iletişim sağlamak için tercümanlık yapan ve bin yıllarca biriken ve zamanla unutulmağa yüz tutan kozmik hafızada saklı olan gizli bilgileri topluma üstü kapalı simgelerle götüren Şamanlık sisteminin bir temsilcisidir. O halde Şaman:*

- 1) *Öteki dünyanın bu dünyadaki temsilcisi, unutilan gizli bilgilerin kaynağıdır,*
- 2) *Kutsal bilgileri veya karşılıklı istekleri ruhların insanlardan, insanların da ruhlardan istediklerini ileten arabulucudur.*

Demek ki, Şamanın esas fonksiyonu görmek anlamak iletmektir. Bu üçlü fonksiyonu gerçekleştiren Şaman, toplumun özel statüye sahip bireyidir. Ayrıca Şaman yalnız toplumun fiziki sağlığından değil, aynı zamanda manevi dünyasından da mesuldür.” (Bayat, 2006: 22–23). Bu bilgiler ışığında şamanın Tanrı tarafından seçilen bir kişi olduğu görülmektedir. Bu nedenle yaşanan dünya ile öteki dünya arasında

iletişim kurması, manevi âlemde söz sahibi olması, toplum nezdinde yüksek bir yer edinmesine ve dini bir kişiliğe bürünmesine sebep olmuştur.

Şamanizm’de hastalıkların tedavi şekilleri bölgelere göre farklılık taşımaktadır. Fuzuli Bayat, Türk şamanlığında tedavi yöntemlerini:

1. *Hastalığın teşhisi için ruhların çağırılması.*
2. *Yardımcı ruhların Şamana tedavi için sunulacak kurban hakkında bilgi vermesi.*
3. *Şamanın hastayı tedavi etmek için kozmik seyahati ve hastalığın bir hayvana aktarılması veya şamanın hastanın canını öteki dünyadan çalarak geri getirmesi.*
4. *Kurbanlık hayvanın kesilmesi ve şamanın kurbanlık etten hastalığın kaynağı olan ruhlara sunması.” şeklinde sıralamıştır (Bayat, 2006: 263).*

Sedat Veyis Örnek’e göre Şaman’ın kendinden geçerek hastayı sağaltması şu evreleri izlemektedir:

1. Şaman ilkin kendi koruyucu cinine başvurur. Bu cin, onun içindedir.
2. Bu koruyucu cinin yardımıyla hastalığın asıl nedenini öğrendiği gibi, hastalık nedeniyle hastanın bedeninden uzaklaşan ruhun eğleştiği yeri de bulur.
3. Şaman, buyruğundaki çeşitli cinleri çağırarak hastanın kaçan ruhunu yakalar.
4. Başına topladığı cinlerin aracılığıyla hastaya sokulmuş olan cini kovalar.
5. Hastanın uzaklaşmış olan ruhunu yeniden hastanın bedenine sokar.
6. Cinlere yardımlarından dolayı teşekkür eder (Örnek, 1988: 55).

Şamanizm, kendinden geçme yeteneğine sahip kişilerin, yani şamanların, doğaüstü varlıklarla ilişkiler kurarak onların güçlerine sahip olmalarından; bunları toplum adına kullanmalarından ve bu amaçla yapılan dinsel-büyüsel pratik ve törenlerden ibarettir. Şamanizm ne kendine özgü bir din ne de majinin biçimidir; her iki alanı da ilgilendiren yanları bulunan, çeşitli din ve dünya görüşlerini birleştiren bir inanç ve tekniktir (Örnek, 1988: 48). Bu yönüyle şaman, Türk toplumunda dini kişiliğinin yanında hastalıkları iyi etme vasıflarına sahip bir halk hekimidir.

Şamanın bir doktor gibi iş görmesinin gerekçesi, hastalık nedeni olarak devlerin, cinlerin ya da kötü ruhların hastanın ruhunu alıp götürdüğü inancında yatmaktadır. Ayrıca birtakım cinlerin insanların içine girerek onları hasta ettiği inancını da belirtmek gerekir. Şaman ise ruhsal yapısı gereği tanrılar ya da ulu ruhlar tarafından seçilmiş olması nedeniyle her zaman için iyi ve kötü cinlerle ilişkilidir (Örnek, 1988: 54).

Şaman, zararlı cinlerin etkisiyle bedeni belli bir süre için terk eden ruhu bularak onu yeniden hastanın bedenine koymaya uğraşır ya da hastalığa sebep olan cini, hastadan uzaklaştırmaya çabalar; bu işleri yapmak için trans durumuna geçer ve böylece doğaüstü varlıklarla ilişkiler kurar (Örnek, 1988: 55). Eski Türk toplumunda doğada bulunan iyelerin iyi ve kötü ruhları içinde barındırdığına inanılırdı. Bu iyelere yapılan saygısızlıkta kötü ruhların insanları hasta ettiğine inanılmaktaydı. Şamanlar, kötü ruhların etkisine giren insanları bu ruhlarla iletişim kurarak tedavi etmektedir.

Şaman, hastalıkları tedavi ederken farklı eşyalardan yararlanmıştır. “*Şaman kendini öteki dünyaya hazırlamasında gerekli olan aletlere: kostüm, davul, başlık, ayakkabı, ayna, tas, sopa, maske, vs. sahip olması şarttır. Şamanın simgesel dünyasını temsil eden giysi, davul ayna vs. aslında Şamanın kozmik seyahatini gerçekleştirebilmesi için en önemli araçlarıdır. Bu giysi ve aletler, Şamanın yardımcıları ve yardımcı ruhlarının yerleştiği nesnelerdir.*” (Bayat, 2006: 173).

Tütün, kutsal otlar, şaman davulu, şaman şarkısı, dans ya da sadece oruç ve mahremiyet şamanın atalarla, tanrılarla, hastalığın iyileştirilmesi için danışacağı yardımcı ruhlarla buluşturan yolculuğuna taşıyan araçlardır. Algıları canlandıran bitkilerin törensel kullanımı şamanı doğaüstü dünyaya çıkarır. Bu şekilde hastalık tanısı koyabilir ve hastalığa sebep olan ruhlarla bağlantı kurabilirler (Drury, 1996: 75). Şamanın hastalığı sağıltma sırasında köstüm, davul, başlık gibi eşyaları kullanması şamanın transa geçmesini kolaylaştırmış ve ruhsal yolculuğunda kendisine yol göstermiştir.

Şamanizm inancında şaman olabilmenin farklı yolları bulunmaktadır. Bazı şamanlara şamanlık miras kalır. Bunlara “Küçük Şamanlar” denir (Drury, 1996: 27). Küçük şamanların “sosyal statüleri” daha düşüktür. Bunun sebebi şamanlığa geçişin miras yoluyla ve kolayca olmasıdır. “Büyük Şamanlar” denilen şamanların ise şamanlığa geçişleri “seçilme” ile başlar. Seçilme, şamanın rüyalar, görüler aracılığıyla “seçildiğinin” bildirilmesidir. Şamanlığa seçilmeden önceki uzun hastalık, buhran geçirme durumları olabilir. Şaman olacağı anlaşılan gence yaşlılardan biri yol gösterir. Şaman adayı zorlu sınanmalardan geçer, fiziksel mahrumiyete maruz bırakılır. Uzun süren oruç ve meditasyon sonrasında yardımcı ruhları ona görünürler (Campbell, 1995: 243).

Bir şaman ancak iki yönlü bir eğitim alarak şaman olabilir:

1. Esrime düzeyinde (rüyalar, kendinden geçme ve benzeri),

2. Gelenekler düzeyinde (şamanlık teknikleri, ruhların adları ve işlevleri, klanın mitolojisi ve soyağacı, gizli dil vb.). Ruhlar ve eski usta şamanlar tarafından üstlenilen bu çifte eğitim, bir sırra erdirmeye niteliğindedir (Eliade, 1999: 32).

Şaman olacak kişiye geçmiş şaman atalarının ruhundan biri musallat olur; onu şaman kılmaya zorlar. Bu hale Altaylılar “töz basıp yat” (ruh basıyor) derler. Ata ruhu musallat olan adam, bundan kurtulmaya çalışır, şamanlığı kabul etmemekle ısrar ederse deli olur (İnan, 2000: 76). Türk toplumunda şaman topluma rehberlik eden, toplumda önemli rolü olan biridir. Bu yüzden sıradan biri şaman olamaz. Şaman, çeşitli ritüelleri içinde barındıran seçilmiş bir kişidir.

Şaman, mesleğindeki gücü ve bilgiyi atalarından alır. Onlardaki gücün ortaya çıkmasıyla ile davulu idare etmeyi, makamla dualar okuyup ataları, ruhları çağırmayı ve nihayet onların yardımı ile kendi ruhunu bedeninden ayırarak aydınlık veya karanlık âlemine göndermeyi öğrenir. Şamanın nesilden nesle intikal eden örf ve âdetleri iyice bilmesi ve bilhassa kendi soyu ile mensup olduğu boyun ruhlarını tanıması lazımdır (Radloff, 1994: 18). Şaman, üstün gücü sayesinde, ruhlara ulaşan vasfıyla hastaları tedavi edebilme yönüyle dikkatleri üzerinde toplamaktadır.

Şamanlık geleneği günümüzde Orta Asya ve Sibiryâ’da özellikle Türk topluluklarında hâlâ görülmektedir. Şaman ritüelleri binlerce yıllık birikim ve değişimle günümüze kadar gelmiştir.

1.4.2. Ocaklılar

Eski Türklerin yaygın tedavi yöntemlerinin yapıldığı önemli merkezlerin başında ocaklar gelmektedir. İslamiyet’in kabul edilmesiyle eski Türk toplumlarında görülen ocaklı geleneğindeki inançlar, İslami geleneklerle kaynaşp günümüze kadar gelmiş ve halk kültürü unsurlarımızın bir parçası olmuştur.

Ateş etrafında oluşan ocak ve ocaklı terimleri hakkında Kamus-ı Türkî’de, “

1. Ateş yanan yer, kânun.
2. Dumanın çıkması için duvarda açılmış delik ve damdan yukarı çıkan baca,
3. Madencilerin maden erittikleri yer, kalhâne,
4. Kireç yaktıkları yer, kireç fırını,
5. Taş ve maden çıkarmak için açılan çukur veya kuyu,
6. Tahte’l-arz olan su yolu ve lağım vesairenin muhtelif mahallerinde yapılan bacalar ki açılıp kapanır,

7. Bahçenin bir cins sebze zer'ine ayrılmış ve etrafı yükseltilip çukur kalmış tarlası,
8. Ateşi sönmez hanedan, büyük aile,
9. Mürettep sınıf-ı asker” (Şemseddin Sâmi, 2010: 929-930) şeklinde geçmektedir.

Halk hekimliği konusunda çalışma yapan araştırmacılar tarafından ocak-ocaklı ile ilgili farklı tanımlar yapılmıştır:

“Belirli hastalıklarla uğraşan aile fertleri” (Şar, 2008: 1165),

“Herhangi bir hastalığı, genellikle sihri yollarla tedavi eden ve kendine ait sağaltma yöntemlerini kullanan kişi” (Öger, 2010: 1232),

“Belirli hastalıkların okuma, sıvazlama, tükürme, çentme, kesme gibi işlemlerle şifasının bulunduğu, tedavi edildiğine inanılan yer ya da kimseler” (Çevik, 2008: 133),

“Belirli hastalıklarla uğraşan aile ve bu ailenin tedavi ile meşgul olan fertleri” (Acıpayamlı, 1969: 5),

“Çeşitli hastalıkları tedavi etme yetisine sahip olan aile ve bu ailenin hastalık tedavi etmekle görevli kişileri” (Kumartaşlıoğlu, 2012: 212).

Yukardaki tanımlardan hareketle ocak-ocaklı terimleri için genellikle kutsallığı kabul edilen bir yatır etrafında şekillenen; soy bağı, el alma, rüya, hastalık, gözlem gibi yollarla sağaltma gücü kazanan, geleneksel tedavinin yanında daha çok büyüsel yöntemleri kullanarak hastalıkları tedavi etme gücüne sahip kişidir denilebilir.

Anadolu’da ocaklı kimselere bakıldığında ocaklı olabilmenin çeşitli yolları bulunmaktadır. Ocaklarda sağaltma yetisi genellikle soy bağı ile atadan öğrenilerek gelmektedir. Soydan gelmesi ve kişinin kabiliyeti ocaklı olmak için yeterlidir.

El verme ile ocaklı olmada, rüya yolu ve gözlem yolu ile kendisinde hekimlik eğilimi olan kişiler ocaklı olabilmektedir. El verme geleneği, ocak olan kişinin avucundan un, tuz ve kül yalama veya geleneği devam ettirecek kişinin ağzına tükürme gibi uygulamalarla gerçekleşmektedir (Öger, 2010: 1232).

Hastalığı iyileştiren ocak, ocaklı tarafından el verilmiş aynı soydan gelen oğlan, kız veya aynı soydan gelmeyen izin verilmiş kadın-erkek olabilir. Ocak veya ocaklı denen kişi, kendinde bulunan iyi etme gücünü ve yeteneğini, aile içinde kendisinden sonra bu işi yürüteceğine inandığı çocuğuna veya yine kendi soyundan gelen birisine sembolik bir mahiyette olan “el verme” işlemiyle devreder. Nesilden nesle aktarılan

ocaklık geleneği el verme, ağıza tükürme, sıvazlama gibi “temas ve parça bütünü” özelliklerini taşıyan prensibinden hareketle açıklanabilecek farklı şekillerde olabilmektedir. El vermede evin büyüğü kime el verecekse bir nesneyi üç defa alır, verir. El alacak kişi de ocaklığı almaya niyet eder. Ocaklı, kızına ve eve gelin gelene el verebilse de ocaklık kızıdan çocuğuna geçmez. Aile dışında ocaklığı yürüteceği düşünülen ve el verme yoluyla hastalıkları iyileştirme izni alan kişiye, “kan bağlantısına dayanmayan ocaklıya izinli denilmektedir.” (Çevik, 2008: 133-134). El alan ve ocaklı olan kişi atasından, ustasından öğrendiği tedavi yöntemlerini hastalar üzerinde uygular.

El verme geleneği halk tedavisinin devamlılığı şeklindedir. El verme geleneğinde Fatma ismi kullanılır. Bu kişi, Peygamberimizin kızıdır. Ailenin en büyük ferdi olan evde kalacak erkek çocuğa “el” verilir. “El” verme işi birkaç kişinin önünde yapılır. Yaşlı kişi üç kere her defasında “Eli alacak kişiye” diyerek el verir ve el alan kişi de her defasında “Aldım kabul ettim” şeklinde ona cevap verir. Bunun sonrasında yaşlı kişi el verdiği kişinin yüzüne üç defa tükürür ve arkasını sıvazlar. Bu ritüellerden sonra da el alan kişi yaşlı kişiyle aynı yetkilere sahip hale gelir (Alptekin, 2011: 141).

Rüya yolu ile ocaklı olmada ise kişi gece vakti rüyada Hz. Peygamber ya da Hz. Fatma gibi dini şahsiyetlerden işittiği sözler, tavsiyeler ile ocaklı olabilmektedir.

Bunların yanında hekimlik kabiliyeti olan kişiler ocaklığının yanında çıraklık yaparak veya gözlem yoluyla hastalıkları tedavi eden kişilere de ocaklı denilmektedir.

Anadolu’da ocaklarda uygulanan tedavi yöntemleri bitkisel, hayvansal emlerle beraber büyüsel-dinsel yöntemler içermektedir. Ocaklılar belli hastalıkları tedavi etme gücüne sahip olan kişilerdir. Tedavilerde genellikle psikolojik söylemler ile hasta, ikna yöntemiyle tedavi edilir. Ocaklılarda hastalıkların tedavisi için kan alma, muska yazma, tütsüleme, çentik atma, ovma, dağlama gibi yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir.

Ocaklıların hastalıkları tedavi etme yöntemleri çoğu kez büyümlük işlemlerdir; ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi “ilaç” saydıkları gereçleri kullandıkları da olur. Ocak olan kişiler, çoklukla bir yatacın yakınındaki köyün halkındandır; ermişin soyundan gelmeleri yahut onun türbesinde, ziyaret yerinde görevli olmaları kendilerine yetki sağladığına inanılmasına sebep olmaktadır. Ocaklı, erkek veya kadın olabilir. Genel olarak, erkek hastalara erkek ocaklılar, kadınlara da kadın ocaklılar bakar. Ocaklık, atadan oğula yahut anadan kıza geçer; ama bu kesin bir kural değildir (Boratav, 1994: 113-114).

Atadan miras olarak geçen ocaklı geleneği ile hastalıklar tedavi edilmekte, birçok hastalığa bu sayede deva bulunmaktadır. Ocaklılar tedavi ettiği hastalıkların adıyla bilinmektedir. Örneğin sarılık ocağı, bademcik ocağı, siğil ocağı vb. gibi.

1.4.3. Veli/Hoca

Veli; dost, arkadaş, itaatkâr, komşu, işi üstlenen kişi anlamlarına gelmektedir. İslamiyet'te veli, Allah dostları, Allah'ın sevgili kulları anlamlarına gelmektedir. Allah'ın rızasını kazanmak için nefsinin terbiye ederek insanlara iyilik yapmayı amaç edinen kişilerdir. Veli kişiler, olağanüstü özellikler gösteren zatlardır. Velilerin olağanüstü özellikler göstermesine keramet denilmektedir.

Şamanların eski Türk kültüründe kötü ruhlarla mücadele etmeleri şekil olarak değişime uğramıştır. İslam'ın kabul edilmesiyle veli kültü şeklini alarak varlığını devam ettirmiştir.

Dede Korkut metinlerini okuduğumuzda Dede Korkut ve Şamanlar arasında büyük benzerlikler olduğunu görmekteyiz. Gaipten ve gelecekte haber vermeleri, bir iş yapılacağı zaman onlara danışılıyor olması, ad vermeleri, halkın sıkıntılarını giderebiliyor olmaları vb. gibi. Abdülkadir İnan, Dede Korkut'un İslam öncesi devirden İslami devre geçmiş efsanevî bir kişi olduğunu ve Türklerin Müslüman olmasıyla da kopuzuyla türküler söyleyen bir veliye dönüştüğünü söylemektedir (Ocak, 2010: 76).

Anadolu'da halk, hastalıklarına tedavi bulmak için velilere gitmektedir. Hayattayken birçok hastalığı tedavi ettiğine inanılan bu kişilerin vefat ettikten sonra da mezarları halk tarafından ziyaret edilmektedir. Halk, bu zatların bulunduğu mezarlara giderek hastalıklarını sağıltmak için başvurmaktadır.

“Türlü olağanüstü güçleri olduğuna inanılan, adlı adsız velilere halk türlü hastalıklarını sağıltmak için de başvurur. Kısırlık kadının bir suçu sayıldığı için, yatırlara bunu gidermek amacıyla başvuranlar kadınlardır. Yatırlara giden kadınların giriştikleri işlemler çeşitlidir. Sadece bir adak, yatırın toprağından suya karıştırıp içmek, yakınında bulunan kaynaktan su içmek, etrafındaki ağaç, çalı, parmaklık, pencere demiri gibi şeylere bez bağlamak, dileğini daha açık, daha keskin belirtmek için ufacık bir salıncak asmak, yatırın bulunduğu yerde geceleme, bunların en yaygınlarıdır.” (Boratav, 1994: 123). Şamanist inancında görülen bu uygulamalara günümüzde de devam edilmektedir.

Anadolu'nun birçok yerinde veli kültüne bağlı olarak halk, hastalıkları sağıltmak için velilerin mezarlarını ziyaret ederek dertlerine, hastalıklarına çareler aramıştır. Bingöl'de birçok veli türbesi herhangi bir sıkıntısı veya hastalığı olan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Bunların başında Şeyh Ahmet Türbesi gelmektedir. Çevre illerden de birçok kişinin ziyaret uğrağı olan türbeye kısmetsizlik, çocuksuzluk, bayılma, nazar gibi farklı niyetleri ve rahatsızlıkları olan kişiler gitmektedir.

1.4.4. Otacı/Emçi

Otacılar göz ile görünen maddi sebeplere dayalı hastalıkların maddesel-bitkisel sağıltmalarla tedavi edilmesi için uğraşan hekimlerdir. Hangi bitkilerin hangi hastalıklara iyi geldiğini bilen otacılar bitkilerin birbiriyle karışımını sağlayarak hastalıkları tedavi etmektedir.

İslamiyet döneminin en önemli eserlerinden biri olan Dîvânu Lugâtî't-Türk'te halk hekimliği karşılığı olarak iki kavram geçmektedir. Bunlar ilaç anlamına gelen em ve ilaç yapan, eczacı anlamına gelen emçidir.

İlk İslami eserler içerisinde önemli bir yeri olan Kutadgu Bilig'de de ilaç yerine em; tabip yerine de emçi denilmektedir. Konuyla ilgili tespit ettiğimiz beyitlerden bazıları aşağıdadır:

“Ot em kalmadı kör neçe kıldılar

Yaraşık ne erse anı birdiler” (Arat, 1991: 123)

(Yapmadıkları tedavi, vermedikleri ilaç kalmadı; faydalı gördükleri her şeyi verdiler) (Arat 1998: 87).

“Ölümke asıg kıldı erse ot em

Otaçı turu kalgay erdi ulam” (Arat, 1991: 137)

(Ölüme karşı ilaç ve deva fayda etseydi; otacılar ebediyen hayatta kalırlardı) (Arat: 1998: 97).

Bitkilerle sağıltım yapan emçiler ile ilgili bilgilere daha çok eski Türk kaynaklarında rastlamaktayız. Emçilerin yerini bugün Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi Bingöl'de de aktarlar almıştır diyebiliriz.

1.4.5. Sınıkçı

Kırık-çıkık işleriyle uğraşan kişilere sınıkçı denilmektedir. Kemik kırılmaları veya burkulmalarında tedavi için başvurulacak halk hekimleridir. Sınıkçılar özellikle eklem rahatsızlıklarında masaj yöntemiyle burkulma ve kırıkları iyileştirmektedir. Ayrıca hazırladıkları merhemler ile masaj yaparak kırık-çıkık hastalarını tedavi etmektedirler.

Anadolu’da birçok bölgede bu işin ehli olan kişiler bulunmaktadır. Bingöl yöresinde de bu işi yıllardan beri yapan sınıkçılar bulunmaktadır.

1.4.6. Üfürükçü/Okuyucu

Üfürükçüler, okuyucu Kur’an’da bulunan şifa ayetlerini kişiye okuyup üfleyerek veya yazarak muska şeklinde hasta kişilere veren kişilerdir. Bazı üfürükçü okuyucu kimseler ise büyüsel-sihirsel yöntemlerin yer aldığı kara bir kitaptan okuyup/üfleyerek muskalar yazmaktadır.

Üfürük kelimesinin anlamını “okuyup üflemek” deyimi açıklar; hastalığın sağaltması isteniyorsa duaların, dileklerin etkisini hastanın vücuduna yaymak için okunup üflenir. Tabiatüstü zararlı varlıkların kötülüklerinden korunmak istenildiğinde çevreye, etraftaki eşyaya, bu varlıkları ürkütecek sözleri erıştırerek yapılan işlemleri kapsamaktadır. Üfürükçü deyimi günümüzde bu türlü akıl ve bilim-dışı eylemlerle cahil insanları aldatan ve sömüren kişiler için kullanılır. Bu nedenle kötüleyici bir anlam kazanmıştır. Nefes de üfürükle aynı anlamdadır; etkisi güçlü olduğuna inanılan kişilere “nefesi kuvvetli” denir (Boratav, 1994:116).

Bugün Anadolu’da okuyucu diye tabir ettiğimiz bazı halk hekimliği sağaltıcıları bu işi parasız yaparken bazı kötü niyetli kişiler bu işi daha çok para karşılığında yapmakta ve insanları iyi niyetinden faydalanmaktadırlar.

1.5. Türk Halk Hekimliğinde Sağaltma (Tedavi) Yöntemleri

Halk hekimliğinde birçok farklı tedavi yöntemleri vardır. Araştırmacılar bu yöntemlerle ilgili farklı görüş ve sınıflandırmalar yapmışlardır.

Acıpayamlı, halk hekimliği mevzusu üzerine yaptığı çalışmada çeşitli sağaltma türlerine rastlamıştır. Bunlar:

- İrvasa yoluyla yapılan sağaltmalar,

- Parpılama yoluyla yapılan sağıaltmalar,
- Dinsel yolla yapılan sağıaltmalar,
- Bitki kökenli emlerle yapılan sağıaltmalar,
- Hayvan kökenli emlerle yapılan sağıaltmalar,
- Maden kökenli sağıaltmalar (Acıpayamlı, 1989: 2).

Bir diğıer sınıflandırma yapan araştırmacı Sevgi Şar, “Halk Hekimliğinin Dünü Bugünü” adlı bildirisinde halk hekimliği teşhis ve tedavi şekillerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

- İlaçlar (Bitkisel, hayvansal, madensel, kaynaklı),
- Sihirsel işlemler,
- Dinî işlemler,
- Ameliyat (Şar, 1989: 221).

Halk hekimliğinde hastalıkların çeşidine göre sağıaltma yöntemleri değişmektedir. Hastalığın bedensel, ruhsal, psikolojik gibi durumlardan oluşması uygulanacak sağıaltma yöntemlerini belirlemektedir. Yukarıda yer alan tasniflerden hareketle sağıaltma yöntemlerini genel başlıklar halinde ele alarak ırvasa, parpılama, büyüsel, dinsel, bitkisel, hayvansal, madensel kökenli emler şeklinde inceleyeceğiz.

1.5.1. İrvasa Yoluyla Yapılan Tedaviler

İrvasa, doğrudan doğruya vücutla ilgisi olmayan, hastayı etkileme amacı güden sağıaltmadır. İrvasaya, Türkiye’nin değişik bölgelerinde ırvasa, urasa, uğrasa, oğrasa gibi adlar verilmektedir.

İrvasa yoluyla yapılan sağıaltmalara Orhan Acıpayamlı şu uygulamayı örnek vermiştir:

- Hasta, sağlıklı bir kimsenin yanına yatırılır,
- Hamamda sağlıklı birinin oturduğu kurnaya oturtulur,
- Bir hayvanın herhangi bir parçasını hastayla temasa geçirmek şeklindedir (Acıpayamlı, 1989: 3).

İrvasa yöntemiyle hastayı psikolojik olarak etkilemek ve rahatlatmak amacı bulunmaktadır. Bu tedavi yönteminde telkinlerde bulunularak hasta rahatlatılır. Anadolu’da cilt hastalıklarının giderilmesinde ırvasa yoluyla tedavi yöntemi uygulanmaktadır.

1.5.2. Parpılama Yoluyla Yapılan Tedaviler

Parpılma, parpilma, parpullama, parpulma, dağlama, alazlama, yakma, göyündürme gibi değişik isimlerle anılmaktadır. Parpılama yöntemi, çok eski dönemlerden beri Türk kültüründe hastalıkları tedavi etmek için uygulanmaktadır. İnsanda oluşan baş ağrılarında, diş ağrılarında, vücutta oluşan şişlik, siğil, sivilce ve yaralanmalar da dağlanarak iyi edilmeye çalışılmıştır (Durmuş, 2012: 118).

Parpılama, hastanın vücudunu çizerek, delerek, keserek, dağlayarak ya da vücutlarına değnek ile vurarak yapılan tedavi yöntemidir. Örneğin; hastanın ustura ile çizilen baş kısmının üzerine papatya çiçeği tozu serpilir, hastanın dilinin altını kesmek, hastaya sülük vurmak sağaltma işlemlerinden bazılarıdır (Acıpayamlı, 1989: 3).

Anadolu'da halk hekimleri parpılama yöntemiyle hastalıklı olan bölgeyi jilet, bıçak yardımıyla kesip buradan kan akıtmakta veya kalem ile hastalıklı bölge daire içine alınarak tedavi etmektedir.

1.5.3. Büyü Yoluyla Yapılan Tedaviler

Tarih boyunca büyü (sihir, tılsım) insanoğlunun sürekli ilgisini ve dikkatini çekmiştir. Asırlar öncesinden günümüze kadar en ilkel insanların inanışlarından, günümüz ileri toplumların inanışlarına kadar birçok yöntem, büyü içerisinde yer almaktadır.

Halk hekimliği tedavi uygulamalarında gördüğümüz büyü, daha çok ruhsal bozukluklara karşı uygulanan bir yöntemdir. Büyü yöntemiyle doğal güçlerini kullanan halk hekimleri, hastalıkları tedavi etmektedir.

Büyü temelinde yatan düşüncelere, büyüsel işlemlerin amaçlarına ve psikolojik durumlara göre bölümlere ayrılmaktadır. Bunlar taklit büyü, temas büyü, ak büyü, kara büyü, aktif büyü, pasif büyü, av büyü gibi örneklerini sürdürebileceğimiz büyü çeşitleridir. Taklit ve temas büyü sempatik büyü'nün alt dalları olarak kabul edilir (Örnek, 1971: 141).

Hastalık tedavi uygulamalarında taklit ve temas büyüleri çok kullanılmaktadır. Taklit, temas büyülerinde hastalığı cansızlara devretme veya cansızlardaki güçleri insanlara devretme uygulamaları görülmektedir. Uğurlu oldukları kabul edilen sayılar (1, 3, 5, 7, 9, 40, 41 gibi) ve bu sayılarla yapılan uygulamaların olduğu görülmektedir.

Uğurlu olarak kabul edilen bu sayılarla ilgili büyü tedavi uygulamalarına bakıldığında mesela: yedi dükkân süprüntüsü, leylek tersi, maydanoz tohumu ile kullanma. Kırk bir adet kızıl üzüm alıp her birine bir kere okuma. Üç Arnavut biberi vs. (Boratav, 1994: 110-111).

Halk inancına göre kötü niyetli kimseler, bu arada, bilhassa büyücüler, yaptıkları büyülerle istedikleri kimseleri hasta edebilmekte, hatta öldürebilmektedirler. Bu gibi durumlardan korunma, dinsel görevlerin, eksiksiz olarak yerine getirilmesiyle sağlanmaya çalışılmaktadır (Acıpayamlı, 1989: 1). Büyücüler birçok hastalığa özellikle ruhsal hastalıklara iyi gelecek uygulamalar yapmaktadır. Ancak günümüzde art niyetli insanlar bu durumu kötüye kullanabilmektedir.

Büyü, hastalıkları tedavi etmede kullanılan bir sağaltmadır. Anadolu’da İslam dini kabul edildikten sonra büyü ile ilgili uygulamaların azaldığı görülmektedir. Bunun nedeni İslam dininin büyüü yasaklamasından dolayıdır.

1.5.4. Dini Yollarla Yapılan Tedaviler

Dinsel yollarla yapılan yöntemler dinî inançlar temel alınarak yapılmakla beraber günümüzde muska yapmak, sure, ayet, dua okunmak ve üfürmek gibi çeşitli yöntemleri içerisinde barındırmaktadır.

Dini yolla yapılan uygulamalardan bazıları şöyledir:

- Hasta, yatır sandukasının çevresinde üç kez dolaştırılır.
- Hastaya dolunay sırasında okumuş kaptan su içirilir.
- Hastaya üç kez, dua okunmuş ekmek yedirilir (Acıpayamlı, 1989: 3).

Anadolu’da tedaviye başlamadan önce besmele çekilmektedir. Ayrıca hastalıkların tedavisi sırasında, “Benim elim değil, Fatma Ana’nın eli.” denilerek hastalıkların sağaltılması dini unsurlarla birleştirilerek uygulanmaktadır. Sağaltmalarda ekmek, tuz gibi bazı yiyeceklere ayetler okunularak şifa niyetine hastalara yedirilmektedir. Tedavilerden sonra “El benden, derman senden Allah’ım.” gibi ifadelerle tedavi sonlandırılmaktadır.

1.5.5. Bitkilerle Yapılan Tedaviler

Bitkilerle tedavi, insanoğlunun en eski dönemlerinden beri başvurduğu tedavi yöntemlerinden biridir. Bitkilerle tedavi, insanoğlunun doğada bulunan bitkilerin

köklerinden, yapraklarından, çiçeklerinden deneme-yanılma yoluyla bulmuş olduğu tedavi çeşididir. Bitkiler, modern tıbbın da ana kaynağıdır.

Bitkilerle tedavi yöntemlerinde bitkiler, hastaya yedirilerek, merhem yapılarak kullanılmaktadır. Bitkilerle tedavinin en çok kullanılan şekli ise bitkilerin suda kaynatıldıktan sonra suyunun içilmesi şeklindedir.

- *“Hastaya üç sabah patlıcan suyu içirilir,*
- *Kuduz köpek tarafından ısırılan bir kimseye kuduz otu yedirilir,*
- *Hastaya kırk evden toplanmış olan dualı ekmek yedirilir, bu tür yöntemler de bitki kökenli emlerle yapılan sağaltmalar içine girmektedir.”* (Acıpayamlı, 1989: 3).

Halk hekimleri doğada yer alan bitkileri birçok hastalığın tedavisi için kullanmaktadır. Tedavide kullanılan bitkilerin kökünden, yapraklarından, meyvelerinden ilaçlar hazırlanarak hastalıklar tedavi edilmektedir.

Ayva, badem, bal kabağı, böğürtlen, ceviz, çörek, dereotu, dut, ebe gümeci, kantaron, sarımsak, soğan gibi birçok bitki Anadolu yöresinde tedavi için kullanılan bitkilerdendir. Bazı bitkiler çiğ olarak yenilmiş, kimi bitkilerin suyu içilmiş kimi bitkiler ise merhem yapılarak kullanılmıştır. Tedavide kullanılan bitkiler bazen tek başlarına bazen de diğer bitkilerle karıştırılarak kullanılmaktadır.

1.5.6. Hayvansal Ürünlerle Yapılan Tedaviler

Halk hekimliğinde hastalıkların tedavisinde hayvanların etinden, sütünden, derisinden, kanından tedavi amacıyla yararlanılmaktadır. Birçok hastalığın tedavisinde hayvansal emler oldukça önem taşımaktadır. Bazı hastalıklarda da hayvansal emlerle bitkisel emler beraber kullanılmaktadır.

Bingöl yöresinde tespit ettiğimiz hekimlik uygulamalarında hayvansal emlerden yararlanılmaktadır. Örneğin kanser hastalığı için eşek sütü ve kaplumbağa kanı, nazar için hayvan ölüsü, romatizma için kaplumbağa yumurtası, kırık-çıkıklarda keçi postu, yanık tedavisinde kurbağa dışkısı, karın şişkinliğinde solucan kullanılması yörede hayvansal emlerle yapılan tedavi şekillerinden birkaçıdır.

1.5.7. Madensel Ürünlerle Yapılan Tedaviler

Doğada bulunan su, bakır, kurşun, demir, altın, cıva gibi madenlerden hastalık sağaltımında faydalanılmaktadır. Madensel ürünler, maddi hastalıkların yanında büyüsel hastalıkların tedavisi için de kullanılmaktadır Maden kökenli emler bitkisel, hayvansal emlere nazaran kullanım alanı daha az olan sağaltımlardandır.

Maden kökenli emler bitkisel, hayvansal emlere nazaran kullanım alanı daha az olan sağaltımlardandır. Bingöl’de madensel emlerle yapılan tedaviler şöyledir: Altın; sarılık hastalığının tedavisinde, kırmızı kiremit; bel ve sırt ağrılarının tedavisinde, kömür ve kurşun; nazarın tedavisinde, kül; yaraların tedavisinde, mürekkep; siğilin ve egzamanın tedavisinde kullanılmaktadır.

1.6. Türkiye’de Halk Hekimliği Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Türkiye’de halk hekimliğinin geçmişine bakıldığında kimi çevrelerce bu alana boş inanç, koca-karı ilaçları şeklindeki düşüncelerle yaklaşılmış ve halk hekimliği gerekli gördüğü itibarı bulamamıştır.

Cumhuriyet döneminde ise halk hekimliği ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Türkiye’de halk hekimliği üzerine yapılan en önemli çalışmalar A. Süheyl Ünver ile başlamıştır. A. Süheyl Ünver halk hekimliği konusunda kendinden sonra gelen birçok araştırmacıya yol göstermiştir. Selçuklu Tababeti (1940) adlı kitabında Selçuklu dönemine ait tıp tarihini, darüşşifalarını anlatmıştır.

Halk bilimi üzerine birçok araştırma yapan Pertev Naili Boratav 100 Soruda Türk Folkloru (1994) adlı kitabında Türk halk bilimi hakkında soru cevap şeklinde bilgiler yer almaktadır. İnanışlar, oyunlar, töreler hakkında soru-cevap şeklinde bilgilere yer verilmiştir.

Erman Artun (2007), Türk Halk Bilimi adlı kitabında Türk halkbiliminin kültürel değişim ve gelişimi hakkında bilgilere yer vermiştir. Halkbilimine genel bakış, halk edebiyatı, halkbiliminin kaynakları, terim kavramları, inanç sistemleri gibi Türk kültüründe görülen birçok örnek çalışmada yer almaktadır.

Ali Haydar Bayat (2016), Tıp Tarihi adlı kitabında Tıp, kültür, tabip, hekim, doktor terimleri hakkında bilgilere yer verildikten sonra genel tıp tarihi hakkında, medeniyetlerde tıp gelişimi hakkında, Türk devletlerinde tıp konuları hakkında geniş bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca bu eserde halk hekimliği hakkında bilgiler de mevcuttur.

Rıfat Araz'ın (1995), Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği adlı kitabında halk inançları ve halk hekimliği, ocaklar hakkında genel bilgilere yer verilmiştir.

1988 yılında Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen Türk Halk Hekimliği Sempozyumu'nda, halk hekimliği, halk hekimliği ile ilgili kaynaklar, veteriner hekimlikte halk bilimsel yöntemler, hastalıklar, bitkisel ve hayvansal ilaçlar, kaplıcalar, şifalı sular gibi konularda bilim adamları ve uzmanların 22 bildirisi bulunmaktadır. Bu bildiriler 1989 yılında "Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri" adı altında Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi tarafından yayımlanmıştır (Çevik, 2008: 13).

Halk hekimliği ile ilgili kitap, tez, makale ve bildiri niteliğinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaları şu şekilde listelemek mümkündür:

1.6.1. Kitaplar

ACIPAYAMLI, Orhan (1961); Türkiye'de Doğumla İlgili İnanmaların Etimolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

ACIPAYAMLI, Orhan (1974); Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Sevinç Matbaası, Ankara.

AÇA, Mustafa (2005); Balıkesir Yöresi Doğum Sonrası İnanış ve Uygulamaları, Kumsaati Yayınları, İstanbul.

AĞIRAKÇA, Ahmet (2004); İslam Tıp Tarihi, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.

ALPTEKİN, Ali Berat (2011); Halk Bilimi Araştırmaları, Akçağ Yay., Ankara.

ALTAN, Selim (2000); Manisa Tıp Folkloru Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedavileri, Akademi Kitabevi, İzmir.

ARAZ, Rıfat (1995); Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

ARTUN, Erman (2010); Türk Halk Bilimi, Kitapevi Yayını, İstanbul.

AŞKUN, Vehbi Cem (2006); Sivas Folkloru I-II, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Sivas.

BAŞAR, Zeki (1972); Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.

BAYAT, Ali Haydar (2003); Tıp Tarihi, Sade Yayınları, İzmir.

- BAYTOP, Turhan (1963); Türkiye'nin Tıbbî ve Zehirli Bitkileri, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yay., İstanbul.
- BAYTOP, Turhan (1994); Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- BERK, İlhan (2007); Şifalı Otlar Kitabı, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1994); 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi., İstanbul.
- BÜTÜN, Cengiz-Temel Dercan (2014); Bursa Köylerinde Halk Hekimliği, Uygulama Örnekleri ve İnanışları-1, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa.
- ÇOLAK, Faruk (2015); Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği, Kömen Yayınevi., Ankara.
- DEMİRHAN, E. Ayşegül (2001); Şifalı Bitkiler Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler, Alfa Kitabevi, İstanbul.
- DRURY, Nevil (1996); Şamanizm (Çev. Erkan Simsek), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- EYÜBOĞLU, İsmet Zeki (2007); Anadolu İlaçları, Derin Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Abdulkadir (1986); Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1966); Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1974); Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- POLAT, H. Hüseyin (1995); Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları, Ürün Yayınları, Ankara.
- SALMAN, Mustafa (1948); Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği, Ulusu Basımevi, Ankara.
- SERDAROĞLU, Ümit (1996); Eskiçağ'da Tıp, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları., İstanbul.
- TEZ, Zeki (2010); Tıbbın Gizemli Tarihi Semboller, Büyüler ve Ritüeller Eşliğinde "Şifa", Hayykitap, İstanbul.
- TURAN, Fatma Ayten (2000); Türkiye'de Halk İlacı Araştırmaları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÜNVER, Süheyl (1936); Uygurlarda Tababet, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Yayınları, İstanbul.

ÜNVER, Süheyl (1939); Selçuk Tababeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

YARDIMCI, İlhan (1968); Şifalı Otlar ve Halk İlaçları, Lokman Laboratuvarı Yayını, İstanbul.

YARDIMCI, Mehmet (1999); Çukurova’da Halk İnanmaları ve Geleneksel İyileştirme Yöntemleri ile İlgili Uygulamalar, Türk Halkbilimi ve Edebiyat Araştırmaları, Ürün Yayınları, Ankara.

1.6.2. Makale ve Bildiriler

ACIPAYAMLI, Orhan (1962); “Anadolu’da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XX, S.1, s. 2-40, Ankara.

ACIPAYAMLI, Orhan (1988); “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, s.1-8, Ankara.

AKÇİÇEK, Eren (1988); “Türk Halk Hekimliğinde Sarımsak”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, MİFAD Yayınları, s.9-32, Ankara.

ALPTEKİN, Ali Berat (2010); “Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği”, Millî Folklor Dergisi, S. 86, s.5-19.

BAŞER, Zeki (1988); “Şifalarına İnanılan Kutsal Sular”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, MİFAD Yayınları, s.47-58, Ankara.

BAYAT, Ali (1992); “Anadolu Tıbbi Folklorunda Göz Hastalıkları”, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, s.43-58, Ankara

BAYAT, Ali Haydar (1988); “Türk Dünyasında Özellikler Anadolu Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, MİFAD Yayınları, s.59-82, Ankara.

- ÇAVDAR, Ayşenur (1988); “Türk Halk Hekimliğinde Dağlama”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, MİFAD Yayınları, s.83-88, Ankara.
- ÇIPLAK, Nilgün (2005); “Çukurova’da Halk Hekimliği ile İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, Türk Kültürü Dergisi, S. 507/508, s.199-213.
- ÇUBUKÇU, Bayhan-Nermin Özhatay (1988); “Anadolu Halk İlaçları Üzerine Araştırmalar”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, MİFAD Yayınları, s.89-95, Ankara.
- DEMREN, Özlem (2008); “Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Şamanizm”, Folklor/Edebiyat Dergisi, S.56, s.185-210.
- DOĞAN, Şaban (2011); “XIV. XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri”, Millî Folklor Dergisi, S.93, s.120-132.
- DRAMUR, Rengin (1997); “Erzurum Yöresi Tıbbi Folkloru”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gelenek-Görenek-İnançlar Sektör Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.117-144, Ankara.
- DUVARCI, Ayşe (1990); “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, Millî Folklor Dergisi, s.34-38.
- ERDEMİR, Ayşegül Demirhan (1988); “17., 18. ve 19. Yüzyıllara Ait Bazı Reçete Örnekleri ve Halk Hekimliğimizdeki Yeri”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, MİFAD Yayınları, s.139-144, Ankara.
- IRMAK, Yılmaz (2016); “Doğumdan Ölümüne Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, S.11, s.113-132.
- (2017); “Bingöl’de Nazar İnancı ve Uygulamaları”, Bingöl Araştırmaları Dergisi, C.3, S.2, s.65-78.
- (2018); “Bingöl Halk Hekimliği”, Bingöl Araştırmaları Dergisi, 5(1), s.49-73.
- KAPLAN, Melike (2011); “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din Büyü İlişkisi”, Millî Folklor Dergisi, S. 91, s.150-155.
- KARAKAŞ, Ayhan (2004); “Osmaniye’de Durmayan Çocuklar İçin Yapılan Uygulamalar ve Bunlardaki Eski Kültür İzleri”, Karacaoğlan’dan

- Bela Bartok'a-Dadaloğlu'ndan Âşık Feymani'ye Osmaniye Kültür-Sanat ve Folklor Sempozyumu, s.1-7, Ankara.
- KAYA, Muharrem (2001); "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", Folklor Edebiyat Dergisi C.VII, S. 25, s.199-218.
- ÖGER, Âdem (2010); "Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", Turkish Studies, V5/1., s.1232-1246.
- ÖNCÜL, Kürşat (2013); "Kars Örnekleminde Halk Hekimliğinin Arkaik Unsurları", Turkish Studies, Volume 8/1, Winter, s.2031-2035.
- ÖZER, Nurten (1988); "Halk Hekimliğinde Kaplıcalarımız", Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, MİFAD Yayınları, s.203-209, Ankara,
- ÖZKAN, Tuba Saltık (2013); "Folklorun Yüz Yılında Halk Hekimliği Çalışmalarına Bir Bakış", Millî Folklor Dergisi S. 99, s.137-144.
- SANTUR, Alpaslan (1995); "Anadolu Halk Hekimliğinde Böbrek ve Mide Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan Bitkiler Üzerine Bir Atlas Denemesi", III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.311-325, Konya.
- SARI, Nil (1982); "Halk Hekimliği ve Osmanlı Tıp Yazmalarında Akıl ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C. IV, S.74, s.429-440, MİFAT Yayınları, Ankara.
- SOL, Selma (2007); "Edirne Halk Hekimliği", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.9 S.1, s.175-191. Edirne.
- ŞAR, Sevgi (1992); "Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar", IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C.IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.241-248, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ (1996); "Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma" Türk Dünyası Araştırmaları, S.105.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2008); Ölümsüzlük İlâcı Elma, Turkish Studies, Vol.3/5., s. 193-204. Erzincan.
- TANYU, Hikmet (1976); Türklerde Ateşle İlgili İnançlar, I. Uluslararası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek-Görenek ve İnançlar, s.283-304, Ankara.

YAYLAGÜL, Özen (2014); “Anadolu’da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, Millî Folklor Dergisi, S. 103, s.40-50.

1.6.3. Tezler

1.6.3.1. Doktora Tezleri

ADAY Erdal (2013); Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.

ATEŞ, Fatma (2015); Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

BAYSAN, Münire (2016); Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Bursa.

DAĞI, Fahri (2013); Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.

KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2012); Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir,

SEVER, Mustafa (2001); Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,

ÜLGER, Züleyha (2012); Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Aydın.

ÖZKAN, Tuba (2012); Geleneksel Tıptan Modern Tıbbı Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

1.6.3.2. Yüksek Lisans Tezleri

- ABALI, İsmail (2011); Koçarlı Halk Kültürü, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- ASLAN, M. Yusuf (2018); Silvan Halk Hekimliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- AYDINER, Muazzez (2012); Aydın'da Halk İnançları, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- BAYSAL, Nagihan, (2014); Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- BOZYİĞİT, Nuray (2011); Gaziantep'te Halk Hekimliği (Merkez), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.
- ÇEVİK, Bülent (2008); Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- GÖNENÇ, Alpaslan (2011); Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnanışları ve Halk Hekimliği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- KURUM, Uygur (2008); Düziçi'nde Halk Hekimliği, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- ÖNGEL, Gülnur (1997); Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- ÖZARSLAN, Ayşegül (2012); Halk Hekimliğinde Ocaklılar Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklılar, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZGEN, Zübeyde Nur (2007); Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- SATIR, Sever Görgen (1994); Muğla'da Halk Hekimliği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- SAYGI, Elif (2018); İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- S NOğLU, S mevra (2017); Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize.
- TEM ZSOYLU, Aydın (2012); Ankara’da Halk Hekimliği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TORUN, Candan (2002); Halk Hekimliği ve  ankırı’daki Halk Hekimliği ile İlgili İnanış ve Uygulamalar, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- UÇAK, Salih (2007); Ergani’de Eski Türk İnan larınnn İzleri ve Halk Hekimliği, D ml pınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- UYAR, Akın (2013); Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat.
- ÜLGER, Züleyha (2012); Aydın (Merkez) ve çevresinde Halk Hekimliği. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI

Günümüzde tıp, teknolojik gelişmelerle beraber bilimsel veriler ışığı altında büyük ölçüde yol kat etmiştir. Sağlık hizmetleri toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeye ulaşmasına rağmen halk, atalarından duyduğu, gördüğü geleneksel tıp yöntemlerini hastalıkları tedavi etmede kullanmaktadır. Bu yöntemler geçmişten günümüze azalsa da çeşitli şekillerde uygulanarak devam etmektedir.

Bingöl yöresinde görülen halk hekimliği uygulamaları hastalıklardan korunmak ve hastalıkları tedavi etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bingöl halk hekimliği uygulamaları İnsan hastalıkları, hayvan hastalıkları ve bitki hastalıkları şeklinde ele alınmıştır. Uygulamalarda hastalıklar tedavi edilirken bitkisel maddeler, hayvansal maddeler, şifalı sular, madensel ürünler, ırsasa, parpılama, dinsel ve büyüsel gibi yöntemler kullanılarak hastalıklar tedavi edilmiştir.

2.1. İnsan Hastalıklarıyla İlgili Halk Hekimliği Uygulamaları

Bingöl’de insan hastalıkları ile ilgili bilgilerin yer aldığı bu bölümde hastalıklar mümkün olduğunca önem sırasına göre başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bu başlıklar altında yer alan hastalıklarla ilgili genel bilgilere yer verildikten sonra bu hastalıkların yörede görülen sağaltma şekilleri uygulamalar şeklinde ele alınmıştır.

2.1.1. Beyin ve Omurilikle İlgili Hastalıklar

2.1.1.1. Felç (İnme)

Halk arasında inme olarak adlandırılan felç hastalığı beyinde oluşan kanamadan dolayı meydana gelmektedir. Tehlikeli bir hastalık olduğu için sonucu ölümcül de olabilmektedir. Günümüzde birçok yörede felç hastaları, kaplıcalara giderek tedavi olmaktadır.

Bingöl’de felç hastalığının tedavisinde bitkisel uygulamaların yanında türbeler, yatırlar ve kaplıcalar önemli yer tutmaktadır. Genellikle felçli hastalar Bingöl ve çevresinde bulunan türbelere götürülerek tedavi edilmektedir. *Babam felç geçirdi hemen onun alıp Dilektaş köyünün karşısındaki tepede bulunan yatırın yanına*

götürdük akşama kalmadan iyileşti (K- 80). Felç hastaları Diyarbakır'da bulunan Meyrani ziyaretine 3 çarşamba üst üste götürülürse iyileşirdi (K-1).

Uygulama 1) Felç fark edildiği anda hemen soğuk su ile duş aldırılır (K-52, K-53, K-54, K-59).

Uygulama 2) Felç olan kişiye cevşen okunur (K-51).

Uygulama 3) Felç olan kişinin burnundan kan akıtılır (K-47, K-48).

Uygulama 4) Felç olan kısımlara ısırgan otu sürülür. Böylece felçli olan yere kan akışı sağlanır (K-55, K-57).

Uygulama 5) Felç olan kişi ziyaretlere, yatırlara götürülerek dualar edilir (K-1, K-10, K-13, K-25, K-30, K-47, K-80, K-85).

Felçli olan hastaları türbe ve yatırlara götürerek tedavi etme inancı yörede oldukça yaygındır. Felçli olan hastalar başta Şeyh Ahmet türbesi olmak üzere birçok ziyaret ve türbeye götürülmektedir. Felç hastalığından kurtulmak için türbelerde dualar edilip adaklar adanmaktadır. Hastalıktan kurtulduktan sonra söz verilen adaklar yerine getirilerek kurbanlar kesilmektedir. Kimi uygulamalarda felçli hastalar ziyaret yerlerinde bulunan su, toprak gibi nesnelere temas ettirilerek tedavi olacağı inancı da yer almaktadır (K-2). Türbe ziyaretlerinde yer alan bu inançlar eski Türk kültüründe yer alan atalar kültünden izler taşımaktadır.

2.1.1.2. Fıtık

Fıtık, daha çok kişilerin ağır eşyaları bilinçsizce kaldırmalarından veya aniden dengesiz hareketler sergilemesinden dolayı genellikle belde ve boyunda ortaya çıkan rahatsızlıktır. Fıtık rahatsızlıkları herhangi bir neden olmadan da ortaya çıkabilmektedir.

Yörede bulunan kişiler fıtık rahatsızlığının tedavisinde modern tıbbın yanında geleneksel tıp yöntemleriyle de hastalıklarına çözüm aramaktadır. Fıtık rahatsızlığının tedavisinde yörede uygulanan tedavi yöntemleri şöyledir:

Uygulama 1) Bel fıtığı olan kişinin beli ovalanıp silkelenir (K-53, K-87, K-89).

Uygulama 2) Fıtık olan bölgeye sülük ve hacamat tedavisi uygulanır (K-54, K-63, K-86).

Uygulama 3) Bel fıtığı olan kişiler sert zeminde yatırılırsa beline iyi gelir (K-51).

Uygulama 4) Fıtık olan bölgeye alabalığın yağı sürülerek eti fıtık olan bölgeye konulur (K-48, K-61, K-62).

Uygulama 5) Zeytinyağıyla fıtık olan bölgeye masaj yapılır (K-62).

Uygulama 6) Fıtık olan kısım soğuk suyla yıkanılarak rahatlatılır (K-64).

Uygulama 7) Bel fıtığı olan kişi yere uzandırılarak elleri ve ayakları açılarak çekilir (K-65).

Uygulama 8) Bel fıtığı için bele bardak çekilir (K-55).

Uygulama 9) Fıtık olan bölge şişle dağlanır (K-56).

Uygulama 10) Fıtık olan kısma bardak çekilir, daha sonra ısırgan otu merhem haline getirilerek fıtık olan kısma sürülür (K-58).

Yörede fıtık hastalığına bakan *fıtıkçı* denilen halk hekimleri modern tıptan da faydalanmaktadırlar. Fıtık olan kişilerden röntgen, mr çektirip yanlarına almaları istenmektedir. Böylece fıtığın patlak olup olmadığına bakarak tedavi etmektedirler. Bu yönüyle geleneksel tıp, modern tıp yönteminden faydalanarak hastalıkları doğru teşhis edip bu doğrultuda tedavi yöntemi uygulamaktadır.

Fıtıkçı, hastayı yere yatırarak fıtık olan bölgeyi zeytinyağıyla ovaladıktan sonra masaj yapar gerekirse hacamat yaparak kan akıttırdı (K-10).

Yörede ayrıca halk, fıtığın tedavisi için hacamat ve sülük tedavisi yapan kişilerin yanına da gitmektedir. Bu kişiler fıtık olan yerlerden kan akıtarak fıtığı olan hastayı tedavi etmektedir. Yörede hacamat ve sülük tedavisini resmi olarak yapan sağlık çalışanları olduğu gibi daha çok atalarından öğrendikleri yöntemlerle yapan halk hekimleri de bulunmaktadır.

Modern tıbbın yanında geleneksel tıba halkın yoğun olarak başvurduğu görülmektedir. Fıtık hastalarına daha çok ameliyat önerilmesi ve ameliyattan sonra felç kalma riskinden dolayı halk daha çok geleneksel tedavi yöntemlerini tercih etmektedir.

2.1.2. Kalp-Damar Hastalıkları

İnsan hayatında görülen en sık bir o kadar da önemli rahatsızlıklardan olan kalp damar hastalığı ciddi riskler taşıyan bir hastalıktır.

Düzensiz bir hayat, yorgunluk, sinir bozukluğu, şiddetli romatizma veya doğuştan meydana gelen kalp hastalıklarından korunmak için sigara bırakılmalı, kiloya dikkat edilmeli, düzenli uykuya dikkat edilmelidir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/).

Kalp rahatsızlığında göğüs ağrısı, sol kolda uyuşma gibi belirtiler görülmekle beraber ansızın görülebilen kalp rahatsızlığı ile ilgili Bingöl merkez ve ilçelerinde daha

çok modern tıp merkezleri tercih edilmektedir. Bununla beraber halk, modern tıbbın yanında bitkisel yöntemlere de başvurarak hastalıkları sağaltma yoluna gitmektedir.

Kalp-damar rahatsızlığı olarak görülen hastalıklar: kolesterol, tansiyon, varis, bayılma şeklindedir. Kalp- damar rahatsızlığı için uygulanan yöntemlere aşağıda yer verilmiştir.

Uygulama 1) Gerçal otu kaynatılarak suyu sabah-akşam içilir (K-52, K-54).

Uygulama 2) Kabak, kuru soğan ve sarımsağı devamlı yemek kalp-damar rahatsızlıklarına iyi gelir (K-53).

Uygulama 3) Limon, kiraz sapı kaynatılıp içilirse kalp-damar rahatsızlığına iyi gelir (K-47).

Uygulama 4) Ceviz düzenli yenirse kalp-damar rahatsızlığına iyi gelir (K-61).

Uygulama 5) Alıç sirkesi kalp- damar rahatsızlığına iyi gelir (K-10).

Uygulama 6) Alıç bitkisinin yaprağı kaynatılıp suyu içilirse kalp-damar rahatsızlığına iyi gelir (K-2).

Uygulama 7) Tereyağı ve zeytinyağından yapılan yiyecekler hastalığa iyi gelir (K1).

“Alıç çiçeği; kalp ağrılarında, kalp ritim bozukluklarında, yüksek tansiyonu dengelemede, kalbi kuvvetlendirmede, kan dolaşımının düzenlenmesinde ve ateşli hastalıklar sonucu yorulan kalbi kuvvetlendirmede kullanılmaktadır.” (Irmak, 2018: 57).

Cevizde ve zeytinyağında bulunan omega 3 yağının faydasından dolayı bugün birçok tıp doktoru bunları hastalarına tavsiye etmektedir. Doymuş yağ oranının düşük olması nedeniyle kalp ve damar hastalıklarını koruyucu bir etkisi bulunmaktadır. Uygulamalardan da görüldüğü üzere kalp-damar rahatsızlıklarında önemli olan yenilen yemeklere dikkat edilmesi üzerinedir.

2.1.2.1. Tansiyon

Tansiyon hastalığı, kan basıncına bağlı olarak ortaya çıkan bir hastalıktır. Kan basıncının artıp azalmasına göre tansiyon da bazen yükselir bazen de düşer. Bu durumla ilgili yörede uygulanan uygulamalar aşağıda verilmiştir.

Uygulama 1) Tansiyon düşerse limon, salata; yükselirse tuzlu ayran içilir (K-30, K-32, K-44, K-77).

Uygulama 2) Tansiyon yükselirse başa soğuk su dökülür ve ekşi ayran içirilir (K-23, K-88).

Uygulama 3) Tansiyon yükselirse sarımsak yenilerek ve dil altına atılarak tansiyon düşürülür (K-22, K-36).

Tansiyonun alçalıp yükselmesi hastanın durumundan anlaşılacak çeşitli uygulamalarla anlık olarak tansiyon kontrol altına alınmaya çalışılır. Böylece olası kötü bir hastalık önlenmiş olur.

2.1.2.2. Kolesterol

Kalp damarlarında biriken yağ benzeri maddeler kişinin sağlığını olumsuz etkilemektedir. Bingöl’de kaynak kişilerin “Eskiden doğal beslenildiği için kolesterol diye bir şey yoktu, şimdi yeni çıktı.” gibi söylemlerin olması halkın bu hastalıktan haberdar olmadığını göstermektedir. Kolesterolün tedavisi için uygulanan yöntemler aşağıda yer almaktadır.

Uygulama 1) Bol sebze yiyecekler yedirilir. Yağlı yiyeceklerden uzak durulur (K-50, K-52).

Uygulama 2) Maydanoz ve roka kolesterole iyi gelir (K-47).

Uygulama 3) Limon suyu sıkılarak içilir (K-54).

Uygulama 4) Enginar pişirilerek yenilir (K-49).

Uygulama 5) Ceviz zarı suda bekletilir daha sonra bu su içilir (K-53).

Kolesterol modern tıp tarafından yapılan kan tahlilleri sonucunda bilinmektedir. Bundan dolayı yörede önceden yapılan uygulamalar hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Yörede bulunan halk kolesterol için modern tıbbı başvurmaktadır. Yapılan tahliller sonucunda hastanın kolesterolü yüksek olursa bunu düşürmek için yağlı yiyeceklerden uzak durarak beslenmelerine dikkat etmektedir.

2.1.2.3. Varis

Varis daha çok fazla ayakta durmaktan ve aşırı kilolu olmaktan dolayı bacaklardaki damarların şeklinin bozulması olarak görülmektedir. Yörede tarımcılık yapan kişilerin uzun süre ayakta kalmasından dolayı varis rahatsızlıkları çokça

görülmektedir. Varis için halk hekimliği tedavileri Bingöl'de şu şekilde uygulanmaktadır:

Uygulama 1) Varisli olan bölgeye sülük tedavisi yapılır (K-49, K-52, K-54, K-3).

Uygulama 2) Varisli bölge ısırgan otu ile dövülerek kan akışı sağlanır (K-60).

Uygulama 3) Varisli bölgeye hacamat yapılarak bu bölgelerden kan aldırılır (K-53).

Uygulama 4) Varisi rahat ettirmek için ayaklar yukarı dikilir (K-10).

Varis tedavisi için yörede çoğunlukla sülük, hacamat gibi uygulamalar yapılarak kan akışı sağlanmaktadır. Böylece damarlar rahatlatılarak hastalık tedavi edilmektedir.

2.1.2.4. Bayılma

Serebral perfüzyonun, ani geçici olarak düşmesi, azalması ile ortaya çıkan geçici şuur kaybı olarak tanımlanır (Yeni, 2010: 74).

Bayılmalar yörede genellikle sinirsel-psikolojik sebeplere dayandırılmaktadır. Sinir krizi geçiren kişilerde bayılmalar görülmektedir. Bununla beraber ansızın ve sürekli görülen bayımlarda doğa üstü (cin) varlıkların etkisi olduğuna inanılmaktadır. Yörede bu rahatsızlıklarla ilgili uygulanan yöntemlere aşağıda yer verilmiştir:

Uygulama 1) Hoca çağırılır bayılan kişiye dualar okunup üflenir ve muska yazılırdı (K-25).

Uygulama 2) Bayılan kişiye soğan koklatılır (K-40, K-43).

Uygulama 3) Bez yakılıp kokusu bayılan kişiye koklatılır (K-35).

Uygulama 4) Bayılan kişiye kolonya koklatılır (K-32, K-84).

Uygulama 5) Hastanın yakası açılarak rahat nefes alması sağlanır ve ayakları havaya kaldırılır (K-38).

Uygulama 6) Bayılan kişinin ayılması için yüzüne su serpilerek burnuna kolonya koklatılır (K-27).

Yörede bayılan kişiler doktora götürülmektedir. Bayılmalar devam ederse bu hastalık kötü ruhlarla ilişkilendirilerek hocaya götürülür ve hoca tarafından muska yazdırılırdı.

2.1.3. Kanser

Kelime anlamı olarak kanser, bir organ veya dokudaki hücrelerin düzensiz olarak bölünüp çoğalmasıyla beliren kötü urlara denir (hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-nedir-belirtileri). Kanser, hangi organda meydana gelmişse o isimle anılır mide kanseri, akciğer kanseri, gırtlak kanseri vb. gibi isimlerle anılır. Bingöl’de kanser hastalığı amansız bir hastalık olarak görülmekte modern tıp yöntemleri ile halk hekimliği tedavileri beraber kullanılmaktadır. Yörede kanser hastalığı ile ilgili tedavi yöntemleri şöyledir:

Uygulama 1) Kanser hastalığına yakalanan kişiye kaplumbağanın kanı alınıp hoşafın suyuna konularak içirtilir (K-6).

Uygulama 2) Kanser olan kişiye ayının dili yedirilirse iyi olur (K-5).

Uygulama 3) Kansere yakalanan kişiye eşeğin sütü içirilirse iyi gelir (K-4, K-5).

Uygulama 4) Isırgan otu kaynatılıp suyu içilir (K-1, K-4, K-6).

Uygulama 5) Deve sütü içilirse kansere karşı iyi gelir (K-6).

Uygulama 6) Ekşi nar yenilir (K-4).

Uygulama 7) Kanser hastalarına akrabaları tarafından iyi olacakları telkin edilir. Moral verilmesi hasta kişi için çok önemlidir (K-4, K-5).

Uygulama 8) Dut, kanser hastalığına iyi gelir (K-1).

Uygulama 9) Kanser hastalarına dut pekmezi içirilir (K-10).

Günümüzde yaygın bir şekilde görülen ve insanların çaresiz kaldıkları kanser hastalığı karşısında insanlar bitkisel ve hayvansal emlerden faydalanmaktadır. Modern tıptan çare bulamayan insanlar son bir umut olarak geleneksel tedavi yöntemlerine başvurarak hastalıklarına deva aramaktadırlar.

Son yıllarda iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla halk medyadan öğrendiği bilgileri de hastalığı tedavi etmek için kullanmaktadır. Kanser hastalığı ile ilgili medyada yer alan doğal yöntemler, kürler hastalıktan kurtulmak için kullanılmaktadır.

2.1.4. Verem

Erken teşhisin önemli olduğu bu ölümcül hastalıkla ilgili halk hekimliği uygulamaları yerini modern tıbbı bırakmıştır. Bingöl’de uygulanan tedavi yöntemleri az olmakla beraber şöyledir:

Uygulama 1) Ayının dili hastaya yedirilirse hastanın iyi olacağına inanılır (K-1, K-79).

Uygulama 2) Verem olan kişiye bal, tereyağı, et suyu gibi yiyecekler yedirilir ve toz, dumandan uzak durup temizliğine dikkat etmesi istenir (K-35, K-44).

Uygulama 3) Hastaya ıskın kökü yedirilir (K-25).

Verem hastalığında önemli olan hastanın sağlıklı beslenmesi, temizliğine dikkat etmesi ve temiz havadan solumasıdır. Bingöl’de bu hususlara özellikle dikkat edilmektedir.

2.1.5. Solunum Yolu Hastalıkları

Yörede görülen solunum hastalıkları kötü hava koşullarının etkisiyle oluşan soğuk algınlığı ile ilişkilendirilmiş bundan dolayı solunum hastalıklarının tedavisinde uygulanan yöntemlerle benzerlikler gösterebilmektedir. Solunum hastalığının tedavisinde kullanılan bir bitki farklı bir solunum rahatsızlığına da iyi gelebilmektedir.

2.1.5.1. Zatürre

Akciğerlerde meydana gelen iltihaplanma neticesinde ortaya çıkan son derece ciddi bir hastalıktır. Erken teşhis ile hastalıktan kurtulmak kolaylaşır. Bingöl yöresinde tıbbi imkânların daha az olduğu bölgelerde birçok kişi çocuk yaşta bu hastalıkla karşı karşıya kalmıştır. Uygulanan halk hekimlikleri aşağıda sıralanmıştır:

Uygulama 1) Zatürre olan kişinin üstündeki elbiseler çıkartılır. Bir keçinin derisi kişinin vücuduna giydirilir daha sonra zatürre olan kişinin üstüne battaniye atıp terletilir (K-1, K-10, K-14, K-91).

Uygulama 2) Samanın üstüne kaynar su dökülür kişi o samanın üstünde oturtulur ve terletilir (K-5, K-25).

Uygulama 3) Zatürre olan kişinin sırtına bardak çekilir (K-1, K-10).

Uygulama 4) Büyük bir kazanın içerisine sıcak su konularak hasta ile dış ortam arasındaki bağlantıyı kesecek şekilde hasta üstüne çarşaf atılarak buhar ile terlemesi sağlanır (K-37, K-38).

Uygulama 5) Yatağa ısıtılmış toprak serilir. Bir gece bu yatakta hasta yatırılır (K-41, K-27, K-42).

Bingöl’de zatürre hastalığını tedavi etmek için bitkilerden ziyade sıcak işlemler uygulanarak hastanın rahat nefes alması sağlanır. Böylece hastalık geçirilmeye çalışılır.

2.1.5.2. Astım

“Astım hava yollarının çevresel etkenlere karşı aşırı duyarlı olmasıdır. Hava yollarında ve hava yollarını döşeyen mukoza denilen zarda şişme söz konusudur. Bu şişme, zaman zaman hava akımını engelleyerek solunum sıkıntısına neden olur. Bu dönemlere astım nöbetleri denir.” (www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/astim/). Nefes darlığı, şiddetli öksürme şeklinde görülen astımla ilgili uygulamalar aşağıda sıralanmıştır.

Uygulama 1) İneğin artıkları (tezek) köyde üst üste toplanır kışın yakacak olarak kullanmak için bir yerde bekletilir astım hastalığı olan kişi tezek tüneli yapılarak bu tünelin altından geçirilir (K-3).

Uygulama 2) Dut pekmezi astımı olan kişiye her gün düzenli olarak içirilir (K-1, K-3).

Uygulama 3) Palamut kaynatılıp suyu içilir (K-3, K-10).

Uygulama 4) Kuru soğan ateşte közlenip içine pul biber konulup astımı olan kişiye yedirilir (K-9, K-13).

Uygulama 5) Çay kaynatılıp içine pul biber atılır ve astımı olan kişiye içirilir daha sonra bu kişi yatakta terletilir (K-13).

Uygulama 6) Bal ile polen karıştırılıp astımı olan kişiye sabah ve akşam olmak üzere iki defa yedirilir (K-12, K-13, K-91).

Uygulama 7) Bildircin yumurtası kırılıp sıcak suyun içinde haşlanıp çıkarılır ve üstüne pul biber ve kekik dökülerek yedirilir (K-9, K-15).

Astım hastalığında genellikle çeşitli bitkiler ve gıda ürünlerinden deneme-yanılma yoluyla faydalanılarak yapılan uygulamalar görülmektedir.

2.1.5.3. Bronşit

“Bronşial olarak adlandırılan küçük hava keseciklerinin enfeksiyonu sonucu ortaya çıkan iltihaplanma, keseciklerde daralmaya neden olur ve bunun sonucunda akciğer kapasitesi büyük oranda azalır. Sıklıkla iki yaş altı çocuklarda meydana gelen ve alt solunum yollarının en sık görülen rahatsızlığı olan bu olgu Akut Bronşit Hastalığı

olarak tanımlanır.” (www.medicalpark.com.tr/bronsit-nedir-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-1895). Akciğerler hava taşıyan bronş tüplerinin iç yüzeyindeki zarın iltihaplanması sonucu meydana gelen bronşitin akut ve kronik olmak üzere ikiye ayrılmasıdır. Bronşit daha çok kişide öksürük şiddetli olarak görülmektedir. Bingöl’de bronşit için birçok uygulama yapılmaktadır. Bronşit dikkat edilmezse astıma dönüşerek daha sıkıntılı durumlara yol açar. Bingöl’de bronşit için uygulanan halk hekimliği yöntemleri şunlardır:

Uygulama 1) Bıldırcın yumurtası süt, bal ile karıştırılır sabah akşam bronşit olan kişiye içirilir (K-10).

Uygulama 2) Zencefil ve bal veya zencefil ile süt karıştırılıp hastaya içirilir (K-1, K-14).

Uygulama 3) Buğday kepeği zeytinyağı ile karıştırılıp göğüs üstüne bir tülbentle bağlanır (K-1, K-3).

Uygulama 4) Turpun içi oyulur içine bal konulur birkaç gün geçtikten sonra turpun altından suyu alınıp içilir (K-14).

Uygulama 5) Karpuz ikiye ayrılır içi oyulur içine bal konulup tekrar kapatılıp bir tepsi yardımıyla tandırın içine konulur. Daha sonra bu bal macun kıvamına geldiğinde bir sabah bir akşam yenilirse bronşite iyi gelir (K-8, K-10).

Uygulama 6) Su kaynatılıp buharı bronşiti olan kişiye nefes şeklinde verilir (K-1).

Uygulama 7) Böğürtlen yaprağı kurutulup daha sonra bu kuru yaprak bir miktar su içerisinde kaynatılıp içilir (K-8, K-11).

Uygulama 8) Keten tohumu, zencefil, bal ve çörek otu bir kâsede karıştırılıp hasta kişiye yedirilir (K-14).

Uygulama 9) Zeytinyağı göğse sürülüp bir kâğıt parçasıyla kapatılır böylece bronşite iyi gelir (K-10, K-91).

Uygulama 10) Yarpuz otu kaynatılıp süzülür ılıyınca içilir (K-4, K-17).

Solunum yolu hastalıklarının tamamında olduğu gibi bronşit tedavisinde de amaç göğsü yumuşatıp ciğerleri rahatlatacak uygulamalar yapmaktır.

2.1.5.4. Sinüzit

Sinüs boşluklarının viral, bakteriyel ve mantar gibi etkenlerle iltihaplanmasına sinüzit denir (www.hurriyet.com.tr/gundem/sinuzit-nedir-sinuzit-nasil-gecer-

40907220). Yörede, baş ıslak olduğunda soğuk çarparsa bu rahatsızlığa sebep olduğuna inanılır. Bu sebeple ıslak başla dışarı çıkılmamasına dikkat edilir. Burundan akan koyu bir akıntı, alın bölgesinde oluşan ağrı, öne doğru eğilirken şiddetli baş ağrısı belirtileri şeklinde görünür. Bingöl yöresinde uygulanan tedavi şekilleri aşağıda belirtilmiştir:

Uygulama 1) Tuzlu su burundan içeri çekilir (K-26, K-30, K-82, K-83).

Uygulama 2) Papatya kaynatılarak buharı burundan içeri çekilirse sinüzit iltihaplarını söker (K-33).

Uygulama 3) Saman bir tencere içinde kaynatılır sinüziti olan kişi bu kaynar suyun buharını 5-10 dakika burnuna çekince sinüzit iltihaplarını söker (K-9, K-11, K-17).

Uygulama 4) Deniz suyu burundan içeri çekilirse sinüziti olan kişi rahatlar (K-7, K-16).

Uygulama 5) Isırgan otu kaynatılır suyu ılıyınca burundan içeri çekilir (K-33)

Üşütmeye bağlı olarak ortaya çıkan sinüzit özellikle bitkisel ürünlerin burun yoluyla alınarak tedavisine dayanmaktadır.

2.1.5.5. Bademcik İltihabı

Bademcikler lenf düğümçükleridir. Ağızın gerisinde her iki yanda birer tanedir. Diğer görevlerinin yanında ağza giren zararlı mikroorganizmaları filtre etmek de vardır. Fakat çok fazla bakteri girince direnemezler, iltihaplanır ve şişerler. Buna bademcik iltihabı (tonsilit) denir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu).

Bingöl'de bademcik ile ilgili uygulamalara baktığımızda bitkisel tedavinin yanında dağlama yöntemiyle bademcik içinde biriken iltihaplar akıtılır. Bingöl yöresinde bademcik iltihabı ile ilgili uygulanan halk hekimliği tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama 1) Bademcik iltihabını gidermek için yaban sarımsağı bir miktar tuz ile dövülüp bir tülbende koyulur daha sonra bu tülbent boğaza sarılır. 5-10 dakika sonra çıkarılır (K-1, K-3). Kaynak şahıs Hüsniye Çakar (K-3) bu uygulamayı torununa bizzat uygulamış ve torununun bademcik ağrısı tamamen geçmiştir.

Uygulama 2) Ayva dövülür bir tülbende konulur bademciklerin üzerine gelecek şekilde boğaza sarılır (K-1, K-2).

Uygulama 3) Yorgan dikmek için kullanılan iğne, köz ateşinde ısıtılır daha sonra bademciğe değdirilir. Böylece bademcikteki iltihaplar akıtılır (K-1, K-4, K-25, K-31).

Uygulama 4) Üç gün boyunca bademcik bölgesi sabunlanıp masaj yapılır (K-27, K-38, K-42).

Uygulama 5) Pişmiş soğan boğaza sarılıp bir gece bekletilir (K-22, K-24, K-28 K-29, K-90).

Deneme-yanılma yöntemiyle insanlar solunum yolu hastalıklarına tedaviler aramış, uygulamaları netice verince bunları devam ettirmişlerdir. Bu uygulamalar da geçmişten günümüze halen devam etmektedir.

2.1.5.6. Grip/ Nezle

Üşütmeyeyle oluşan bu hastalık kişide halsizlik, yorgunluk gibi belirtilere neden olmaktadır. Nezle, tedavi edilmezse ileride zatürre gibi daha ağır hastalıklara çevrilebilir. Grip bulaşıcıdır. Hastada sürekli bir burun akıntısı boğaz ağrısı ve hapşırma vardır. Bingöl’de tespit edilen halk uygulamaları aşağıda verilmiştir:

Uygulama 1) Su kaynatılıp içine nane, limon, bal koyulup içilir (K-1, K-7, K-18, K-34, K-90).

Uygulama 2) Pekmez sulandırılıp sıcak su ile içilir. Daha sonra yorgan altına girerek terlenir (K-3, K-7).

Uygulama 3) Kuşburnu kaynatılıp suyu içilirse soğuk algınlığına iyi gelir (K-1, K-3, K-7, K-10, K-14, K-39, K-90).

Uygulama 4) Hastaya bol limonlu adaçayı içirilir (K-2, K-11, K-77, K-90).

Uygulama 5) Soğuk algınlığı olan kişiye su buharı tutulur başına havlu alarak su buharı burundan solunur (K-2, K-10).

Uygulama 6) İhlamur kaynatılıp limonla içilir (K-2, K-7, K-10, K-13, K-14).

Uygulama 7) Kekik, ıhlamur, nane, elma kabuğu, papatya kaynatılıp soğuk algınlığı olan kişiye içirilir (K-7, K-36).

Uygulama 8) Çay kaynatılıp içine pul biber atılıp içilir (K-2).

Uygulama 9) Limon, kabuklarıyla beraber yenilir (K-2, K-7, K-92).

Uygulama 10) Tuzlu su kaynatılıp baş, buharın önüne tutularak buharı içine çekilirse burun tıkanıklığını açar (K-13).

Uygulama 11) Limon mandalina gibi kış meyveleri soğuk algınlığı olmadan önce bol bol yenirse nezle ve grip hastalığı görülmez (K-2, K-7, K-10).

Uygulama 12) Soğan ve pul biberi közde pişirilip yenilir ve akşam uyurken terletilir (K-23, K-25, K-27).

Uygulama 13) Pekmezle sıcak süt içilir (K-22, K-24).

Uygulama 14) Acı biber suya koyup hastaya koklatılır (K-40).

Grip-nezle gibi solunum yolu hastalıklarının tamamında ilaç yerine bitkisel tedavi yöntemleri ile hasta rahatlatılmaya çalışılır. Böylece ilacın yan etkilerinden hasta uzaklaştırılmış olur. Solunum yolu hastalıklarında ayrıca önemli tedavi yöntemlerinden birisi de istirahatidir.

2.1.6. Mide Hastalıkları

Midede meydana gelen yara, ağrı, yanma, sızı, kaynama, ekşime gibi hastalıkların tamamı mide hastalıkları içerisine girmektedir. Mide hastalıkları aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

2.1.6.1. Mide Ülseri

Midenin iç yüzündeki belirli bir kısmın aşınması sonucu meydana gelen yaraya mide ülseri denir. Sinir bozukluğu, midede asit fazlalığı, zamanında ve iyi tedavi edilmeyen gastrit, mide zafiyeti, karaciğer yetersizliği veya safra azlığı, kalp hastalıkları, sindirilmesi güç yiyeceklerin aşırı derecede kullanılması, haddinden fazla sigara, çay, kahve veya asit yapıcı meşrubat içmek, alkol kullanmak veya bazı ilaçların uzun süre kullanılması mide ülserini doğuran nedenler arasındadır. Hastalığın başlangıcında mide ekşimesi ve ağırlık hissi vardır (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/). Bingöl’de mide ülseri ile ilgili yapılan tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama 1) Pekmez sulandırılarak içilir (K-47).

Uygulama 2) Yemekten önce ve sonra tuz yenilir (K-52, K-54).

Uygulama 3) Patates sıkılarak çıkan su içilir (K-49, K-91).

Uygulama 4) Işkın kökü kaynatılıp suyu içilir. Pekmez ve tereyağı kaynatılır, ılıdıktan sonra aç karnına içilir (K-53).

Uygulama 5) Aç karnına elma yemek ülsere iyi gelir (K-50).

Uygulama 6) Susam, bal ile karıştırılıp yenilirse mide ülserini iyileştirir (K-2).

Uygulama 7) Arpacık soğanı tencerede bir miktar su ile kaynatılır ılıyınca hem soğan yenir hem de suyu içilir (K-2).

Uygulama 10) Ayva ezilerek yenilir (K-72).

Mide ülserine iyi gelen yiyecekler deneme-yanılma yöntemiyle bulunmuş, tıbbi tedavi yöntemlerinden kaçınan, korkan insanlar bu uygulamaları yapmışlardır.

2.1.6.2. Mide Ekşimesi

Aç veya tok karnına ortaya çıkabilen bu hastalık midede ekşime hissi uyandırmaktadır. Bu hastalıkla ilgili Bingöl’de uygulanan tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama 1) Dalak yemek, siyah üzüm yemek mide ekşimesine iyi gelmektedir (K-48).

Uygulama 2) Yoğurt yenilirse mide ekşimesine iyi gelir (K-46, K-53, K-54).

Uygulama 3) Elma yenilmesi mide ekşimesine iyi gelir (K-51).

Uygulama 4) Mide ekşimesine tuz iyi gelmektedir (K-50).

Uygulama 5) Zeytin çekirdeği mideye iyi gelmektedir (K-47).

Uygulama 6) Acı biber iki hafta boyunca devamlı yenilir (K-68).

Uygulama 7) Şerbetli su içilir mideye iyi gelir (K-62).

Uygulama 8) Soğuk süt içilirse mide ekşimesini geçirir (K-66).

Uygulama 9) Mide ekşimesi çeken kişiye bal yedirilir (K-16).

Mide ekşimesi yaşayan hastalar çok sıkıntı çekmekte, tıbbi tedavi yöntemlerinden fayda görmedikleri için geleneksel tedavi yöntemlerine başvurumaktadırlar.

2.1.6.3. Mide Yanması

Midenin asidi fazla salgılaması sonucu oluşan bir rahatsızlıktır. Yörede mide yanması ile ilgili tedavi yöntemleri aşağıda yer almaktadır:

Uygulama 1) Kekik çayı mide yanmasına iyi gelmektedir (K-64).

Uygulama 2) Şekerli su içmek mide yanmasına iyi gelir (K-10, K-82, K-93, K-94).

Uygulama 3) Midede yanma olursa rezene veya anason kaynatılıp içilir (K-1)

Uygulama 4) Soğuk süt içilir ve elma yenilir (K-82, K-95).

Bu hastalığı ifade eden kaynak şahıslar hastalığı tanımlamakta zorluk çektiklerini ancak tedavide bitkisel ürünlerden tam fayda gördüklerini belirtmişlerdir.

2.1.6.4. Mide Ağrısı

Mide, halk arasında hastalıkların başladığı yer olarak tabir edilir. Mide ağrısı üst tarafta, ortada ve sırt bölgelerinde hissedilir. Bazen mide ağrısı dayanılmaz boyutlara ulaşabilir. Mide ağrısıyla ilgili Bingöl’de yapılan tedavi yöntemleri aşağıda sıralanmıştır:

Uygulama 1) Şekerli su mide ağrısına iyi gelir (K-17, K-95).

Uygulama 2) Ateşte közlenmiş patates mide ağrısına iyi gelir (K-16).

Uygulama 3) Polen ile bal karıştırılıp yenirse mide ağrısına iyi gelir (K-2, K-4).

Uygulama 4) Meregon adlı ot yıkanıp çiğ olarak yenilirse mideye iyi gelirdi (K-5).

Uygulama 5) Pekmez mide ağrısına iyi gelir (K-2, K-10, K-97).

Uygulama 6) Zeytinyağı günde yarım çay bardağı içilirse midedeki sindirimi rahatlatır (K-2).

Uygulama 7) Ilık süt mide reflüsüne karşı iyi gelir (K-10, K-25, K-98).

Uygulama 8) Kekik suyu içilirse mide ağrısına karşı iyi gelir (K-5, K-16).

Uygulama 9) Doğal maden suyu içilirse midedeki gazı alır (K-16).

Uygulama 10) Yeni doğum yapmış kadının eşarbı karna bağlanır (K-27).

Uygulama 11) Pekmezli yumurta yenilirse mide ağrısına iyi gelir (K-72).

Uygulama 12) Meyrem Hort sabah aç karnına yenilir (K-72).

Bir başka uygulamada ısırgan otu, maydanoz ve taze nane yıkanır bir gün dinlendirildikten sonra kaynatılıp kaplara doldurularak buzdolabına konulur. Bu karışımdan, her sabah aç karna ve akşam yatmadan önce birer bardak hastaya içirilir (Irmak, 2018: 62).

İnsan hayatını, yeme-içme durumunu oldukça olumsuz etkileyen mide rahatsızlığı için de insanlar geleneksel tedavi yöntemlerinde çareler aramış, buldukları şifaları dilden dile anlatarak yaygınlaştırmışlardır.

2.1.7. Karaciğer Hastalıkları

Karaciğerin yağlanması, zayıflaması, fonksiyonlarını yitirmesi şeklinde karşımıza çıkan karaciğer hastalıklarından en yaygın olanı sarılıktır.

2.1.7.1. Sarılık

Safranın kana karışıp, bütün dokuları hatta göz aklarını bile sarıya boyaması ile ortaya çıkan bir hastalık belirtisidir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/). Daha çok küçük yaşlardaki çocuklarda görülür. Gözlerde ve vücutta sararma gibi belirtileri ile dikkat çeker (K-1).

Bingöl yöresinde sarılık ile ilgili tedavi yöntemleri şöyledir:

Uygulama 1) Yeni doğan bir çocukta sarılık olduğu zaman sarı altın takılarak sarılığın etkisi yok edilir (K-18, K-31, K-38, K-98).

Uygulama 2) Yedi yıl bekletilen arap sabunu ile sarılık olan kişinin başı yıkanmış ve sarılık hastalığı son bulmuştur (K-1, K-4, K-25). Sayılar ile ilgili inanışlar eski Türk kültürü ve İslam kültüründe görülmektedir. 7 sayısı birçok inanmalarda karşımıza çıkar göğün 7 kat olması, cehennemin 7 kapısının olması, hac etrafında 7 kere tavaf edilmesi, efsanelerde yedi başlı devin olması eski Türk inancı ve İslam inancında 7 sayısının kutsal kabul edilmesinin bir sonucudur.

Uygulama 3) Yonca kaynatılıp suyu sarılık olan kişinin başına dökülür (K-7).

Uygulama 4) Sarılık olan kişinin dilin alt tarafı, kulağının arkası veya iki kaşının arası az biraz kesilir ve buralardan kan akıtılır (K-11, K-17, K-27, K-34, K-41, K-42).

Uygulama 5) Sarımsak bal sirke karıştırılıp 3 gece ay ışığında bekletilip sarılık olan kişiye yedirilir (K-10).

Uygulama 6) Sarılık olan kişinin önüne sarı balık getirilir ve sürekli balığın gözüne bakılması söylenir (K-2, K-22, K-29).

Uygulama 7) Sarı çiçek kaynatılıp suyu süzülüp sarılık olan kişiye içirilir (K-6).

Uygulama 8) Sarılık olan kişiye üzüm ve dut pekmezi ayrı ayrı verilir. Bol bol içirilir (K-11, K-16, K-96, K-99).

Uygulama 9) Bebeklerin üstüne sarı yazma örtülür, sarı boncuk takılır (K-26, K-30, K-32, K-37, K-39, K-43, K-99).

Uygulama 10) Sarılık olan bebeğe bolca anne sütü verilir (K-33).

Uygulama 11) Banyo suyuna bir altın atılır ve sarılık hastası olan kişi bu suda yıkanır (K-28, K-35).

Sarılık hastalığına yakalananların yüzü, gözü sarardığı için hastalık sarı renkle ilişkilendirilmiştir. Bu hastalığın tedavisinde sarı altın, sarı balık, sarı çiçek kullanılması sarı rengin halk arasında sarılığı tedavi ettiği inancına itmiştir. Sarı renk ile ilgili bu inançların altında eski Türk kültüründe yer alan farklı inanmalar bulunmaktadır.

Sarı renk, inançlara bağlı olarak birçok toplumda olduğu gibi eski Türk toplumunda da farklı anlamlar taşımaktadır. Türklerde merkezi simgelemek için kullanılan sarı aynı zamanda güneşin de rengi olduğu için yaşam kaynağıdır. Günlük hayattaki kullanımına bağlı olarak da sarı; hastalıkların, marazın, ayrılığın rengidir. (Çetindağ Süme, 2011: 279). Sarı renk güneşi yani merkezi simgelediği için gücün, kudretin kaynağı olarak görülmüştür. Tabiatı ve insanda görülen sarı renkler hayatın faniliğine, geçiciliğine işaret etmektedir. Nitekim güneş batarken, sonbahar mevsiminde yapraklar dökülürken, insanlar ölüme yaklaştıklarında hep sarı renk hâkim olmaktadır.

Sarı renk; olumlu unsurlara bağlı olarak akıl, zihin, idrak, sezgi, iman gibi çeşitli kavramları ifade ederken koyu sarı ise haset, hırs, tamah etmek, vefasızlık, hıyanet, imansızlık gibi olumsuz unsurları ifade eder (Çoruhlu, 2000: 193). Sarı rengin uyarıcı özelliğinden dolayı günümüzde birçok dersane dersliklerinde sarı rengi kullanmaktadır.

Sarı rengin insan vücudunda görülmesiyle sarılık hastalığının habercisi olabildiği gibi farklı renklerin insan vücudunda görülmesi hastalıklarla ilgili olabilmektedir. Nitekim sarı renk sarılığa, beyaz renk albinoya, mavi-mor renk kalp-damar hastalığına işaret edebilmektedir.

Günümüzde modern tıbbın gelişmesiyle renklerin uyarıcı özellikleri ile ilgili bilimsel çalışmalar yapılmış ve psikolojik hastalıklar başta olmak üzere zihinsel ve bedensel hastalıklar, renklerin şifalı enerjileri kullanılarak renk terapisi yöntemiyle tedavi edilmektedir.

2.1.8. Bağırsak Hastalıkları

İshal, kabızlık, bağırsak kurdu, basur vb. gibi bağırsak rahatsızlıklarına dayanan hastalıklar biyolojik olduğu gibi psikolojik kaynaklı da olabilmekte, kişinin yaşamında pek çok olumsuzluğa yol açmaktadır. Nitekim bağırsak rahatsızlıkları insan vücudundaki bütün fonksiyonları değiştirmektedir.

2.1.8.1. İshal

Genellikle üşütmeye bağlı olarak mide ve bağırsaklarda gurultu sonucunda dışkı maddenin vücuttan sık sık atılması olayıdır. Yörede halk arasında ishale “amel”

denilmektedir. Bingöl yöresinde ishal hastalığını tedavi etmek için yapılan uygulamalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Hastaya patates yedirilir (K-25, K-33, K-34, K-99).

Uygulama 2) Dağdan dağ çayı adı verilen bir ot toplanıp demlenir. Bu çay, hasta olan kişiye içirilirse anında ishali keser (K-40).

Uygulama 2) Su kaynatılıp soğutulur içine şeker, tuz, karbonat ve 1-2 damla limon konularak içilir (K-35).

Uygulama 3) Sıcak su ile bal karıştırılıp içilir (K-35, K-94).

Uygulama 4) Siyah kola ya da makarnanın suyu içirilir. Muz ya da tam pişmemiş pirinç yedirilir (K-29, K-32).

Uygulama 5) Tuz, karbonat ve su karıştırılarak içilir (K-38).

Uygulama 6) Koyu çay içirilir ve dem yedirilir (K-43, K-84, K-99).

Uygulama 7) Patates, yoğurt, dem yedirilir (K-30).

Uygulama 8) Yoğurdun içine dem konularak ishal olan kişiye yedirilir (K-23, K-29, K-39, K-71).

Uygulama 9) Yaban armudu yenilir (K-44).

Bingöl yöresinde uygulanan bu yöntemlerin ishal hastalığına iyi geldiği ve hastalığı kestiği bildirilmektedir. Günümüzde ishal hastalığını sağıltmada geleneksel tıp yöntemleri tercih edilmektedir.

2.1.8.2. Basur

Basur, makat civarındaki toplar damarların genişlemesi sonucu meydana gelen hastalıktır. Toplar damarlardaki bu genişleme şişlik, kaşıntı, ağrı ve kanamaya neden olabilir. Basur gelişimi normal olmamakla birlikte, insanların çoğunda zaman zaman basur gelişmektedir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/). Sancılı bir süreç yaşatan basur ile ilgili Bingöl yöresinde görülen tedavi şekilleri şunlardır:

Uygulama 1) Basuru olan kişi sıcak suya oturtulur (K- 46, K-50, K-66, K-69, K-100).

Uygulama 2) Yarpuz otu merhem haline getirilerek basurun yer aldığı bölgeye sürülür (K-47).

Uygulama 3) Kantaron otu kaynatılarak buharının üzerine hasta oturtulur (K-48).

Uygulama 4) Patlıcan sapı kül haline getirilerek külü basur olan bölgeye sürülür (K-7, K-49).

Uygulama 5) Sabah akşam aç karnına dere otu yenilirse basura iyi gelir (K-50).

Uygulama 6) Basuru olan kişiler madımak otu yerse iyi gelir (K-50).

Uygulama 7) Sarımsak, basur olan bölgeye fitil gibi bırakılır (K-51, K-52, K-54).

Uygulama 8) Isırgan otu kaynatılıp suyu içilir (K-53, K-62).

Uygulama 9) Basurun kanamasını önlemek ve bağırsağı yumuşatmak için kayısı ezilerek yenir (K-55).

Uygulama 10) Kiremit ısıtılarak üzerine oturulursa sancı azalır (K-58, K-61, K-63, K-103).

Uygulama 11) Patlıcan sapı kaynatılarak aç karnına içilir (K-64, K-69, K-73).

Uygulama 12) Sülük, basurun üstüne konularak pis kan çekilir (K-64).

Uygulama 13) Zeytinyağı basurun üzerine sürülür (K-65).

Uygulama 14) Maydanoz suyu kaynatılıp buharın üzerine hasta oturtulur (K-66).

Uygulama 15) Patates rendelenerek basurun üzerine bırakılır (K-7).

Uygulama 16) İncir zeytinyağında bekletilerek yenilirse basura iyi gelir (K-2).

İncir yiyin. Cennetten bir meyve indi diye haber verecek olsaydım bunu söylerdim. Çünkü cennet meyvesi çekirdeksiz olur. Onu yiyin, çünkü basuru keser, topuk vs. eklem ağrılarına iyi gelir (Heysemi).

Uygulama 17) Meşe ağacı yakılarak külü basurun üzerine bırakılır (K-7).

Uygulama 18) Pişirilmiş soğan basura bırakılır (K-67).

Yörede basur rahatsızlığı ile ilgili geleneksel tedavi yöntemleri tercih edilmektedir. Halk özel bölgede çıkan bu rahatsızlıktan çekindiği için doktora başvurmayı son çare olarak görmektedir.

Yörede Basur ile ilgili hastalıkların tedavisinde buğuya oturma uygulamalarda oldukça fazla yer tutmaktadır. Bununla beraber bitkisel malzemeler basurun tedavisi için kullanılmaktadır.

2.1.8.3. Kabızlık

Tuvalete hiç çıkmama veya çok seyrek çıkmaya kabızlık, peklik ya da inkıbaz denir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/). Bu sıkıntılı durumdan kurtulmak

ve bağırsağın düzenli çalışmasını sağlamak için Bingöl'de çeşitli uygulamalar yapılmaktadır.

Uygulama 1) Zeytinyağı içilirse kabızlığa iyi gelir (K-2).

Uygulama 2) Kuru kayısı yenilirse kabızlığa iyi gelir (K-1, K-71, K-82).

Uygulama 3) İncir yenilir (K-71, K-81, K-82).

Uygulama 4) Sıcak su ile bal karıştırılıp içilirse kabızlığa iyi gelir (K-1, K-112).

Bir diğer uygulama ise kabız olan insanlara mandalina veya portakalın tam olarak soyulmadan içindeki beyaz zarı (damarları) ile hastaya yedirilmesi şeklindedir (Irmak, 2018: 62).

Kabızlığı gidermek için Bingöl'de genellikle kuru kayısı, incir gibi meyvelerden yararlanılmaktadır. Saf zeytinyağı da kabızlığı gidermek için çok kullanılmaktadır.

2.1.8.4. Bağırsak Kurdu

Bağırsak içinde yaşayan kurtlar, kişide halsizliğe, zayıflığa neden olmaktadır. Küçük yaşlardan itibaren pek çok kişide görülen bu rahatsızlık için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bingöl'de bağırsak kurtlarını düşürmek için uygulanan tedavi şekilleri şöyledir:

Uygulama 1) Gaz yağı içilir (K-48).

Uygulama 2) Çiğ ot yenilir (K-53).

Uygulama 3) Kabak çekirdeği aç karnına yenilerek bağırsak kurtları dökülür (K-47, K-50, K-60, K-63).

Uygulama 4) Aç karnına tuzlu su içilir (K-16, K-49).

Uygulama 5) Sabah aç karnına armut yenilir (K-54).

Uygulama 6) Sirke içilir (K-46).

Uygulama 7) Turşu suyu içilir (K-49).

Bingöl'de bağırsak kurtlarını dökmek için yaygın olarak kullanılan yöntemlerin hastalığı kökten çözdüğüne inanılmaktadır.

2.1.8.5. Bağırsak Gazı

Bağırsak gazları karın bölgesinde şişkinlik olarak görülür ve kişiye rahatsızlık verir. Yörede bağırsak gazı rahatsızlığı ile ilgili tedavi şekilleri şöyle geçmektedir:

Uygulama 1) Tarçınlı su, gaz sancısına iyi gelmektedir (K-46).

Uygulama 2) Toprak ya da tuz kavrularak üzerine oturulur. Ayrıca tuğla ısıtılıp üzerine oturulur (K-61).

Uygulama 3) Göbeğin altına zeytinyağıyla masaj yapılır (K-52).

Uygulama 4) Belin arkası ovularak gazın çıkmasına yardımcı olunur (K-50, K-63).

Uygulama 5) Turp yenilir (K-47).

Uygulama 6) Limon yenilir. Rezene çayı içilerek gaz sancısı giderilir (K-66).

Uygulama 7) Toprak ısıtılarak karın bölgesine sarılır (K-53, K-54).

Uygulama 8) Maden suyu, anason çayı içilir (K-49).

Uygulama 9) Suya birkaç damla limon damlatılarak içilir (K-62).

Uygulama 10) Sıcak su ile karın bölgesine masaj yapılır (K-48).

Uygulama 11) Hamur içine bir miktar tuz konularak yoğurulur daha sonra zeytinyağı ile karıştırılıp şişkinliği olan kişinin karnına tülbentle bir gece bağlanır, sabahı açılır (K-1, K-18, K-20).

Uygulama 12) Ebegümece bir havanda dövülür içine biraz un karıştırılıp hamur şekline getirilip hastanın karnına bağlanır (K-7).

Uygulama 13) Dere balığı bir havanda iyice dövülüp tülbende konulup karnın üstüne bağlanır (K-14).

Uygulama 14) Hayvanın bağırsağı temizlenip şişkinlik olunan yere konulur (K-14).

Uygulama 15) Çocuklarda mide şişkinliğini gidermek için topraktan toplanan solucanlar çocuğun karnına bağlanır (K-1, K-10).

Uygulama 16) İnce bir şiş, ateşe atılıp kızdırılıp göbek kısmı bu şişe dağlanır (K-3, K-4, K-10).

Uygulama 17) Hastaya süt ya da şekerli su içirilir (K-25, K-31, K-35, K-40).

Uygulama 18) Karnın üstüne sıcak havlu konulur (K-37).

Uygulama 19) Sabah aç karnına kuru kayısı yenilir (K-22, K-27).

Uygulama 20) Kekik çayı içilir (K-34).

Uygulama 21) Zeytinyağı ve kuru kayısı yedirilir (K-33).

Diğer bağırsak rahatsızlıklarında olduğu gibi şişkinlikte de deneme-yanılma yoluyla hastayı rahat ettirecek uygulamalar geçmişten günümüze Bingöl'de uygulanmaktadır.

2.1.9. Böbrek Rahatsızlığı

2.1.9.1. Böbrek Taşı/Kumu iltihabı

İdrarda bulunan oksalat billurlarının meydana getirdiği böbrek taşları, kum tanesi kadar olabildiği gibi pinpon topu büyüklüğünde de olabilir. Ufak taşlar böbrekten kolaylıkla çıkabilir. Büyükler ise böbreklerden mesaneye giderken şiddetli ağrılara neden olur. Göğsün yukarı ve ön kısmında, kaburgaların altında, ani ve kıvrandırıcı ağrı hissedilir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/).

Uygulama 1) Yoğurdun üstünde biriken su alınıp sabah aç karnına içilirse böbrek rahatsızlığına iyi gelir (K-16, K-101).

Uygulama 2) Mısır püskülleri toplanıp bir tencere su içerisinde haşlanıp içilirse böbrek iltihaplarına iyi gelir (K-6, K-11, K-95).

Uygulama 3) Böbrek rahatsızlığı bulunan kişiye bol bol su içirilir (K-6, K-11, K-16).

Uygulama 4) Çökelek yapıldıktan sonra süzülen su her gün aç karnına içilirse böbrek taşlarını ve kumlarını döker (K-17).

Uygulama 5) Böbrek taşını kolayca düşürmek için günde yarım çay bardağı zeytinyağı içilir (K-12).

Uygulama 6) Soğan suyu böbrek iltihabına iyi gelmektedir (K-10, K-93).

Uygulama 7) Maydanoz suyu böbrek iltihaplanması için iyi gelir (K-11, K-16).

Uygulama 8) Bingöl ılıcalar beldesinde bulunan hamam suyuna girilir ve bu sudan içilirse böbrek iltihabına iyi gelir (K-1, K-2, K-7, K-10, K-96).

Uygulama 9) Derzonek bitkisi kaynatılıp üzerine tülbent atılıp buharında oturulursa böbrek taşı ve kumu için iyi gelir (K-11).

Böbrek taşlarını düşürmek için uygulanan başka bir uygulama ise şöyledir: Bir yaşını henüz doldurmamış olan bir horoz kesilir ve bu horozun midesinin içindeki pislikler alındıktan sonra eti kurutulur ve dövülerek toz hâline getirilir. Bu toz, yoğurtla karıştırılarak günde bir defa hastaya yedirilir (İrmak, 2018: 62).

Bingöl'de böbrek rahatsızlıklarını tedavi etmek için uygulanan yöntemler çoğunlukla böbrekteki kumu ya da taşı dökmeye yönelik uygulamalardır. Bu uygulamalar içerisinde en çok kabul göreni kaplıca-ılıca gibi sıcak su uygulamalarıdır.

2.1.10. Ortopedik Hastalıklar

2.1.10.1. Kırık/Çıkık/Burkulma

Çarpma, vurma, düşme veya bunlara benzer bir kaza sonucu meydana gelen kırıklar, kapalı ve açık kırıklar olmak üzere ikiye ayrılır. Kemikler ya bir yerinden basit bir şekilde ya da birkaç yerinden kırılıp, parçalanırlar. Kemik kırılan yerde, şiddetli bir şişkinlik meydana gelir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/).

Bingöl’de kırık-çıkık-burkulma gibi rahatsızlıkların tedavisinde geleneksel tedavi yöntemleri kullanılmaktadır. Yörede kırıkçı diye adlandırılan bu işin ehli olan birçok kişi vardır. Genellikle yaşını almış erkek kişilerden oluşmakla beraber yaşlı kadınlar da bu sağaltımı yapmaktadır. Bunlardan bazıları Kırıkçı Hacı Ali, Kırıkçı Hüseyin, Kırıkçı Ömer, Kırıkçı Hacı Mehmet’tir. Yörede kırık çıkık işinde uzman olan Madraklı Hacı Ali, uzun yıllardan beri kırık-çıkıkların sağaltımı ile uğraşmaktadır. Bütün kırık/çıkıklarda sadece yumurta sarısını sağaltmada kullanmaktadır.

Uygulama 1) Kuru üzüm dövülerek zeytinyağı ile karıştırılır, incinen yere bir naylon yardımıyla sarılır. İki gün geçtikten sonra sargı çıkarılır. İncinen yer arap sabunu ve sıcak su ile yıkanıp masaj yapılır. Böylece damarların açılması sağlanır (K-2).

Uygulama 2) Uzuvida kırık tespit edilirse un ve yumurtanın akı karıştırılıp kırık olan yer sarılır. 3 gün veya bir hafta sarılır. Kırık olan yer dikkatli bir şekilde muhafaza edilir ve ıslanmamasına dikkat edilir (K-2, K-15, K-104).

Uygulama 3) Kemik çıkıklarında çıkığın olduğu yer şeker ile un karıştırılıp sargı ile sarılır (K-2, K-107).

Uygulama 4) Burkulmalarda şişen yer için tuz ile un karıştırılıp şişlik olan yere bir naylon yardımıyla sarılır (K-9).

Uygulama 5) Bilek kırıkları önce zeytinyağı ile ovulur daha sonra arap sabunu ile yıkanır. Un ve yumurtanın akı karıştırılıp bileğe bir tülbent yardımıyla sarılır ve oynamaması için çubukla sabit tutulur (K-1, K-2, K-9).

Uygulama 6) Çıkıklarda keçi kılı yağda ısıtılıp çıkığın olduğu yere keçi kılıları bir bezle sarılır (K-1).

Uygulama 7) Damdan veya ağaçtan düşen kişinin incinen bölgesi, kesilen keçi postunun içine konulur (K-9, K-91).

Uygulama 8) Yumurta, tuz karışımı yapılır, kırık olan yere merhem gibi sürülür. Burkulmalarda ise çiğ et burkulma yere bağlanır (K-23, K-31).

Uygulama 9) Çıkık olan yer önce sıcak su ve sabunla yıkanır daha sonra çıkık yerine geçirilir. Kırıklarda kemik, yerine geçirildikten sonra beyaz bir bez, yumurta ve tuz karışımına batırılıp kırık olan yere sargı gibi sarılır. Kırığın olduğu yer iki tahtayla veya sert kartonla sabitlenir (K-35).

Uygulama 10) Yumurta ve sabun karıştırılıp kırık olan yere sarılır (K-26, K-31, K-42).

Uygulama 11) Parmak kırıklarında koyun derisi kırık olan yere koyulur (K-25, K-77).

Bingöl ve civarında kırık-çıkıklarda uygulanan bütün yöntemler için ehli olan kırık-çıkıkçılar tarafından yapılmaktadır. Onlar da bu uygulamaları usta-çırak ilişkisi içerisinde devam ettirmektedirler.

2.1.11. Ağrılar

İnsan vücudunun çeşitli bölgelerinde hissettiği bu tür rahatsızlıklar kişilerin hayat standartlarını düşürmekte, gündelik hayat işlerini yapmasına engel olmaktadır. Ağrının yeri ve nedenine göre ağrı şiddeti değişmektedir. Öyle ki bazen dayanılmaz noktalara ulaşmaktadır. Ağrı, insan yaşamının her türlü evresinde görülmekle birlikte daha çok yaşı ilerleyen kişilerde görülmektedir. Ağrı, bedensel bir rahatsızlıktan kaynaklanabileceği gibi bazen de kişinin yaşamında izlediği yoldan kaynaklı olup psikolojik kaynaklardan oluşabilmektedir. Halk, ağrıya çare olarak bitkisel kürler hazırlamış ayrıca bitkisel tedavinin yanında dua ile de tedavi yöntemlerine başvurmuştur. İnsan vücudundaki yerlere göre ağrılar farklılaşmayla beraber tedavi yöntemleri de değişmektedir.

2.1.11.1. Baş Ağrısı

Baş ağrısının birçok nedeni olmaktadır. Soğuk havalarda başa dikkat etmeyince ortaya çıkan migren, sinüzit ve daha çok genetik faktörlere dayanan beyin-damar hastalıkları baş ağrısının nedenini oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra öfkelenmek, stres, ani sıcak, soğuk hava değişimi ve halk inanışı olan nazar değmesi belli başlı baş ağrısını oluşturan nedenlerdendir.

Bingöl yöresinde yaşayan halk üzerinde baş ağrısı rahatsızlığı fazlaca görülmektedir. Baş ağrısı daha çok yöredeki kadınlar arasında özellikle akşamları baş

göstermektedir. Bunun nedenleri arasında yükselti, iklim değişikliği ve gündelik işlerin yapılmasından sonra oluşan yorgunluk gelmektedir. Bu nedenlerle ilgili halk birçok farklı tedavi yöntemleri denemiştir. Çözümü daha çok bitkisel ve hayvansal gıdalar üzerinde aramıştır. Bunların yanı sıra manevi yollara da başvurarak baş ağrısını tedavi etme sağaltımına sahip hocaların yanına gitmişlerdir. Yörede uygulanan bazı halk uygulamaları aşağıda sıralanmıştır:

Uygulama 1) Bal kabağının dış kabukları bir suyun içerisinde haşlanır, daha sonra baş ağrısının olduğu yere bu haşlanan kabuklar bir tülbent yardımıyla sarılır. Baş ağrısı böylelikle azalır (K-1, K-5, K-6, K-8).

Uygulama 2) Baş ağrısı için çökelek yenilirse ağrı hafifler (K-2).

Uygulama 3) Bir diş sarımsak, kabukları soyulup hiç ezmeden kesmeden bir bütün şeklinde yutulur (K-1, K-7).

Uygulama 4) Baş ağrısı için çay demlendikten sonra suyu alınıp bir tase konulur ve içine kına koyulup karıştırılır. Daha sonra bu kına saç diplerinden başlanıp bütün saça uygulanır (K-1, K-10).

Uygulama 5) Patates dilimlere ayrılıp alın üzerine konulursa baş ağrısına iyi gelir (K-2, K-4, K-110).

Uygulama 6) Baş ağrıyan kişinin baş ağrısı geçmezse hocaya götürülür. Hoca ona birkaç ayet okur daha sonra kendi el yazısıyla muska yazar. Baş ağrısı olan kişi erkek ise muskayı boynunda taşır, kadın ise saçlarını örgü yapıp muskayı saçının arasına atar (K-1, K-3).

Uygulama 7) Baş ağrısı için tülbent alınıp kat üstüne kat yapılarak besmele çekilerek başa sımsıkı bağlanır, baş vücuttan biraz aşağıda tutulur ve göz kapatılır biraz geçtikten sonra tekrar besmele çekilerek düğüm açılır. Böylece baş ağrısı durur (K-1, K-3).

Uygulama 8) Dağın eteklerinden toplanan yaban kekiği yıkanıp temizlendikten sonra suda kaynatılıp ılıdıktan sonra içilir (K-6, K-8).

Uygulama 9) Baş ağrıyan kişinin avucuna limon kolonyası dökülür. Baş ağrıyan kişi bunu koklar, böylece baş ağrısına iyi gelir (K-7, K-10).

Uygulama 10) Limon, kabuklarından ayrılır limonun içi yenilir, kabuğu da burnuna koklatılır (K-9, K-12, K-35).

Uygulama 11) Ekşi ayran içilirse baş ağrısına iyi gelir (K-4, K-11, K-13).

Uygulama 12) Haşr suresinin son ayetleri baş ağrısı olan kişiye okunup üflenir (K-13, K-15).

Uygulama 13) Baş ağrısı olan kişiye acı kahve içirilir (K-1, K-16, K-38).

Uygulama 14) Suyun içerisine bir miktar sirke konulur daha sonra bir bez bu suda ıslatılır ve bez başa sarılır (K-3, K-18, K-20, K-28).

Uygulama 15) Şiddetli baş ağrısı çekildiğinde başı ağrıyan kişi suyun yanına götürülür, duş aldırılır veya başı su ile ıslatılır (K-8, K-24, K-29).

Uygulama 16) Bildircin yumurtası ile süt karıştırılıp içilir (K-18).

Uygulama 17) Baş ağrısı olan kişinin başı yazmayla hafif sıkı bağlanır (K-22, K-23, K-30, K-31, K-32, K-40, K-41, K-42, K-43).

Uygulama 18) Saman, su içerisinde kaynatıldıktan sonra buharı ile baş terletilir (K-25).

Uygulama 19) Yaban kavunu baş ağrısına iyi gelir (K-26).

Uygulama 20) Papatya kaynatılır hasta burnuna çeker (K-33, K-36).

Baş ağrısına bağlı uygulamalar çeşitlilik göstermekle birlikte psikolojik kaynaklı uygulamalarda da dinsel-büyüsel işlemler yapılmakta, hastalığa çareler aranmaktadır.

2.1.11.2. Kulak Ağrısı

Kulak ağrısı daha çok kışın soğuk şartlarına bağlı olarak artmakla beraber bazen de küçük böceklerin özellikle uyurken kulağa girip çıkmasıyla meydana gelmektedir. Kulak çınlaması, kulak kaşıntısı, kulaktan sarı iltihap akması, kulak şişmesi gibi dayanılmaz bazı kulak ağrıları vardır. Kulak ağrıları için farklı halk hekimliği tedavi yöntemleri vardır.

Uygulama 1) Kuru soğan soyulup kulağın içine konulur. Soğan suyu sıkılıp ayrıca kulağa damlatılır (K-1, K-3, K-4, K-25, K-36, K-37, K-43).

Uygulama 2) Anne sütü alınıp kulağa damlatılırsa kulak ağrısını durdur (K-1, K-4, K-22, K-23, K-24, K-30, K-32, K-34, K-38).

Uygulama 3) Tereyağı eritilip ılıdıktan sonra kulağa damlatılır (K-1, K-3, K-28, K-29, K-31).

Uygulama 4) Sarımsak, zeytinyağı ile lapa haline getirilip azar azar kulağa konulur, böylece kulak ağrısı diner (K-2).

Uygulama 5) Yağ kızartılıp biraz soğuyunca içerisine tütün karıştırılıp kulağa dökülür (K-3). Kaynak kişilerden Hüsnüye Çakar (K-3), babasından öğrendiği bu

uygulamayı çocukken kulak ağrısı çeken torununa karşı uygulamıştır. Tereyağı ve tütün karıştırıp kulak ağrısı çeken torununun kulağına bir parmağın ucu kadar alıp damlatmıştır. Torununun bu uygulamadan sonra kulak ağrısı geçmiştir.

Uygulama 6) Soğanın cücüğü pişirilip kulağa koyulur (K-26, K-40).

Uygulama 7) Anne sütü alınıp süütün içerisine az miktarda tuz atılıp kulağa damlatılır (K-1, K-35).

Uygulama 8) Şifa boncuğu adı verilen taş, soğan suyu ile ıslatılıp kulağa bağlanır (K-31).

Uygulama 9) Kaynak kişimiz Saniye Eprem (K-1), dere kenarlarında bulunan beyaz bir taşı, kulağı ağrıyan kişinin kulağına takarmış. Bu inanışla ilgili Ali Berat Alptekin, Fırat Havzası Efsaneleri'nde Bingöl yöresinde anlatılan şöyle bir efsaneye yer vermiştir: *“Çok eski zamanlarda büyük bir sarayda çok zengin bir adam yaşamaktadır. Bu adamın olağanüstü güzellikte bir de kızı vardır. Bu kızın gönlü Hüseyin isminde bir delikanlıya düşer. Hüseyin de bu aşka karşılık verir.*

Günlerden bir gün, kızın kulağına bir ağrı girer. Babası, hangi hekime başvurduysa, bir çare bulamaz. Kızının hastalığı karşısında çaresiz kalan zengin adam:

“Kızımı iyileştirene ne isterse vereceğim!” diye ilân eder.

Hüseyin, bunu duyunca yöredeki büyük bir veliye gidip, durumu anlatır. Veli de ona, içi oyuk beyaz bir taşı dua okuyarak verir. Hüseyin taşı alıp, zengin adama koşar. Bu taşı kulağına takan kız, hemen iyileşir. Kızının iyileştiğini gören adam:

“Dile, benden ne dilersen?” diye Hüseyin'e sorar.

Hüseyin de kızı sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini söyler. Zengin adam, kızını Hüseyin'e verir ve onları muhteşem bir düğün yaparak evlendirir.

Bu olaydan sonra yörede bulunan içi oyuk beyaz taşların kulak ağrılarına iyi geldiği ve bilhassa kulak ağrıları çeken çocukların kulaklarına takılarak iyileştirildiği halk arasında yaygın bir inanıştır.” (Alptekin, 1993: 112-113).

Kaynak kişimiz (K-1), bu taşın sadece çocuklar tarafından değil aynı zamanda büyükler tarafından da kullanıldığını belirtmiştir. Amcası Adem Çakar'ın kulağının sürekli ağrması sebebiyle bu taşı kulağında taşıdığını söylemiştir.

2.1.11.3. Diş Ağrısı

Sindirim sisteminin başlangıç aşaması olan diş, ne kadar sağlıklı olursa yaşam şekilleri de o kadar sağlıklı olur. Bu yüzden halk hekimliğinde öncelikli olarak diş

sağlığını korumak ana amaçtır. Diş bakımına gerekli önem verilmediğinde dişteki bakteriler artar, buna bağlı olarak diş iltihaplanır ve çürümeye başlar. Yörede tespit edilen uygulamalar aşağıdaki gibidir:

Uygulama 1) Diş çürüklüğü olan kişinin çürük dişinin üzerine zeytin çekirdeği konulursa ağrısı durur (K-5, K-32).

Uygulama 2) Diş ağrısı olan kişi tuzlu su ile gargara yaparsa ağrısı azalır (K-1, K-26, K-31, K-35, K-41).

Uygulama 3) Diş eti ağrısı için karbonatlı su ile ağızda gargara yapılır (K-4, K-8, K-10, K-113).

Uygulama 4) Ucu sivri olan demir şiş, ateşte kızdırılır daha sonra çürümüş dişin olduğu yer dağlanarak iltihap kurutulur (K-4, K-6, K-25).

Uygulama 5) Diş ağrısı olan kişi hocaya gider, hoca bir kâğıda Arapça 5 harf yazar. Daha sonra toplu iğne tek tek bu harflere batırılıp ağrıyan dişe batırılır, böylece diş ağrısı kesin durur (K-2).

Uygulama 6) Diş eğer tamamen çürümüşse ve iltihap bağlamamışsa diş ağrısından kurtulmak için dişe ip bağlanır ve hızlıca çekilir (K-1).

Uygulama 7) Diş ağrırken limon ile şeker şerbet gibi kaynatılıp ılıyınca ağızda gargara yapılır (K-4, K-12).

Uygulama 8) Diş ağrısı çekmemek için özellikle hacca veya umreye giden kimselerden misvak getirmeleri istenir. Özellikle erkekler namaza başlamadan önce dişlerini misvaklar. Böylece diş hastalıklarında koruyucu olarak misvak kullanılır (K-3, K-7). Peygamber Efendimizin diş hastalıklarından korunmak için tavsiye ettiği misvağın modern tıp tarafından diş hastalığına iyi geldiği bilinmektedir. Bu yönüyle misvağın diş hastalıklarını koruyucu bir özelliği vardır.

Uygulama 9) Diş ağrısını gidermek için tütün dumanı sadece ağza çekilir böylece diş ağrısı uyuşturulur (K-9).

Uygulama 10) Ağrıyan diş üzerine tuz ve tütün konulur (K-28, K-34, K-39, K-40, K-41, K-42).

Uygulama 11) Ağrıyan diş üzerine sarımsak ezilerek konulur (K-22, K-24, K-30, K-33).

Uygulama 12) Diş ağrısı olan kişinin dişinin üstüne pirinç konulur (K-30, K-32, K-101).

Uygulama 13) Ağrıyan dişe kolonya damlatılır (K-34, K-36, K-38).

Modern tıpta diş hekimliği çok gelişmiş olsa da halkın diş hekimlerinden korkması, çekinmesi onları halk tedavilerine yöneltmiştir. Bu sebeple diş tedavilerinde halk tedavisi uygulamaları oldukça gelişmiştir.

2.1.11.4. Boğaz Ağrısı

Boğaz ağrısı, boğaz bölgesinde görülen ağrılardandır. Hastada ateş ve yutkunmada zorluklar görülür. Bingöl bölgesinde soğuk algınlığı dışında özellikle yaz aylarında buğday biçimi sırasında otların toz şeklinde havada uçması ve bunların nefes yoluyla boğazla temas etmesi nedeniyle boğazda batma hissi, öksürme, balgam atma, nefes almada zorluk gibi farklı boğaz ağrıları da görülmektedir. Yörede boğaz ağrısıyla ilgili çeşitli bitkisel tedavi yöntemleri şu şekilde sıralanabilir:

Uygulama 1) Pekmez ile tereyağı bir tavaya konulup ocakta ısıtılır, tereyağı eriyip pekmez ile iç içe geçer ve karıştırılır içine karabiber katılır, ılıyınca bir çay bardağına koyulup içilir (K-2, K-15).

Uygulama 2) Yılan pancarı bitkisi bir su içerisinde haşlanır, bir beze koyulup bir gece boyunca boğazda bekletilir (K-19).

Uygulama 3) Dâlek (Ebegümece) bitkisi toplanır topraktan temizlendikten sonra haşlanır bir tülbende konulur ve boğaz ağrısının olduğu yere sarılır (K-7, K-11, K-16).

Uygulama 4) Kuru soğan közlenir, içine pul biber konulup yenilince boğaz ağrısına iyi gelir (K-1, K-9).

Uygulama 5) Yaban sarımsağı tavanda dövülüp içine bir miktar tuz konulup hazırlanır, bir tülbende sarılıp boğazın iki tarafına bağlanır (K-8, K-13).

Uygulama 6) Kuşburnu haşlanır daha sonra bunlar alınıp havanda dövülüp içine geven balı karıştırılıp yenilince boğaz ağrısını keser (K-14).

Uygulama 7) Böğürtlen yaprağı kurutulur daha sonra demlenir ve demin suyu içilir (K-13).

Uygulama 8) Yarpuz otu haşlanır, suyu ılıdıktan sonra içilir (K-2, K-7).

Uygulama 9) Boğaz ağrısı için ısırgan otları toplanıp temizlenir daha sonra küçük parçaları ayrılıp bir tencere su içerisinde haşlanır, bir tülbentten üst üste süzülür ve içilirse boğaz ağrısına iyi gelir (K-3, K-16, K-20).

Uygulama 10) Dereotu suyu kaynatılıp içilirse boğaz ağrısına iyi gelir (K-3, K-16).

Uygulama 11) Ayran çorbası içine acı biber atılıp içilir (K-25, K-26).

Uygulama 12) Boğaz, sıcak bir bezle sarılır (K-32, K-42).

Uygulama 13) Sirke ile gargara yapılır (K-30).

Uygulama 14) Bir diş sarımsak çiğ olarak yutulur (K-22, K-28, K-29).

Boğaz ağrısına bağlı uygulamaların tamamı halkın bizzat deneme-yanılma yoluyla büyüklerinden görüp uyguladığı yöntemlerdir.

2.1.11.5. Kulunç Ağrısı

Yörede halk arasında omuz başlarında hissedilen ağrılara kulunç denilmektedir. Yörede kulunç ağrısına bağlı olarak tespit ettiğimiz halk sağaltmaları şu şekildedir:

Uygulama 1) Ayet-el Kürsi okunarak kulunç ağrısına üflenerek sıvazlanır (K-51, K-52)

Uygulama 2) Kişi, ters şekilde sırtlanıp kulunç kırdırılır (K- 61, K-78).

Uygulama 3) Kulunç olan bölgeye masaj yapılarak yumuşatılır (K-50, K-64, K-69).

Uygulama 4) Bardağın içinde kâğıt yakılarak kulunç olan yerler bardakla çektilir (K- 53).

Uygulama 5) Kulunç olan yer ayakla basılarak ezdirilir (K-54, K-84, K-89, K-102, K-107).

Kulunç ağrısı tutulmaya bağlı olarak oluşan ağrılardandır. Bu ağrının giderilmesi için çoğunlukla işin ehli kimselerden yardım istenir ve tutulan yer ovularak ya da çekilerek ağrıdan kurtulmaya çalışılır.

2.1.11.6. Sırt ve Bel Ağrısı

Sırt ve bel ağrıları kişide daha çok sağlıksız şekilde ani hareketler yapma, vücudu zorlama veya ağır bir nesne kaldırmaktan ileri gelmektedir. Yöre halkı çoğunlukla çiftçilikle uğraştığından dolayı özellikle geceleri bel ve sırt ağrıları daha çok görülmektedir. Bu ağrıları dindirmek için yöredeki tedavi yöntemleri aşağıda belirtilmiştir:

Uygulama 1) Demir şiş ateşe atılır ve kızdırılır daha sonra sırtı ağrıyan kişiye hafif dokundurularak belirli yerlerinde ince yatay çizgiler çekilir (K-1).

Uygulama 2) Bardak alınıp içine bez konulur daha sonra yakılıp hemen sırt ağrısının olduğu yere konulur, ateş sönünce sırttaki deri şişer. Daha sonra bu bardaklar

sırttan alınır, bu yöntem sırt, kulunç ağrılarına iyi gelir (K-1, K-8, K-12, K-22, K-28, K-33, K-43).

Uygulama 3) Buçık denilen kuyruk sokumunun ağrısının olduğu yere bir gece önceden koyunun kuyruk yağı kısmı bir bezle sarılır daha sonraki gün bu kişi yüzüstü yere yatırılır ve elle masaj yapılarak kuyruk sokumu yavaşça havaya kaldırılır (K-1, K-17, K-39, K-40).

Uygulama 4) Bel fıtığı için hayvan postu alınıp bel fıtığı olan kişinin beline sarılır iki-üç gün belde bırakılır (K-5, K-11).

Uygulama 5) Kırmızı kiremit bir tencerede kaynatılır daha sonra bu kiremitler bir havlunun içine konur, bu havlu bel ağrısının olduğu yere bağlanır (K-1, K-17).

Uygulama 6) Parpar (semizotu) kaynatılıp haşlanır daha sonra bu su içilirse bel ağrısına iyi gelir (K-4, K-9, K-13, K-15).

Uygulama 7) Zeytinyağı, sırt veya bel ağrısı olan yere elle masaj yapılarak yedirilir daha sonra naylon ince bir poşetle sarılır (K-2, K-30).

Uygulama 8) Şiş ateşte kızdırılır, iki kürek kemiğinin olduğu yere bastırılır, soğuyunca tekrar ateşe atılıp iki-üç kere kızdırılıp tekrar aynı yer demir şişle dağlanır. Daha sonra pamuğun içine sabun konulup yakılan yerin üstüne bastırılır ve bu dağlanan yerin içine pamuk sabun birlikte konulur. Bu uygulamaya 3 ay devam edilir (K-1, K-8, K-11).

Uygulama 9) Bir ağaca tutunup kendini sallandırmak sırt ağrısına iyi gelir (K-27, K-93).

Uygulama 10) Sırt ağrısı olan hasta, sert olan yatak üzerinde yatırılır (K-38, K-41, K-42).

Uygulama 9) Beldeki ve sırttaki ağrıları gidermek için hacamat bilgisi olan köy imamının yanına gidilir. Hacamat, ay takvimine göre sadece belirli günlerde yapılır. İmam, kişiye hacamat yapmadan önce bir gün önce et ve bitkisel yağ perhizi yaptırır. Nazar ayetlerini okutur daha sonra bağdaş kurdurup sırt ve belinden kan aldırır. Bu, senede en az iki kere uygulanır (K-3, K-14, K-24, K-28, K-29).

Bel ve sırt ağrısı gibi birçok hastalığın tedavisinde hacamat yöntemi uygulanmaktadır. Bingöl'de görüştüğümüz yıllardır doktor arkadaşıyla beraber hacamat işiyle uğraşan sağlık memuru Murat Bozova genelde kendilerine birçok kişi tarafından hastaların geldiğini fıtık, migren, sinüzit, bel ve sırt ağrıları, tansiyon, cinsel

rahatsızlıklar gibi birçok hastalığı olan kişilere hacamat uyguladığını söylemektedir. Hacamat sünnete uygun olarak hicri 17., 19., 21. günlerde aç karnına yapılmaktadır.

2.1.12. Şeker Hastalığı

Vücudun şeker yakmasından dolayı ortaya çıkan bu hastalık, pankreasın yeterli miktarda insülin üretememesi ve bunu etkin şekilde kullanamaması sonucunda şeker hastalığına dönüşmektedir. Bununla ilgili Bingöl yöresinde tespit edilen tedavi uygulamaları aşağıda sıralanmıştır:

Uygulama 1) Şeker hastaları pirinç, beyaz ekmek gibi gıdalar yememelidir (K-2, K-5).

Uygulama 2) Şeker hastası olan kişilere bol bol salatalık yedirilir (K-5).

Uygulama 3) Işkın (dağ muzı) yenilirse şeker hastalığına iyi gelir (K-2).

Uygulama 4) Geven bitkisinin kökü kaynatılıp suyu süzülür ve içilirse şeker oranını dengeler (K-2, K-5).

Uygulama 5) Isırgan otu kaynatılıp içilirse şeker iyi gelir (K-2, K-14).

Uygulama 6) Üzüm yenilirse şeker hastalığına iyi gelir (K-14).

Uygulama 7) Nar ekşisi şeker hastalığına iyi gelir (K-2).

Uygulama 8) Tarçın, sade veya yoğurtla karıştırılıp yenilir (K-30, K-34).

Uygulama 9) Ekşi yeşil elma yenir (K-22, K-24, K-40).

Uygulama 10) Kuru üzüm, ceviz yenir (K-26).

Uygulama 11) Öncelikle şekerli yiyeceklerden uzak durulur ve çörek otu yenir (K-33).

Uygulama 12) Acı badem tozu yenir (K-43).

Uygulama 13) Zencefil ve zerdeçal yedirilir bunun yanında tarçın da tüketilir (K-38).

Şeker hastalığı tüm vücudu tahrip eden bir hastalıktır. Bu sebeple hastalığın ilk ortaya çıktığı zamanlarda bitkisel yollarla hastalık tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Böylece tıbbi ihtiyaç duymadan ya da tıpla birlikte geleneksel tedavi yollarına başvurulmaktadır.

2.1.13. Cilt Hastalıkları

Modern tıbbın yetersiz kaldığı hastalıklardan biridir cilt hastalıkları. Bu sebeple insanlar cilt hastalıkları için modern tıpla birlikte gelenekçi yollara da başvurmaktadır.

2.1.13.1. Uyuz

Halk dilinde uyuz daha çok hayvandan bulaşan pisliklerin kaşıntıya neden olması diye bilinir. Bingöl yöresinde bu rahatsızlıkla ilgili uygulanan yöntemler şu şekildedir:

Uygulama 1) Tuzlu su kaşıntı olan yere masaj şeklinde yedirilir, daha sonra su ile yıkanır (K-51, K-52).

Uygulama 2) Kıyafetler sıcak suda kaynatılır ve kişi sıcak suda banyo yaptırılır (K-53, K-81).

Uygulama 3) Yörede Zazaca ismi Gêz olan ağacın suyu alınarak uyuz olan kişiye sürülür (K-54).

Uygulama 4) Uyuz mikrobunun olduğu yerlere kireç tozu atılır (K-48, K-67, K-82, K-85, K-112).

Uygulama 5) Uyuz olan kişinin bulunduğu ev deterjanla yıkanır. Uyuz olan kişi arap sabunuyla yıkanır (K-49).

Uygulama 6) Kaynar tuzlu suda hem uyuz olan kişiler hem de çamaşırları yıkanır (K-3, K-83, K-90, K-97).

Uygulama 7) Sirkeli su ile banyo yapılır ayrıca sirkeli su ile ev temizlenir (K-66, K-104, K-111).

Uyuz hastalığında mikropları öldürmeye yönelik kimyasal malzemeler kullanılarak bu hastalıktan kurtulmaya çalışılmıştır.

2.1.13.2. Egzama

Egzama, kaşıntı şeklinde görülen bir deri hastalığıdır. Sulu uyuz olarak adlandırılan egzamanın kan ya da safranin bozulmasından, tuzlu balgam, ya da sevdadan olabileceği belirtilmektedir (Tokaç, 2000: 162). Bingöl'de egzama hastalığının tedavisinde tek bir yönteme bağlı kalınmayıp çeşitli tedavi yöntemleri kullanılmaktadır.

Uygulama 1) Egzama sık sık yıkanıp kurutulur. O bölgenin nemli kalması önlenir. Sık sık kıyafet değiştirilir (K-38, K-42).

Uygulama 2) Hocaya gidilir, hoca egzama için taş okur (K-33).

Uygulama 3) Egzama için hasta hocaya götürülür, hoca egzamaya okur. Türbeden getirilen taşlar suya konur ve her çarşamba bu suyla egzama olan yer yıkanılır (K-34).

Uygulama 4) Kuru dut kaynatılıp egzama olan yere sürülür (K-28).

Uygulama 5) Egzama için ocaklı kadının yanına gidilir. Ocaklı kadın, egzama olan yere dua okuyarak kalemle çizerek. Daha sonra kınaya sure okunarak o kına egzamaya sürülür. Egzama için bir taş ayet yazılır üç çarşamba bu uygulamaya devam edilir (K-1).

Egzamaya bağlı uygulamalarda çoğunlukla dinsel büyüsel yöntemlerin hastalığa iyi geldiğine inanılmaktadır. Bu sebeple insanlar ocaklı kişilere başvurmaktadır.

2.1.13.3. Mantar

Mantar hastalığı, cildin ıslak ve nemli kalmasına bağlı olarak kaşınmanın çok olduğu bir hastalıktır. Yörede görülen bir diğer cilt hastalığı olan mantar ile ilgili tedavi yöntemlerine aşağıda yer verilmiştir:

Uygulama 1) Mantar olan kısma kına yakılır (K-45, K-62, K-84, K-91, K-98).

Uygulama 2) Mantar olan bölgeye elma sirkesi ile masaj yapılır (K-52).

Uygulama 3) Arpa okutulup tanesi ezilerek mantarlı olan kısma sürülür (K-47).

Uygulama 4) Mantar için kaya tuzu su içinde eritilir ve mantarlı kısım bu suya konulur (K-48, K-51, K-53, K-54, K- 60).

Uygulama 5) Sirkeli su ile mantar olan kısım yıkanır (K-46 K-48, K-65, K-105, K-112).

Uygulama 6) Sarımsak dövülüp mantarlı olan kısma merhem gibi sürülür (K-49).

Uygulama 7) Marul, maydanoz, taze nane, taze soğan ve ısırgan otu bir tencerede kaynatıldıktan sonra biraz limon damlatılıp ılıtılarak içilir (K-55).

Uygulama 8) Hocaya gidip okutulur (K-56).

Uygulama 9) Hocaya gidip kına okutulur, bu kına mantar olan kısma yakılır (K-58).

Uygulama 10) Arapça mantar yazılır. Mantar geçene kadar 3 çarşamba buna devam edilir (K-68).

Mantar hastalığının tedavisinde de diğer cilt hastalıklarının çoğunda olduğu gibi dinsel-büyüsel uygulamalar geçerliliğini sürdürmektedir. Cildin hastalıklı bölgesine dua okunarak cildin iyileşmesi sağlanmaktadır.

2.1.13.4. Sivilce

Sivilce, dermatolojik adıyla akne vulgaris, toplumda en sık karşılaşılan cilt hastalığıdır. Özellikle ergenlik dönemindeki gençlerde %80-90 oranında rastlanmaktadır ve hemen hemen herkes hayatı boyunca en az 3-5 kez sivilce çıkarmaktadır (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/).

Bingöl yöresinde daha çok ergenlik dönemlerinde ortaya çıkan, yağlı ciltlerde oluşan iltihaplı, bazen de ağrılı olan bir cilt rahatsızlığı olarak görülmektedir. Yörede sivilce oluşumu genç kızlarda psikolojik rahatsızlıklara yol açmaktadır. Bingöl yöresinde yapılan uygulamalar aşağıda sıralanmıştır.

Uygulama 1) Soğan ateşin üstünde közlenir, sivilce üstüne konulursa sivilcedeki iltihap gider (K-1, K-42).

Uygulama 2) Şeker ile un karıştırılıp hamur yapılır, sivilcenin olduğu yere bağlanır (K-1, K-9).

Uygulama 3) Kuru üzüm, sivilce çıkan yere sürülür (K-1, K-2, K-85, K-92).

Uygulama 4) Lokum, pestil alınıp sivilce olan yere konulur (K-2).

Uygulama 5) Uminvaş bitkisi alınıp sivilce olan yere sürülür (K-1, K-25).

Uygulama 6) Elma sirkesi pamuğa dökülür ve sivilce üzerine konulur (K-19).

Uygulama 7) Yağlı yiyeceklerden uzak durulur ve sivilce olan yere soğan sürülür (K-38).

Uygulama 8) Sivilce olan bölge yeşil sabun ile yıkanır ve sivilcenin üstüne limon sürülür (K-28, K-32, K-33).

Uygulama 9) Sivilceye bal ve yoğurt sürülür (K-43).

Uygulama 10) Elma sirkesi ve gül suyu sivilce olan yere sürülür (K-30).

Uygulama 11) Sivilce olan yere soğan ve sarımsak sürülür (K-37, K-92, K-99).

Uygulama 12) Sivilcenin üzerine diş macunu konulur ya da salatalık kabukları konulur. Ayva tohumu suda bekletilir sonra o suyla sivilce olan yere masaj yapılır (K-34).

Ciltte çıkan sivilce için öncelikle temizlik gerekir. Cildin sağlıklı ve temiz olması sivilce oluşumunu azaltır. Bingöl’de sivilce rahatsızlığını gidermek için tıbbi yöntemlerin yanında geleneksel tedavi yöntemleri de kullanılmaktadır.

2.1.13.5. Siğil

Derinin üst tabakasının büyümesi sonucu ortaya çıkar. Nedeni, bir çeşit virüstür. Tıp dilinde verrü denir. Aynı kişide bir yerden diğer bir yere bulaşabilir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/).

Yörede siğil oluşumu ile ilgili farklı inanışlar bulunmaktadır. Yıldızları sayınca veya kurbağa öldürünce kişide siğil çıkacağı inancı vardır. Yörede siğil sağaltmalarında daha çok dinsel-büyüsel yöntemler görülmektedir. Bingöl yöresinde geçen siğil sağaltmaları şu şekildedir:

Uygulama 1) Göle nohut atılır, okunup üflenir (K-22, K-24, K-28).

Uygulama 2) Üç çarşamba günü güneş doğduğunda bir dua okunarak siğilin etrafı kalemle çizilir (K-35).

Uygulama 3) Kaç tane siğil varsa o kadar arpa, beze sarılır ve kirli, çamurlu yere atılır (K-25, K-30).

Uygulama 4) Birkaç tane nohut ve buğday bir beze sarılıp yola atılır. Yoldan geçen biri bu bezi açtığında siğilin geçeceğine inanılır (K-38).

Uygulama 5) Kibritin kükürtlü kısmı ıslatılıp siğil olan yere sürülür (K-43).

Uygulama 6) Siğil için ateşe tuz atılır daha sonra hocaya götürülüp üfletilir (K-29, K-33, K-42).

Uygulama 7) Dağdan toplanılan bir bitkinin sıkılmasıyla süt çıkarılır, bu süt siğil olan yere sürülür (K-34).

Uygulama 8) Siğilin üzerine sarımsak ezilip konulur (K-37, K-106).

Uygulama 9) Küçük bir kaba biraz elma sirkesi biraz da su konulur. Küçük bir pamuk, bu sirkeli su karışımına batırılıp siğilin olduğu yere bastırılır (K-36).

Uygulama 10) Vişnenin yaprağı kurutulur daha sonra yakılarak kül haline gelince limontuzu ve suyla karışım yapılarak siğilin üzerine konulur (K-72).

Uygulama 11) Siğil olan yere tezek konulur (K-72).

Uygulama 12) Siğil için mezarlıkta bulunan eski bir mezarın yanına gidip mezarın taşına siğili sürünce siğil zamanla yok olur (K-76, K-79, K-113).

Siğil tedavisinde yapılan uygulamaların tamamı inanışa bağlı uygulamalardır. Kaynak kişiler, inandıkları taktirde bu uygulamaların gerçekleştiğini ifade etmektedirler.

2.1.13.6. Nasır

Nasır, derinin kat kat olarak sertleşmesidir. Bingöl’de daha çok ayak kısmında ortaya çıkan hastalığın dar ayakkabı ya da kara lastik giyilmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Yörede nasır ile ilgili sağaltmalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Çeşitli bitkiler ezilerek nasır yarası olan yere bağlanır (K-44).

Uygulama 2) Sarımsak ezilerek nasır kısmına bağlanır (K-36, K-86, K-93, K-100).

Uygulama 3) Hocaya gidilir, nasır olan yere dua edilerek üflenir (K-41, K-87, K-94, K-101).

Uygulama 4) Sirke ile ıslanan bez nasır yerine bağlanır (K-23).

Uygulama 5) Nohut çamura atılır. Derenin yanına gidip yıldızlar sayılır ve nasırlar kadar taş alıp sürülür (K-23).

Uygulama 6) Nasır olan yere kına yakılır (K-38, K-42, K-108).

Uygulama 7) Vazelin sürülür. Poşetle sıcak tutulur ve daha sonra taş ile ovulur (K-33, K-34).

Uygulama 8) Gres yağı sürülür daha sonra poşetle bağlanır (K-39).

Uygulama 9) Nasır olan yer jiletle kesilir (K-25, K-27, K-82, K-88, K-95, K-102, K-109).

Uygulama 10) Kaplıcaya gidilir, nasır sıcak suda yumuşatılır daha sonra kese atılarak ovulur (K-40, K-89, K-96, K-103).

Bingöl’de nasır çıkan hastalar da inanışa bağlı olarak dinsel-büyüsel işlemler gerçekleştirerek hastalıklarına çare aramaktadırlar. Bingöl’de nasır hastalığı için tıbbi uygulamaların yapılmaması sadece dini inanışların uygulanması dikkat çekmektedir.

2.1.13.7. Çıban

Derideki kıl keseleri veya bezlerinin hastalanması sonucu ortaya çıkan sızıntılı, ıslak kabarcıklara çıban denir (<https://www.kursunkalem.com/hastalik/cibanlar->

[hastaligi/](#)). Daha çok sivilce görünümünde olan bu hastalığın deri altında kalan kısmı oldukça serttir.

Bingöl yöresinde çıban hastalığı ile ilgili tedavi yöntemlerine aşağıda yer verilmiştir.

Uygulama 1) Kuru soğan sobada pişirilerek çıbanın üzerine konularak bir gece bekletilir (K-45, K-62, K-66).

Uygulama 2) Ummunvaş otunun yaprakları kaynatıldıktan sonra çıbanın üzerine bırakılır (K-16).

Uygulama 3) Pestil kaynatılarak çıbanın üzerine bırakılır (K-7).

Uygulama 4) Lokum çiğnenerek çıbanın üzerine bırakılır (K-47, K-69, K-78).

Uygulama 5) Şekerli hamur yoğrulup çıbanın üzerine bırakılır (K-69).

Uygulama 6) Yumurta ve yeşil sabun merhem yapılarak çıbanın üzerine konulur (K-51, K-61).

Uygulama 7) Ufaltılmış kuru dut haşlanarak çıbanın üzerine konulur (K-61).

Uygulama 8) Soğan zarı çiğ olarak çıbanın üzerine bağlanılır (K-48, K-90, K-97, K-104, K-111).

Uygulama 9) Çıban, at kuyruğuyla kesilip atılır (K-54).

Uygulama 10) Soğanın yaprağı ateşte kül haline getirilir bu kül çıbanın üzerine bağlanır (K-52).

Uygulama 11) Domates kesilip çıbanın üzerine konulur (K-46).

Çıban ile ilgili rahatsızlıklara yörede çok rastlanmaktadır. Vücudun birçok yerinde ortaya çıkabilen hastalığı tedavi etmek için genellikle bitkisel emlerden faydalanılmaktadır.

2.1.13.8. Saç Dökülmesi/ Kepeklenmesi/Saçkıran

Bingöl yöresinde görülen saç sorunlarının başında saçkıran, saç dökülmesi ve saç kepeklenmesi gelmektedir. Yörede daha çok erkeklerde görülen saç sorunları kişilerde psikolojik sorunlara yol açabilmektedir.

Yörede görülen saç sorunları daha çok genetik olmakla beraber bulunan ortamın stresinden dolayı da meydana gelmektedir. Kişinin saçları dökülür ve nihayetinde kel diye tabir ettiğimiz bir problemle karşı karşıya kalınır. Bingöl yöresinde saç sorunları ile ilgili tespit ettiğimiz uygulamalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Ceviz yaprağı, cevizin yeşil kabuğu ve doğal kına karışımı saçta sürülürse saçlara hem renk verir hem de saçların gürleşmesini sağlar (K-2, K-13).

Uygulama 2) Saçkıran hastalığına yakalanan kişi berbere gider. Berber, saçkıran olan yeri jilette temizler daha sonra buralara ufak jilet çizikleri atar. Sarımsak ile bu çizikler ovalanır ve buna devam edilince saçkıran yok olur (K-21).

Uygulama 3) Saçı dökülen kişi sarımsağı ikiye bölüp dökülme olan yere bol bol yedirir (K-3, K-20, K-100, K-107).

Uygulama 4) Kına, çayın suyuyla karıştırılıp saçta uygulanırsa hem saç gürleşir hem de kızıl renge bürünür (K-3, K-12).

Uygulama 5) Isırgan otu toplanıp yaprakları ayrılır. Bir tencerede suda haşlanır bir hafta boyunca bu su ile saç yıkanır saç dökülmesi durur (K-12, K-67, K-101, K-108).

Uygulama 6) Saçlar sadece zeytinyağlı arap sabunu ile yıkanır saç dökülme olmaz. Bu uygulama birçok kişi tarafından denenmiştir (K-21, K-23, K-40, K-41, K-81, K-106).

Uygulama 7) Saçkıran olunan yer her gün düzenli olarak sarımsakla ovalanırsa saçkıran geçer (K-5, K-12, K-36).

Uygulama 8) Zeytinyağı ile saçta masaj yapılırsa saç gürleşir ve saçta şekil vermesi kolaylaşır (K-3, K-11, K-38).

Uygulama 9) Saç dökülmesini önlemek için demli çay suyuyla saçlar yıkanır saç dökülme durur (K-11).

Uygulama 10) Sarımsak ikiye ayrılır ve saçta dökülen kişinin saçları sıfıra vurulur ve saç çıkana kadar sarımsak ile ovuşturulur (K-1 K2, K-21).

Uygulama 11) Saçlarda kepek oluştuğunda sirke ile yıkanır (K-36, K-37).

Daha çok erkeklerde görülmekle birlikte kadınlarda da günümüzün rahatsızlığı olan saç dökülmesine karşı modern tıbbın yanında geleneksel tıp yöntemlerine fazlaca başvurulmaktadır.

Günümüzde saç dökülmesi yaşayan kişiler kellik sorunuyla karşılaşmaktadır. Kişide özgüven eksikliği yaratan bu durum karşısında saç ekim merkezlerine başvurularak saç ekimi yapılmaktadır.

2.1.13.9. Yanıklar

Bingöl yöresinde ısı, kaynar su, ateş gibi sıcak olan nesnelerin vücuda temas etmesiyle deride tahribat oluşmasına yanık denir. Yanık çeşitleri güneş yanması gibi ufak deri tahribatına neden olan yanıklar olduğu gibi, ateş ile vücudun temas etmesi ile oluşan derin yanıklar şeklinde de görülebilmektedir. Bingöl yöresinde yanıkların tedavisi ile ilgili sağaltmalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Güneş yanıkları için yoğurt sürülür (K-1, K-10, K-77).

Uygulama 2) Güneş yanıkları için yoğurdun içine biraz tereyağı konulur, yanığın olduğu yere sürülür (K-1, K-10).

Uygulama 3) Sıcak ile vücudun temas etmesiyle oluşan deri yanıkları için yumurtanın akı sarısından ayrılıp ak olan kısmı yanık olan yere sürülür (K-4).

Uygulama 4) Deri yanıkları için salça, yanık olan yere sürülür (K-4, K-24, K-26).

Uygulama 5) Şekerli su yanık olan yere sürülür (K-10).

Uygulama 6) Yanığın üzerine süt dökülür (K-1).

Uygulama 7) Yeşil sabunla yıkanır mum eritilip yanan yere akıtılır daha sonra gres yağı, elma, yumurta ile kaplanır (K-25).

Uygulama 8) Yanığın üzerine çamur ya da ineğin tezeği sürülür (K-27).

Uygulama 9) Salça, macun sürülür ve rendelenmiş patates konulur (K-28).

Uygulama 10) Soğuk su dökülür, yoğurt sürülür (K-37, K-43).

Uygulama 11) Yanığa kurbağa dışkısı konulur (K-40).

Uygulama 12) Soğuk suyun altına konulur, eğer derin bir yanıkta yumurtanın sarısı siyah olana kadar kavrulunca ondan çıkan yağ, yanığın üzerine sürülür (K-31, K-35).

Uygulama 13) Sıcak su temasında pürelenmiş patates derinin üzerine konulur (K-41).

Uygulama 14) Cımbızla baloncuk olan deri parçası alınır daha sonra tereyağı veya bal mumu eritilip sürülür, yara sarılmadan açık bırakılır (K-23).

Uygulama 15) Zeytinyağı ısıtılır, içine mum atılır ve beraber ısıdırılıp yanık olan yere günde iki kere sürülür (K-38).

Yanıkla ilgili Bingöl ve çevresindeki uygulamalar daha çok alternatif tıpla ilgili uygulamalardır. İnsanlar, büyüklerinden görüp öğrendikleri tedavi yöntemlerini kendilerinden sonraki kuşaklara da öğreterek tedavileri kalıcı hale getirmektedirler.

2.1.13.10. Yaralar

Vücutun çeşitli darbelere, ateşli hastalıklara karşı verdiği tepkiler yara olarak ortaya çıkmaktadır.

2.1.13.10.1. Ağız İltihaplanması

Vücutun ağız bölgesinde çoğunlukla ateşli bir hastalığa bağlı olarak ortaya çıktığı hastalıktır. Ağız iltihaplanmasına bağlı olarak Bingöl ve civarında şu uygulamalar karşımıza çıkmaktadır:

Uygulama 1) Tuzlu su ile ağız gargara yapılır (K-13).

Uygulama 2) Dut veya üzüm pekmezi biraz su ile sulandırılarak ağız içerisinde gargara yapılır (K-13, K-16).

Uygulama 3) Ağızda olan iltihaplanmalar için mürekkep, dua eşliğinde ağza damlatılırsa ağız iltihaplanması geçer (K-2).

Uygulama 4) Limon ile gargara yapılır (K-2, K-16).

Uygulama 5) Karbonatlı su ile gargara yapılır (K-10, K-13).

Uygulama 6) Sodali su ile gargara yapılır (K-1).

Bingöl'de ağızdaki iltihaplanmayı geçirmek için yapılan uygulamaların çoğunlukla gargara usulüne dayandığı ve bu uygulamaların sürekli yapılması gerektiği kaynak kişiler tarafından vurgulanmaktadır.

2.1.13.10.2. Uçuk

Dudakta veya burun kenarında hafifçe şişmiş, kırmızı ve ağrılı bir leke şeklinde beliren bir hastalıktır. Nedeni, tükürükte bulunan bir çeşit virüstür (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/). Dudak kenarında çıkan bu hastalıkla ilgili yörede uygulanan sağaltım şekilleri şunlardır:

Uygulama 1) Vazelin, uçuk olan yere sürülür (K-16, K-50).

Uygulama 2) Kızgın kaşık, uçuk olan yere konulur (K-46, K-83, K-90, K-97, K-104).

Uygulama 4) Uçuk olan kısma karbonat sürülür (K-53).

Uygulama 5) Kara merhem adı verilen ilaç sürülür (K-61).

Uygulama 6) Sıcak olan bir bez, uçuk olan yerde bekletilir (K-62, K-69, K-82, K-104).

Uygulama 7) Macun, uçuk olan kısma sürülür (K-64, K-66).

Uygulama 8) Sarımsak ikiye bölünerek uçuk olan kısma sürülür (K-65, K-92, K-97, K-109).

Uygulama 9) Sütün kaymağı uçuğa sürülür, tahta kaşık uçuğa değdirilir (K- 70, K-91).

Uygulama 10) Kavurmanın üstünde donan yağ uçuğa sürülür (K-3).

Uygulama 11) Tuz, uçuk olan kısma sürülür (K-16).

Uçuk rahatsızlıklarında Bingöl'de görülen uygulamalarda genellikle inanışa bağlı uygulamalar görülmektedir. Modern tıptan ziyade geleneksel halk hekimliği yöntemlerine başvurulduğu görülmektedir.

2.1.13.10.3. Pamukçuk

Çocukların dilinde çıkan bir hastalıktır. Bingöl'de bu rahatsızlıkla ilgili görülen uygulamalar şunlardır:

Uygulama 1) Pamukçuk olan yere toz şeker sürülür (K-45).

Uygulama 2) Badem ve şeker ezilerek pamukçuk olan bölgeye sürülür (K-46).

Uygulama 3) Karbonatlı su sürülür (K-45, K-49, K-64, K-65).

Uygulama 4) Ilık suyla temizlenir (K-450, K-54).

Uygulama 5) Mürekkep, pamukçuk olan kısma sürülür (K-53, K-57, K-69, K-91, K-96).

Uygulama 6) Karanfil ve şeker dövülüp pamukçuğa sürülür (K-58).

Çocuk hastalıklarında tıbbi ilaçların zararlı olacağı düşüncesine bağlı olarak daha çok bitkisel tedavi yöntemleri uygulanmaktadır.

2.1.14. Göz Hastalıkları

Vücudun en önemli duyu organlarından biri olan göz, dış dünyayı algılamamızı sağlayan organımızdır. Göz hastalıkları içi ve dış faktörlere bağlı olarak görme problemlerine yol açabilmektedir. Gözlerde ağrı, kaşıntı, görme bozukluğu şeklinde görülen göz hastalıklarına aşağıda yer yerilmiştir.

2.1.14.1. Göz Ağrıları/İltihaplanması

Göz ağrısının nedenleri çeşitlidir. Az ışııkta çalışmak sonucu gözlerin yorulması, gözdeki herhangi bir kısmın iltihaplanmış olması, göze yabancı bir cisim kaçmış olması, sinüzit, yarım baş ağrısı, grip, nezle ve ateşli hastalıklar göz ağrısına neden olabilir (<https://www.kursunkalem.com/hastalik/goz-agrısı-hastaligi/>).

Bingöl yöresinde göz ağrıları, iltihaplanması şeklinde görülen hastalıklarla ilgili yörede görülen uygulamalara aşağıda yer verilmiştir.

Uygulama 1) Demlenmiş çayın demi bir beze konulup göze masaj yapılır (K-27, K-32, K-35).

Uygulama 2) Hocanın okuduğu göz boncuğu gözün üzerine konulur (K-38, K-40, K-41).

Uygulama 3) Şeker ve yün boyası ipi karıştırılır sürülür (K-25).

Uygulama 4) Patates dilimlenir ve bu dilimler gözün üzerine konulur (K-44, K-82, K-109).

Uygulama 5) Salatalık dilimlenir dolaba koyulur soğuduğunda gözün üstüne koyulur (K-2).

Uygulama 6) Limon suyu 1 damla olarak göze damlatılır (K-10).

Uygulama 7) Papatya demlendikten sonra pamuk bu suyla ıslatılır ve göz silinir (K-2).

Uygulama 8) Çay demlendikten sonra ılımaya bırakılır. Pamuk çay ile ıslatılır ve gözde bir müddet bırakılır (K-2, K-4, K80).

Yörede göz ağrılarında bitkisel yöntemler kullanılmaktadır. Göz ağrıları devam ederse modern tıba başvurulmaktadır.

2.1.14.2. Arpacık/Gelincik

Göz kapağında oluşan sivilcelere Bingöl yöresinde gelincik adı verilir. Bu sivilceler iltihaplı olan sivilcelerdir. Bingöl'de arpacık/gelincik ile ilgili bilinen uygulamalara aşağıda yer verilmiştir.

Uygulama 1) Anne sütü sürülür (K-39).

Uygulama 2) Gözde arpacık varsa amcasının oğluyla evlenen kadının saçı sürülür (K-2, K10, K-16, K-39, K-80).

Bingöl yöresinde arpacığın tedavisinde amcasının kızıyla evlenen kadının saçını sürülürse geçeceği inancı oldukça fazla görülmektedir.

2.1.15. Kabakulak

Kabakulak, tükürük bezlerinin iltihaplanmasına neden olur. Bazen beyni çevreleyen zarda iltihaplanmaya yol açar. Ancak, hastalığın kalıcı yan etkileri ender olarak görülmektedir. Bu hastalık ayrıca kalıcı sağırlığa da neden olabilir (<https://www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/>).

Uygulama 1) Kabakulak rahatsızlığına anne sütü sürülmesi iyi gelmektedir (K-49, K-50, K-53).

Uygulama 2) Bol bol sıvı tüketilir ve kulak, sıcak bir tülbentle sarılır (K-51, K-67).

Uygulama 3) Soğanın içine yağ konularak sobada kızdırılır ve bu yağ ılıdıktan sonra kulağa damlatılır (K-53).

Uygulama 4) Tavuğun dışkısı sürülür (K-45, K-62).

Uygulama 5) Turp rendelenerek kulağa sarılır (K-54).

Uygulama 6) Yumurtanın sarısı akından ayrılarak kabakulak olan kişinin kulağına sürülür (K-47).

Uygulama 7) Yanak kenarlarına kömür sürülür (K-46).

Uygulama 8) Soğanın zarı ateşte közlendikten sonra kulağın içinde bir gece bekletilir. Ayrıca kız çocuğu olan annenin sütü kulağa damlatılır (K-68).

Uygulama 9) Hamur yoğrulur içine tuz ile şeker katılarak suyun içinde bir miktar bekletilir daha sonra kulağın altına sarılır (K-3).

Uygulama 10) Salatalık kabuğu sarılır. Eşek kanı alınarak kulağa sürülür (K-62).

Uygulama 11) Soğan suyu içilir. Kulağa zeytinyağı sürülür (K-66).

Uygulama 12) Şeker, un ile yoğrularak krema haline getirilip kulak bölgesine sürülür (K-7).

Günümüzde kabakulak hastalığı için modern tıbbı başvurulmaktadır. Kabakulak aşısı yapılarak hastalık tedavi edilmektedir. Kabakulak hastalıklarında halk hekimliği yöntemleri giderek azalmaktadır.

2.1.16. Guatr

Latince boğaz anlamında olan guttur kelimesinden gelen guatr terimi, çeşitli birçok durumu belirtmek için kullanılır. Aslında guatr sadece tiroit bezinin büyümesini belirtir. Bu büyüme az, küçük, lokalize bir şişkinlik şeklinde veya her iki lobun daha genel bir şişkinliği şeklinde olabilir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/).

Bingöl yöresinde görülen guatr hastalığı ile ilgili yapılan sağaltım şekilleri şöyledir:

Uygulama 1) Sülük tedavisi ve dereotu guatra iyi gelir (K-50, K-52, K-54).

Uygulama 2) Sabah aç karnına roka ve maydanoz yenilir (K-60).

Uygulama 3) Dereotu 10 gün boyunca aç karnına yenilir (K-49).

Uygulama 4) Yılandili otu kaynatılıp içilir (K-53).

Uygulama 5) İyotlu tuz, guatr hastalığına iyi gelmektedir (K-46).

Uygulama 6) Yumurta kabuğuyla kırılarak tuzun içine boşaltılır. Bir bezin üzerine sürülür ve boğaza sarılır (K-3).

Uygulama 7) Zazaca Kardü denilen acımsı otun suyu kaynatılarak içilir (K-69).

Guatr hastalığı tedavisinde halk hekimliğinden ziyade modern tıp yöntemleri tercih edilmektedir. Bununla beraber halk hekimliği uygulamalarında daha çok bitkisel emlerden faydalanılmaktadır.

2.1.17. Romatizma

Umumiyetle eklem, kas ve sinir sistemini etkileyen hastalıklara romatizma denir. Bu ağrılar vücudun her tarafında görülebilir (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/). Romatizma ile ilgili yörede kaplıcalara, ziyaret yerlerine gidilmektedir. Bingöl yöresinde görülen romatizma sağaltımları şu şekildedir:

Uygulama 1) Kimde romatizma varsa kaplumbağanın yumurtası haşlanır ve yenilirse romatizmaya iyi gelir (K-13, K-16).

Uygulama 2) Ebegümeci bitkisi haşlanıp beze konularak romatizma rahatsızlığının olduğu yere sarılır (K-2, K-10).

Uygulama 3) Semizotu kaynatılıp suyu süzülür bu sudan sabah ve akşam aç karnına içilirse romatizmaya iyi gelir (K-2, K-16).

Uygulama 4) Romatizma için Bingöl'de bulunan hamama gidilirse romatizma ağrıları diner (K-1, K-2, K-10, K-13).

Uygulama 5) Çörek otu, zeytinyağıyla karıştırılıp romatizma olunan bölgeye masaj şeklinde yedirilir (K-3).

Uygulama 6) Romatizma rahatsızlığı olan kişi sıkı giyinmeli soğuğa karşı dikkatli olmalıdır (K-2).

Uygulama 7) Isırgan otu alınıp romatizma olunan yere değdirilerek kaşıtılır (K-1, K-12, K-19).

Uygulama 8) Bal arısının iğnesi romatizmalı yere vurulursa romatizmayı keser (K-7).

Uygulama 9) Kirpi eti yenilirse romatizmaya iyi gelir (K-13).

Uygulama 10) Tilki eti romatizmaya iyi gelmektedir (K-13).

Uygulama 11) Romatizma olan yere bir akşam poşet bağlanır sabah çıkarılır (K-38).

Uygulama 12) Sobada ısıtılan kiremit, romatizma olan yerlere bağlanır (K-32, K-91, K-108).

Uygulama 13) Yünlü kıyafet, çorap giyilerek romatizma olan eklemler sıcak tutulur (K-30).

Uygulama 14) Romatizma olan yerlere zeytinyağı sürülerek masaj yapılır (K-35, K-41).

Romatizma hastalığı için Bingöl'de çoğunlukla kaplıcalara gidilmektedir. Bingöl şifalı sularının birçok hastalıkta olduğu gibi romatizmaya da iyi geldiği bilinmektedir.

2.1.18. Kansızlık

Kansızlık (anemi), kan hemoglobin düzeyinde veya kırmızı kan hücreleri sayısında azalma ve sonucunda ortaya çıkan bulgulardır (www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/).

Uygulama 1) Aç karnına pekmez yenilir ayrıca kansızlık için dalak tüketilir (K-16, K-45, K-61, K-63).

Uygulama 2) Siyah çekirdekli üzüm sürekli yenilirse kansızlığa iyi gelir (K-64, K-69).

Uygulama 3) Ispanak yenilir (K-66).

Uygulama 4) Tereyağlı yumurta yenilir ve pekmez sulandırılarak içilir (K-68, K-85- K-99).

Uygulama 5) Hurma, keçiboynuzu pekmezi, üzüm kansızlık için iyi gelmektedir (K-53). Uygulamalarda geçen hurma ve üzüm, Tıbbı Nebevi’de yer alması yönüyle İslam tıbbının özelliklerini taşımaktadır. Hurmanın İslam tıbbında önemli bir yeri vardır. Peygamber Efendimizin en sevdiği meyvelerin başında gelmektedir. Peygamberimiz hurmayı özellikle tekli sayılarda yemiştir.

Üzüm, Türk halk anlatılarında ve efsanelerinde önemli bir meyve olarak görülmüştür. Üzüm, aspirin gibi kanı sulandırır, koroner kalp hastalıklarına karşı korur. Ayrıca üzüm yemenin mide rahatsızlıklarına iyi geldiği belirtilmektedir. Üzümün ayrıca kansızlık, verem, böbrek taşı rahatsızlıklarına da şifa olduğu bilinmektedir (Şenocak, 2007: 171). Üzüm, Bingöl yöresinde halk hekimliği tedavisinde mide ekşimesi, sarılık, şeker, sivilce gibi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılmaktadır.

2.1.19. Kadın Hastalıkları

Bu bölümde kadınlara özgü olan hastalıkların sağaltılması ile ilgili uygulamalara yer verilmiştir. Kadın rahatsızlıklarını gidermek için yörede uygulanan yöntemlere baktığımızda modern tıp ve geleneksel hekimlik uygulamaları beraber kullanılmaktadır. Kadın hastalıkları ile ilgili tedavilerde birçok farklı uygulamalar ve inanışlar görülmektedir. Kadın hastalıklarını doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası tedavi şekilleri olmak üzere üç bölümde ele alacağız.

2.1.19.1. Doğum Öncesi Yapılan Tedavi Yöntemleri

Doğum öncesi yöntemlerde daha çok kısırlık üzerine uygulanan yöntemler görülmektedir. Toplumumuzda çocuksuzluk, önemli bir sorun olarak görülmüş aileler evlat sahibi olabilmek için çeşitli yollara başvurmuştur.

Çocuksuzluk, eski Türk toplumunda önemli olduğu için birçok halk anlatısında da yer almaktadır. Çocuk, soyun devamı olduğu için çocuksuzluk ile ilgili tedavi yöntemleri de oldukça fazla görülmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri’nden Boğaç Han ve Bamsı Beyrek hikâyeleri çocuksuzluk motifi üzerine kurulmuştur. Çocuk sahibi olmak için çeşitli yollara başvurulmuş toylar düzenlenmiş, açlar doyurulmuş, yatırlar ziyaret edilmiştir.

Manas Destanı’nda:

(Çıyırıcı) evliya mezarlarına gitmedi,

Elmalıkta (yerlerde) belenmedi
 Kaplıcalarda (yıkayıp) gecelemedi
 Ey ulu Tanrım, o bana yar olsun!

Çıyırıkçı'nın karnında bir oğlan var olsun! (Gülensoy, 2002: 29).

Destanda görülen elma motifi ve atalar kültü günümüzde de Bingöl yöresinde çocuksuzluk durumunda uygulanan tedavi yöntemleri içerisinde yer almaktadır.

Anadolu'da birçok destan ve halk hikâyesinde yer alan elma, neslin devamını sağlamaktadır. Halk kültürümüzde özellikle elma, üremenin sembolü olmuştur. *“Elma çocuksuzluk için bir çaredir. Pek çok masal ve halk hikâyesinde çocuksuz padişaha, bir pirin kendisine verdiği elmanın yenilmesinden sonra baba olma mutluluğuna erişir.”* (Sakaoğlu, 1996: 6).

“Çocuk sahibi olmada etkili olan elma, çocuğun güzel olmasında ve cinsiyetinin belirlenmesinde rol oynar.” (Şimşek, 1996: 209). Yörede çocuğu olmayan kişiye elma, püre şekline getirilip karnına bağlanınca çocuk sahibi olabildiği görülmektedir (K-2).

Yörede çocuksuzluk için halk hekimliği yöntemlerinin yanında türbe ve yatırlar sık sık ziyaret edilmektedir. *“Bingöl'de çocuk sahibi olabilmek için ziyaret yerlerine veya türbelere gidilmekte, burada iki rekât namaz kılınıp ve dua edildikten sonra adak kesilmektedir. Ziyaret yerinden alınan bir miktar toprak, çocuğu olmayan kadına yedirilmektedir. Türbe ziyaretinde küçük bir kâğıt parçasına bir dilek yazılarak suya atılmaktadır. Ayrıca taştan yapılan beşik, bebek çorabı veya bebeklere ait emzik gibi eşyalar ağaçlara asılmaktadır. Eğer çocuk olursa çocuğa, türbede yatan velî kişinin adı verilmektedir.”* (İrmak, 2018: 53). Çocuk sahibi olabilmek için yatırlar, türbeler etrafında çeşitli inanış şekilleri görülmektedir. Ayrıca yörede çocuğu olmayan kişiler kaplıcalara götürülmektedir.

2.1.19.1.1. Gebe Kalma/Kısırlığı Giderme

Evlenen erkek ve kadının çocuk sahibi olana kadar uyguladığı tedavi yöntemleri bu bölümde yer almaktadır.

Türk toplumunda evli çiftler bazı sağlık nedenlerinden dolayı çocuk sahibi olamamaktadır. Bu sorun aile ortamında huzursuzluğa ve bozulmalara neden olduğu için çocuksuzluk sorununu ortadan kaldırmak için birtakım halk hekimliklerine başvurulmuştur. Türk toplumunun geçmişine baktığımızda çocuksuzluğa farklı anlamlar yüklenmiştir. Çocuğu olmayan kadınlara iyi bakılmamış, çocuksuzluğun suçlusu olarak

kadın gösterilmiştir. Günümüzde modern tıbbın gelişmesiyle kısırlığın bayanların yanında erkelerde de var olduğu görülmektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde geçen Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı'nda *“Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirmişti. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu. Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin demişti. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayana Allah Taâla beddua etmiştir, biz de beddua ederiz belli bilsin demiş idi.”* (Ergin, 1969: 8).

“Eski Türk kültüründe olduğu gibi Bingöl'de de çocuk sahibi olmamak bir eksiklik olarak kabul edilir ve çocuğu olmayan insanlar toplum tarafından hor görülür. Çocuğun olmamasında genellikle kadınlar kusurlu görüldüğü için tedavi de kadına uygulanır. Çocuğu olmayan kadına Zazaca kuru anlamına gelen “hışk” ya da katır anlamına gelen “kurvenda” adı verilmektedir. Çocuğu olmayan kadın ve erkeğe; “kör ocak”, “kısır”, “dölsüz” gibi adlar takılır.” (Irmak, 2016: 115).

Bingöl'de kısırlığı gidermede kadınların yanında erkeklere de uygulanan yöntemlere rastlanmaktadır. Bingöl'de gebe kalma ve kısırlığı giderme ile ilgili uygulamaları gidermek için uygulanan halk hekimliği tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama 1) Doğum yerinde kaşıntı olan kişi sıcak su ile arap sabunu ile kaşıntı olan bölge yıkanır (K-3, K-6).

Uygulama 2) Doğum yerinde ağrı olduğu zaman havlu veya bez ısıtılıp ağrı olunan yere koyulur (K-11).

Uygulama 3) Papatya toplanıp tencereye konulup kaynatıldıktan sonra beyaz bir tülbent, tencerenin üstüne örtülerek üzerine oturulur. Rahim iltihabını söktürür (K-12, K-17).

Uygulama 4) Süt kaynatıldıktan sonra içine maydanoz katılıp bu karışımdan bir bardak içilir ve kalan kısmı geniş ağızlı bir kaba bırakılır, üzerine bir tülbent konulup buharı geçene kadar üzerine oturulursa iltihap söktürür (K-1, K-10).

Uygulama 5) Koyunun kuyruk yağı bir beze sarılır, kadının göbek kısmına gece bağlanır, sabah olunca bu yağ alınır (K-9).

Uygulama 6) Saman suya katılıp tencerede kaynatılır ve bu suyun buharı geçene kadar üzerinde oturulursa rahim iltihabını söktürür (K-8) Kaynak kişi Kevser Kanar (K-

8), bu uygulamayı çocuk sahibi olamayan kız kardeşine uyguladığını ve bu uygulamayı yaptıktan sonra kız kardeşinin çocuk sahibi olduğunu belirtmiştir.

Uygulama 7) Soğan soyulup tencerede bir miktar su ile kaynatılır daha sonra süzülerek her sabah aç karnına bir çay bardağı içilir (K-3, K-5).

Uygulama 8) Umivaş otu toplanılıp pişirilir içine biraz un katılıp yoğrulur. Çocuğu olmayan kadının göbeğinin üzerine bezle bağlanır ve bir gece bekletilir. Bu uygulamaya üç kere devam edilir (K-16).

Uygulama 9) Kiremit, tencerede bir miktar su ile kaynatılır daha sonra çıkarılır ve üstüne havlu katlanıp koyulur, üzerine oturulur (K-10).

Uygulama 10) Çocuğu olmayan kadın, koca-karı diye tabir edilen kadın hastalıklarından anlayan kişinin yanına gider. Kadın yere uzandırılarak çocuğu olmayan kadının göbeği ovulup yukarıya çekilir. Bu uygulamaya üç gün üst üste devam edilir ve kadından ağır iş yapmaması istenir. Halk arasında buna göbek kaldırma denilmektedir (K-1, K-2, K-4, K-11, K-19).

Uygulama 11) Meyan kökü bir tencereye belli bir miktarda konulur ve dört saat geçtikten sonra tülbentten üst üste üç kere süzülür ve aç karnına sabah akşam içilir. Bu uygulama hem çocuksuzluğa hem de âdet sancısı ve düzensizliğine iyi gelir. Meyan kökü ile çocuk sahibi olduğu tecrübe olunmuştur (K-4, K-10).

Uygulama 12) Maydanoz, saplarıyla beraber su içerisinde kaynatılıp süzülerek içilirse iltihap söktürür (K-1).

Uygulama 13) Çocuğu olmayan kadın hamamlara götürülür (K-2, K-5, K-10, K-14).

Uygulama 14) İncir bir çaydan su içerisinde kaynatılıp aç karnına içilirse kadın rahmine iyi gelir (K-19).

Uygulama 15) Hamilelikte oluşan karın çatlaklarını azaltmak için doğuma kadar her gün düzenli olarak göbeğe zeytinyağı sürülür (K-10, K-16).

Uygulama 16) Çocuğu olmayan kadın ziyaretlere, makamlara, türbelere götürülüp dua edilir (K-3, K-8, K-17).

Bingöl yöresinde çocuksuzluk için ilk başlarda daha çok kadın üzerinde durulurken daha sonra tıbbın da gelişmesiyle kadının yanında erkeklerde de sperm azlığı veya yokluğu sebebiyle kısırlık olduğu görülmektedir. Bu gibi farklı kısırlık döngülerini gidermek için erkeğe halk hekimliği tedavileri uygulanmıştır.

Uygulama 1) Keçiboynuzu pekmezi erkek kısırlığını gidermek için sabah ve akşam aç karnına yenilirse sperm sayılarını artırır (K-10, K-21).

Uygulama 2) Çörek otu havanda dövülüp balla karıştırılır ve sabah akşam aç karnına yenilir (K-12, K-19).

Uygulama 3) Keçiboynuzu yarım litre suya 8 keçiboynuzu katılıp 8 dakika kaynatılıp suyu ılıyınca aç karnına içilir (K-4).

Uygulama 4) Bal, çörek otu, zeytinyağı, fındık, susam, ceviz ve polen katılıp macun kıvamına getirilip aç karnına yenilir (K-2).

Uygulama 5) Erkeklerde kısırlığı gidermenin en etkili yöntemlerinden biri de hacamat tedavisidir. Bel kısmından kan aldırılarak çocuk sahibi olunmuştur (K-21).

Uygulama 6) İncir zeytinyağının içine konulur ve kabı kapatılır 5 gün sonra çıkarılıp aç karnına yenilir. İki ay bu tedaviye devam edilir (K-3, K-10).

Çocuk sahibi olmak için halk hekimliği uygulamalarının yanında bazı halk inanışları da görülmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen kadın yeni doğum yapmış bir kadının evine gider ve buraya gitmeden önce en sevdiği yiyecekleri yer; aynı zamanda en sevdiği giysileri giyer. Bu giysileri iki hafta boyunca üzerinden hiç çıkarmaz. Çocuğu olmayan kadın, cuma günü kaydattığı on adet yumurtayı ve bir adet ekmeği on çocuklu olan bir eve götürür, yenilen yumurtaların kabuğunu o evden alarak suyun içine atarak bu suyla yıkanır (Irmak, 2016: 116).

Bingöl’de kısırlığı giderme ile ilgili uygulamalara baktığımızda gebe kalma isteğiyle bayanlar kadın hastalıklarını sağaltan kişilerin yanına gitmektedir. Bu sağaltma gücüne sahip kişiler daha çok yaşını almış kadın kişilerdir. Bu kadınlara yörede daha çok cinni adı verilmektedir. Göbek kaldırma işini yapan bu kadınlar aynı zamanda bitkisel ilaçlar hazırlayarak hastalığı tedavi etmektedirler. Yörede ayrıca çocuğu olmayan kadına ağzı şifalı olan kişilerden dualar istenmekte, yatırlara götürülmekte, çocuk olması için adaklar adanmaktadır.

Halk arasında soyun devamı, mirasın sahibi olması sebebiyle çocuğa düşkünlük fazladır. Ayrıca çocuk sahibi olmayanların söz hakkı olmayacağına olan görüşten dolayı çocuksuz insanların farklı muamele gördüğü düşünülmektedir.

2.1.19.1.2. Aşerme

Kadın rahmine çocuk düştükten sonra “aşerme” dönemine geçilmektedir. Bu dönemde hamile kadının canı bazı yiyecekleri ister. Bu yüzden kadının her istediğini

vermeye gayret edilir. Verilmezse, çocuğa bir rahatsızlık olabileceği korkusu hâkimdir. Kimi zaman bu istekler çok zor olur, örneğin kışın karpuz istenilmesi veya kış ayında kiraz istenilmesi gibi mevsimsiz yiyeceklere karşı arzu duyulabilir. Bingöl yöresinde aşerme ile ilgili inanışlar aşağıda sıralanmıştır:

Uygulama 1) Bu dönemde kadın kime çok severek bakarsa çocuğu ona benzer. Bundan dolayı sevdiği insana baktırılır (K-14).

Uygulama 2) Aşerme döneminde kadının fiziksel özelliklerine göre çocuk cinsiyeti hakkında yorum yapılır eğer erkekse göbeği şişer, kız ise kalçası çıkar (K-10).

Uygulama 3) Kadın oturulur arkasından sağına veya soluna tuz dökülür. Kadın tuz dökülen yere bakarsa erkek, tuzun olmadığı tarafa bakarsa kız olacağına inanılır (K-13).

Uygulama 4) Hamile kadının canı ne isterse o bulunup getirilmelidir yoksa kadının hastalanacağına inanılır (K-13).

Hamile kadın karnını veya bacağına kaşırsa çocuğun kız olacağı, bunların dışında vücudunun herhangi bir yerini kaşırsa çocuğun erkek olacağına inanılır. Küçükbaş hayvanın kafası ikiye bölünür. Hayvanın çene kısmında et fazla ise kız; az ise çocuğun erkek olacağına kanaat getirilir (Irmak, 2016: 117).

Halk arasında aşerme ile ilgili farklı yorum ve uygulamalar vardır. Ancak en çok yaygın olanı aşeren kadının her isteğinin hemen yerine getirilmesidir. Bu isteği yerine getirilmeyen kadının ya da bebeğinin zarar göreceği düşüncesi yaygındır.

2.1.19.1.3. İstenmeyen Gebelik

İstenmeyen gebelik durumunda kadın çocuğu düşürmek için farklı birtakım yöntemler uygulamaktadır. İstenmeyen gebelikte maddi birtakım olumsuzluklar olabileceği gibi kadın sağlığını tehlikeye atmamak için bu yöntemler uygulanabilmektedir.

Uygulama 1) Soğanı kabuğundan ayırıp kabuğu haşlanır. Bu su istenmeyen gebelik için içilir (K-10).

Uygulama 2) Kadın düşük yapmak için ağır şeyleri kaldırır. Halıyı tek başına kaldırır, ağır işlerle uğraşır (K-1, K-10).

Uygulama 3) Taş alınıp karnına sıkıca bağlanır (K-15).

Uygulama 4) Kadın fazla yüksek olmayan bir yere çıkıp aşağı atlar (K-10).

Kadınların istenmeyen gebelik durumunda uyguladıkları işlemler zararlı olsa da kadınlar maddi sıkıntılardan, geçimsizlik gibi nedenlerden dolayı bu yollara başvurabilmektedir.

2.1.19.2. Doğum Esnası

Doğum öncesinde olduğu gibi doğum esnasında da halk arasında çeşitli uygulamalar vardır. Bu uygulamalar çocuğun sağlıklı ve kolay doğması, doğumun rahat geçmesi vb. gibi inanışlara dayanmaktadır.

2.1.19.2.1. Çocuğun Sağlıklı Doğması ile İlgili Yöntemler

Doğum olayı yaklaştığında köyde tecrübeli koca-karı diye tabir edilen kişiler ebe görevini üstlenirler. Bu kişiler ebelikle ilgili bilgi ve tecrübeleri sayesinde bulundukları yerlerde saygın bir kişiliğe sahiptirler. Bu kişinin talimatlarını yerine getiren doğumda ona yardım eden yardımcı kişiler vardır.

Ebelik görevini üstlenen kişiler sadece doğum esnasında değil doğum öncesi uygulamalarda da bilgi ve beceriye sahiptirler. Doğum sonrasında ise doğan çocuğun göbeğini keser ve sonrasında oluşabilecek hastalıklar hakkında bilgi sahibidirler. Ebe doğurduğu çocuğun sünnet töreninde olsun düğününde olsun her zaman bulunur. Böylece sadece doğum esnası değil doğum sonrasında da yaptıklarıyla da toplumdaki saygınlığını korumuştur. Bingöl yöresinde doğum esnasında dikkat edilmezse kadın iltihap kapabilir ve bunun sonucunda ölebilir. Bingöl yöresinde görülen uygulamalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Doğum esnası sırasında sancı çok olursa doğum acısı o kadar kolay olur (K-7, K-12, K-18).

Uygulama 2) Doğum sırasında çocuğun eşi düşün diye doğum yapan kadına bir şeyi üfler gibi üflemesi telkin edilir (K-12, K-18).

Uygulama 3) Doğumu yaklaşan kişiye iş yaptırılmaz (K-2, K-10, K-12).

Uygulama 4) Doğumun kolay olması için sıcak su buharı tutulur (K-3, K-12, K-18).

Uygulama 5) Doğum esnasında doğum yapan kadının duası kabul olur (K-3).

Uygulama 6) Doğum yapan kadında eğer çil veya leke varsa kadın doğum yaptığı anda saçıyla yüzünü silerse yüzündeki çil ve lekeler ortadan kaybolur (K-2, K-7, K-13).

Uygulama 7) Hamile kadın doğuma yakın ebe tarafından kontrol edilir eğer çocuk tersse su ve sabun ile göbek ovularak ters olan çocuk düz konuma getirilir ve doğum yapana kadar herhangi bir işte çalışmazlar (K-2, K-7, K-10).

Uygulama 8) Doğum sırasında çocuk ters gelirse doğumu yaptıran kadın su, sabun, zeytinyağı ile rahimdeki çocuğu düzeltir (K-3, K-8).

Uygulama 9) Doğum kolay olsun diye bazen leğenin içine çömelerek doğum yapılır (K-2, K-11).

Uygulama 10) Doğumdan sonra çocuğun göbek bağı kesilir. Göbek bağı büyük olmaması için bir tül bent yakılarak külü göbek bağına sürülür (K-2).

Uygulama 11) Çocuk doğduğunda çocuk sükûnetli ve gelenek göreneklerine bağlı olsun diye kulağına ezan okunur (K-9, K-20).

Doğum esnasında çocuğun doğumunun rahat olması için yapılan uygulamalar tamamen inanış kaynaklıdır. Bu uygulamalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de Bingöl’de devam etmektedir.

2.1.19.3. Doğum Sonrası

Doğumla ilgili uygulamaların son aşaması doğum sonrasına bağlı uygulamalardır. Bu uygulamalarda hem doğum yapan kadınla ilgili hem de bebekle ilgili çeşitli inanışlar hâkimdir.

2.1.19.3.1. Lohusalık/Albastı

“Yörede, yeni doğum yapmış loğusa kadına “doğaskan” adı verilmektedir. Lohusa annenin yatağına ve bebeğin beşiğine kırmızı kurdele takılır. Lohusa döneminde kadın yalnız bırakılmaz. Kırkı çıkmayan ve abdestsiz olan kadınları cin çarpacağına inanılır. Bundan dolayı kadının ve bebeğin yastığının altına ekmek parçası, bıçak, makas, iğne vb. cisimler konulur. “Al basması” ve “al karısı” ndan çocuğu korumak için yuvarlak gri tonlarında parlak bir boncuk bebeğin boynuna asılır.” (Irmak, 2016: 120).

Doğum yapan kadın artık anadır ve bundan dolayı çevresinde bir saygınlığı vardır. Kadın dokuz aylık bu süreçte birçok zahmet çekmiştir. Doğum esnasında oldukça güçsüzleşir ve bu süreçten sonra kaybettiği enerjiyi geri almak için dikkatli bir şekilde beslenmesi gerekir. Kadın sadece kendisi için değil doğan çocuğu emzirmek ve ihtiyaçlarını gidermek için sağlıklı bir şekilde beslenmelidir. Ayrıca kötü ruhlardan korunmak için hocaya muska yazdırılır ve doğum yapan kadının yastığının altına demirden nesneler bırakılır.

Kötü ruhların demirden kaçtığına inanılır Aynı zamanda demirin çıkardığı ses de kötü ruhları uzaklaştırır. Çünkü ateş iyesinin koruması altındadır (Çetindağ Süme, 2011: 223). Yörede yeni doğum yapmış kadının yastığının altına demirden nesnelerin bırakılması eski Türk toplumunda görülen bir uygulamadır.

Bingöl yöresinde doğum yapan kadının her türlü ihtiyaçları akrabaları tarafından giderilir. Doğan çocuğun süt ile beslenmesi için anne süt yapan gıdalarla beslenmektedir. Yörede doğumdan sonra yapılan bazı uygulamalar aşağıda sıralanmıştır.

Uygulama 1) Doğum yapan kadının kendine gelebilmesi için yatakta üç gün ile bir hafta içerisinde dinlendirilir (K-6).

Uygulama 2) Doğumdan sonra kadının karın sarkmasını önlemek için bel kuşağı bağlanır ve buna bir aya kadar devam edilir (K-2, K-10).

Uygulama 3) Kadına doğumdan sonra sütünün çoğalması için un, su, pekmez karışımından malyez adı verilen yemek yapılır ve bu doğum yapmış kadına yedirilir. Böylece sütü bol olur (K-10, K-14, K-17).

Uygulama 4) Bol tereyağlı yumurta yedirilir (K-2, K-32).

Uygulama 5) Yoğurt, tatlı ayran, hoşaf ve çay verilir (K-2, K-27, K-38, K-39, K-41, K-42).

Uygulama 6) Doğum yapan kadına soğuk bir şey verilmez. Hastalık kapmaması için sıcak tutulur (K-8).

Uygulama 7) Doğum yapan kadının ağzı ilk günler yazma ile kapanır. Böylece diş ağrısı çekmez (K-11).

Uygulama 8) Doğumdan sonra kadına tatlı gıdalar yedirilir ve daha çok şekerli sıvılar içirilir (K-2, K-11, K-30, K-43).

Uygulama 9) Doğum yapan kadın kırkı çıkana kadar nerede olursa olsun hiçbir zaman yalnız bırakılmaz (K-6, K-17).

Uygulama 10) Sütün bol olması için bol su içirilir (K-1, K-5).

Uygulama 11) Yeni doğum yapmış kişiye görünür görünmez belalardan korunması için muska yazdırılır ve takılır (K-11).

Uygulama 12) Kadının göğsü çocuğun emmesinden dolayı yara olmaması için bir miktar karbonatlı su ile ıslatılır (K-4, K-7).

Uygulama 13) Kadına doğumdan sonra çabuk iyileşsin diye inek yağı ile bal karıştırılarak verilir (K-4).

Uygulama 14) Kadının sütü bol olsun diye bulgur pilavı ile kuru soğan hazırlanır, kadına yedirilir (K-2, K-10).

Uygulama 15) Doğumdan sonra kadının göğsünde çıkabilecek siyah lekeleri önlemek için kendi saçı göğsüne sürdürülür (K-2).

Uygulama 16) Doğum yapan kadına pekmez, tereyağı ve yumurta hazırlanıp yedirilir (K-10).

Uygulama 17) Sütün bol olması ve çocukta gaz olmaması için rezene ve anason içirilir (K-44).

Uygulama 18) Kadında sütün kesilmemesi ve bol olması için baklagiller yedirilir (K-23, K-24, K-35, K-36, K-37, K-38).

Doğum sonrasında en sık karşılaşılan durum alkarısıdır. Olağanüstü varlıklar arasında değerlendirilen alkarısı, genellikle loğusaları ve bebeklerini rahatsız eden korkunç bir yaratıktır. Cinler ifesinden olduğuna inanılan alkarısı, dev kadar büyük, uzun boylu, uzun parmaklı ve uzun tırnaklıdır. Çok çirkin ve iğrenç bir suratı vardır. Bedeni yağlı, uzun ve siyah saçlıdır. Saçları, aynı zamanda darmadağınaktır ve kocaman bir başa sahiptir. Dişleri at dişi gibi iri ve seyrek, ayakları ise terstir. Bunlar, loğusaların ve yeni doğan çocukların ciğerlerini yiyerek beslenirler (Şimşek, 2017: 100-101). Bu korkutucu yaratıklardan doğum yapan kadının korkmaması, sıkıntı yaşamaması için yanında mutlaka birileri kalır.

Hastalık uygulamalarında görülen üç gün devam edilmesi, üç çarşamba, üç ihlas okunması gibi üç sayısının kullanılmasının farklı anlamları bulunmaktadır. Hem İslamiyet öncesi Türk inanişinde hem de İslamiyet sonrasında üç sayısının kullanımına ilişkin çeşitli uygulamalar vardır. Bu uygulamaların temelinde Göktanrı inancı hâkimdir. Bu inanışlar İslamiyet'in kabulüyle birlikte birleşerek ve bütünleşerek devam etmiştir. İslam inancında abdest alırken her uzvun üç kere yıkanması, önemli bir söz söylenirken üç defa tekrar edilmesi, duaların arkasından üç defa âmin denilmesi, üç

ihlas bir Fatiha İslam inancında üç sayısının kullanımlarına örneklerdir. Yine her işin üç kere yapılması, yapılan işlerin birinci ve ikinci de olmasa da üçüncüde olacağına inanılması, Allah'ın hakkının üç olması gibi inanışlar oldukça yaygındır.

2.1.20. Çocuk Hastalıkları

Çocuk bünyesinin zayıflığı ve bağışıklık sisteminin tam olarak gelişmemesinden dolayı çocuklar hastalıkları çok kolay kapabilirler. Hastalıklara karşı ilk olarak anne sütü çocuğun bağışıklık sistemini güçlendirir ve hastalıklara karşı korur. Özellikle ilk yaşlarda çocuk enfeksiyonları belirgin olarak görülen hastalıklardandır. Bingöl yöresinde çocuk hastalıklarına karşı uygulanan halk hekimliği tedavi yöntemleri şunlardır:

Uygulama 1) Çocuk karnında şişlik olursa toprak altı kazılarak solucanlar çıkarılır. Bu solucanlar bir beze sarılarak çocuğun göbeği üzerine sarılır. Bir gece bekletilir, sabah bu bez açılır ve şişkinlik iner (K-1, K-15, K-18).

Uygulama 2) Çocuklar eğer kabız olursa arap sabunu ince ince kesilip çocukların büyük abdestinin olduğu yere bırakılınca kabızlık geçer (K-11).

Uygulama 3) Bebek pişik olduğunda sobanın içindeki kara alınıp çocuğun pişik olduğu yere sürülür (K-2).

Uygulama 4) İshal olunan çocuğa yoğurdun içine bir miktar dem konulup yedirilirse anında ishali keser (K-1, K-2, K-10).

Uygulama 5) Çocuklar kabız olunca örgü şişi alınıp ateşte kızdırılıp çocuğun göbeğinin üstü hafiften dağlanır (K-13).

Uygulama 6) Çocuk pişik olduğu zaman zeytinyağı sürülür (K-1, K-7, K-18, K-105).

Uygulama 7) İshal olduğu zaman ayva yaprakları kaynatılır ılıyınca bir çay kaşığı içirilince hemen kesilir (K-1).

Uygulama 8) Çocuğun ateşi çıktığı zaman sirkeli suya batırılmış bez başına konulunca ateşi düşer (K-2, K-5, K-10, K-12, K-17).

Uygulama 9) Yeni doğan çocukların kokmasını önlemek için yıkandıkları suyun içerisine bir miktar tuz atılır (K-1).

Uygulama 10) Çocuğun göz ağrısını geçirmek için anne sütü veya çay ile göz temizlenir (K-1, K-10).

Uygulama 11) Bebeğin sancısını ve gazını gidermek için hamur, zeytinyağı ile yoğrulup göbeğinin üstüne konulur (K-11).

Uygulama 12) Bebeğin yüzünde çıkan tüyleri gidermek için anne sütü ile silinir (K-1, K-10).

Uygulama 13) Yeni doğan bebeğin kafasında çıkan kabukları dökmek için zeytinyağı ile ovalanır (K-1, K-10).

Uygulama 14) Çocuğun dilinde yaralar çıkarsa kalemin içindeki mürekkep alınıp sürülünce iyileşir (K-1, K-2).

Uygulama 15) Bebekte sarılık olunca sabah uyanmadan önce karnına ondan habersiz Hani'den getirilen sarılık suyu dökülür (K-10).

Uygulama 16) Bebeğin dilinde yara (pamukçuk) çıkarsa bir tülbent ile karbonatlı su diline sürülür (K-10).

Uygulama 17) Çocuk hastalanıp ateşi çıkarsa ateşini dindirmek için ılık suyla duş aldırılır (K-10).

Uygulama 18) Çocuk zayıf olursa kansızlık olur. Bu yüzden çocuğa pekmez yedirilir (K-10).

Uygulama 19) Diş çıkaran çocuğun eline yeşil soğan verilir, böylece ağızdaki yaraları iyileştirir ve diş korur (K-10, K-14).

Uygulama 20) Çocuk zayıf olursa yoğurt, süt ve yumurta yedirilirse çocuklar kilo alır (K-3).

Uygulama 21) Beyaz toprak tülbent yardımıyla elekten geçirilir pudra haline getirilerek pişiğe sürülür (K-7).

Uygulama 22) Sobanın karası alınarak pişik olan bölgeye sürülür (K-45, K-50, K-51, K-63).

Çocuk hastalıklarında Bingöl'de tıbbi ilaçlardan ziyade inanışa bağlı uygulamalar geçerliliğini sürdürmektedir.

2.1.21. Zehirlenmeler

Zehirlenme vücuda zararlı maddelerin hayvanlar tarafından insana deri yoluyla temas etmesi suretiyle veya kimyasal maddelerin yenilmesi, içilmesi veya solunması suretiyle görülen rahatsızlıklardır. Zehirlenmeler dış etkene bağlı olarak tehlikeli olabilmektedir. Zehirlenme çeşitlerine göre tedavi yöntemi farklılaşmaktadır. Belirtilen zehirlenmeler ve tedavi yöntemleri aşağıda yer almaktadır:

2.1.21.1. Yılan Zehirlenmesi

Yılan, hekimlik alanında önemli bir yere sahiptir. Bunun nedeni tıbbın birçok ilaç yapımında yılan zehrinden faydalanması gösterilebilir. *“Tıp ile yılan arasındaki ilginin kökeni çok eskilere gitmektedir. ‘Tıp’ kelimesinin orijinini aldığı Teb (Mısır’ın en önemli sağlık merkezi) şehrinin totemi yılanıdır. Daha çok ‘saadet’ sembolü olarak kabul edilen yılan, özellikle birbirine sarılmış çift yılan amblemi Orta Asya’dan göç eden Türklerle beraber Anadolu’daki şifahânelerin kapısında görülmeye başlamıştır. Selçuklular devrinde ise başta Çankırı’da bulunan darüüşşifâ olmak üzere birçok hastane duvarında bu amblemler görülmeye başlamıştır.”* (Şimşek, 2006: 302). Yılan ilgili bu açıklamadan hareketle yılan birçok toplumda sağlığın, bereketin göstergesi olmuştur. Ayrıca birbirine sarılmış iki yılanın olması üretkenliğin simgesidir.

Yılan sokması daha çok kişilerin tarım ile uğraştıkları sırada yaşanmaktadır. Yörede yılan yaralanıp öldürülemezse yılanın mutlaka intikamını alacağına inanılır. Yılan sokması ile ilgili halk hekimlikleri aşağıda belirtilmiştir:

Uygulama 1) Yılan ısırıldığı zaman ısırılan yer üstten bezle bağlanır, ısırıldığı bölge kanatılır ve zehir ağız yoluyla emilerek dışarı atılır (K-6, K-31, K-38, K-42, K-84, K-94, K-107).

Uygulama 2) Yılan ısırıldığı zaman hemen bir keçi bulunur. Isırılan yer keçinin arka kısmına konulur, böylece yılan zehrinden kurtulunur (K-1, K-6).

Uygulama 3) Yılan ısırılan yer jiletle kesilir, ısırılan yere süt konulur (K-27, K-106).

Özellikle kırsal kesimlerde, tarlada, bağda, bahçede çalışan insanların başına yılan zehirlenmesi çok fazla geldiği için buna bağlı uygulamalar da gelişmiştir. Ayrıca yılanın zehrinden korkan insanlar kendilerini ve evlerini efsunlayarak korumaya alırlar.

2.1.21.2. Akrep Sokması

Yörede özellikle köylerdeki evler toprak ve taş karışımından oluştuğu için özellikle yaz aylarında akrep zehirlenmelerine nadir de olsa rastlanmaktadır. Bingöl’de akrep zehirlenmesine karşı uygulanan halk hekimliği tedavi yöntemleri şöyledir:

Uygulama 1) Akrep sokulan yer temizlenir, ekşi yoğurt ile sarılıp üstüne de buz konulur (K-1, K-26).

Uygulama 2) Akrep sokulan yerin üstü tülbentle bağlanır. Bıçak kızdırılıp yara açılarak kan akıtılır (K-3, K-33, K-36,).

Uygulama 3) Akrep ısırmasında ısırılan yer bağlanarak zehrin yayılması önlenir. Sonra da sıkılarak zehir çıkarılır. Daha sonra ekşi ayran, zehirlenen kişiye hem içirilir hem de ısırılan yere sürülür (K-23).

Akrep zehirlenmesi de yılan zehirlenmesinde olduğu gibi çok tehlikelidir. Bu sebeple insanlar bu durumla karşılaşmamak için öncesinde efsun yaparak kendilerini ve evlerini korumaya alırlar.

2.1.21.3. Arı Sokması

Yörede arıcılık faaliyetleri yaygın olarak yapılmaktadır. Arı sokması çok can yakmayan bir zehirlenme olsa da etkisi geçicidir. Daha çok arı zehrine alerjisi olan kişilerde ciddi sonuçlar doğurabilmektedir. Bingöl'de arı sokması ile ilgili tedavi yöntemleri aşağıda sıralanmıştır:

Uygulama 1) Arının soktuğu yerde arının iğnesi hemen çıkarılır ve arı zehrinin olduğu yer sabun varsa sabunla yıkanır yoksa soğuk su altına konularak zehrin dışarı akması sağlanır (K-4, K-30).

Uygulama 2) Arı zehrine karşı sokulan bölgeye ıslatılmış şeker konulmaktadır. Böylece arı sokulmasının olduğu yerin ağrısı hafifler ve şişlik oluşmaz (K-1, K-3, K-34, K-56).

Uygulama 3) Kaşık ısıtılıp arının soktuğu yere konulur böylece şişkinliği önler (K-1, K-4).

Uygulama 4) Arı sokulan yerin şişmesini önlemek için buz alınıp arı sokulan yere tutulursa şişkinliği önler (K-4, K-43).

Uygulama 5) Arı sokulan yer çamurla kaplanırsa ağrısı ve şişkinliği geçer (K-4, K-32).

Uygulama 6) Limon ya da sıvı sabun arının soktuğu bölgeye sürülür (K-24, K-35).

Uygulama 7) Arı sokulan yere ekşi erik, elma, limon sürülür ve bunun yanında çiğ süt sürülür (K-31, K-33, K-38, K-42).

Uygulama 8) Sıcak taş arı sokulan yere konulursa şişlik oluşmazdı (K-23, K-25, K-31).

2.1.21.4. Diğer Zehirlenmeler

Daha çok ev işlerinde kullanılan eşyaların yanlış ya da bilinçsiz kullanılmasıyla beraber görülen zehirlenmeler olmakla beraber duman zehirlenmesi, yenilen bir yiyecekten zehirlenme gibi farklı zehirlenme çeşitlerini de kapsar. Bingöl'de zehirlenmelere karşı uygulanan halk hekimliği uygulamaları şunlardır:

Uygulama 1) Zehirlenen kişiye süt veya yoğurt yedirilir (K-2, K-26, K-29).

Uygulama 2) Duman zehirlenmesi olan kişi hemen dışarı çıkartılır ve ona süt ve yoğurt yedirilir (K-2).

Uygulama 3) Yanlışlıkla zehirli bir şey içilirse hemen o kişi kusturulur daha sonra çökelek ve yoğurt karıştırılıp yedirilir (K-1, K-3).

Uygulama 4) Mide zehirlenmelerinde ılık tuzlu su veya ayran içirilerek kusturulur (K-35).

2.1.22. Dinsel-Büyüsel Rahatsızlıklar

2.1.22.1. Nazar

Nazar denince akla daha çok zarar verici göz ile ilişkilendirilse de kişiye hayranlık ve övgü sözlerini de kapsamaktadır. Daha çok kıskançlık, beğeni dolu bir bakış ve tedbirsizce övme ile oluşmaktadır. Nazarın özellikle bebekler, çocuklar, kadınlar, meyve veren ağaçlar, besili çiftlik hayvanları üzerinde etkili olduğuna inanılır.

Nazar inancı eski Türk dinlerinde ve toplumlarında da yaygın olarak görülmekteydi. Nazar inancı Hint, Arap Yahudi ve Türk kültürünün yanı sıra modern Avrupa, Akdeniz, Slav toplumlarında ve Latin Amerika'da hâlâ yaşamaktadır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/nazar--goz-degmesi#1>).

“İslam ülkelerinde, bu arada da Türkiye’de nazar inancı çok yaygındır. İslâm ülkelerinin hemen hepsinde, insanların bir bölümünün nazardan öldüğü inancına rastlamaktayız. Bizde, halk arasında söylenen “deveyi kazana, insanı mezara” deyimini nazarın öldürücü gücünü açığa vurmaktadır.” (Örnek, 2000: 167).

Nazar ile ilgili Türk toplumunda birçok eski inanış bulunmaktadır. Evlere hayvan kafatasının konulması, istenmeyen bir şey duyulduğunda tahtaya vurulması, göz şeklinde nazar boncuklarının olması, yeni doğan çocuğun alnına is sürülmesi gibi eski Türk toplumunda görülen inanışlar günümüzde hâlâ devam etmektedir.

Anadolu’da nazar inancı günümüzde “nazar değmesi”, “nazara gelmek” gibi kelimelerle ifade edilmektedir. Anadolu’da birçok uygulamada hem eski inançlar hem de İslami inanışlar etrafında farklı durumlar görülmektedir. Nazar, göz ile alakalı bir durumdur. Eski Türk toplumunda kem gözlerin varlığına inanılmış daha sonraki dönemlerde bu duruma İslam inancında da yer verilmiştir. Bingöl yöresinde nazar ile ilgili birçok sağaltma yöntemleri olmakla beraber daha çok dinsel, büyüsel yöntemlerin varlığı göze çarpmaktadır.

Yılmaz IRMAK “Bingöl’de Halk hekimliği” adlı makalesinde nazar sağaltmalarına 5 başlık altında yer vermiştir. Nazara karşı tuz atmak, köz söndürmek, tütsülemek, şeyhlere veya türbelere gitmek, Kur’an okumak (Irmak, 2018: 55).

Nazar ile ilgili uygulamalarda korunma uygulamaları yörede çokça görülmektedir. Eve nazar değmemesi için kaplumbağanın kabuğu kapının üstüne asılır. Nazardan korunma yollarından bir tanesi de bir sincapın öldürülerek kurutulması ve evin duvarına asılmasıdır. İneklerin veya küçükbaş hayvanlara nazar değmemesi için hayvanların boyunlarına çan asılır (Irmak, 2017: 74). Bu uygulamalar nazardan korunmak için yapılan uygulamalardır.

Bingöl’de nazara karşı tespit ettiğimiz halk hekimliği uygulamalarına aşağıda yer verilmiştir:

Uygulama 1) Çocuk doğduğu zaman imamın yanına gidilir imam tarafından çocuğa Nas, Felak, İhlas sureleri okunup yazılarak muska şeklinde çocuğa takılır (K-8, K-12, K-17, K-22, K-24).

Uygulama 2) Evin kapısının üstüne küçük kaplumbağanın kabuğu konulur. Böylece ev, nazardan korunur (K-7).

Uygulama 3) Tarlasını nazardan korumak isteyen kişi, ölü bir hayvanın kafatasını bir çubuğa geçirip bahçenin ortasına diker (K-7, K-13).

Uygulama 4) Bir çocuğun güzellikleri ortalıkta söylenince o kişiden “Maşallah” denmesi istenir. Eğer kişi “Maşallah” demeyi unutursa çocuk rahatsızlanır. O kişi bulunup getirilir ve tekrar “Maşallah” demesi istenir (K-3, K-9).

Uygulama 5) Yeni doğan çocuğun alnına kara sürülür. Böylece kem gözlerden sakınılır (K-1, K-3, K-38).

Uygulama 6) Nazar boncuğu nazardan korunması istenilen şeye takılır. Böylece nazardan korunduğuna inanılır (K-3, K-6, K-11, K-12, K-28, K-29).

Uygulama 7) Kurşun eritilir. Nazar değen kişi oturtulup üzerine beyaz bir örtü atılarak bir su tencere başının üstünde tutulur. Daha sonra eritilmiş kurşun bu tenceredeki suyun içerisine dökülür. Eğer kurşun şekil alırsa nazar çıkmış olur (K-1, K-3, K-10, K-22, K-28).

Uygulama 8) Evde göz değmesi olunca hoca çağrılır. Hoca, belirli sureleri okuyup evin içerisine üfler, böylece nazar çıkmış olur (K-13, K-20, K-39, K-54, K-79, K-103).

Uygulama 9) Bir miktar tuz alınıp üzerine nazar ayetleri okunup ateşe atılır. Tuzdan çat çat diye ses çıkar, tuzu atan kişi de “Kimin gözü varsa böyle gözü çıksın.” der (K-1, K-2, K-8, K-10, K-17, K-34).

Uygulama 10) Bir tas dolusu suya ateş kömürü koyulur sonra sudan çıkarılan ateş kömürü dövülür (K-27).

Uygulama 11) Nazar eden kişinin herhangi bir kıyafetinin parçası yakılarak külü nazar değen kişiye dökülür (K-31).

Yörede köz söndürülerek kimin nazar ettiği bulunur. Bu uygulama, hastanın annesi, ablası ve teyzesi gibi yakınları tarafından bir közün suya atılmasıyla yapılmaktadır. Köz suya atıldıktan sonra nazarının değmesi muhtemel olan kişilerin isimleri sayılmaya başlanır. Su içindeki köz parçasından ses çıktığı esnada kimin ismi geçerse, o kişinin nazarının değdiğine inanılmaktadır. Ayrıca yörede bulunan “Üzerlik otu” adı verilen bir bitki kurutularak nazar değen çocuğun yanında yakılır, eğer duman bu çocuğun bulunduğu yöne doğru giderse bu durum; çocuğun nazardan kurtulacağına ve bir daha bu çocuğa nazar değmeyeceğine yorumlanmaktadır (Irmak, 2018: 55).

İslâm dininde nazarın varlığı kabul edilmiştir ancak nazardan korunmak için geleneksel uygulamalar uygun görülmemiş bunun yerine Kur'an-ı Kerim'den bazı ayet ve surelerin okunması öğütlenmiştir. Felâk ve Nâs sûrelerinde insanlara; büyücülerin kötülüklerinden, cinlerden, vesvesecilerin şerrinden kaçarak Allah'a sığınma emredilmiştir (Irmak, 2017: 76).

Nazarın sağaltımıyla ilgili ateş kültü ve buna bağlı olarak kül hastalıkları sağaltmada kullanılmaktadır. Nazar ile ilgili uygulamaların tamamı inanışa bağlı uygulamalardır.

2.1.22.2. Sara

Sara hastalığı daha çok kronik bir hastalıktır. Hastada morarma, adale kasılmaları, aşırı tükürük salgılanması gibi hastalık belirtileri vardır. Hasta bayılır, titreme nöbeti geçirir daha sonra kendine geldiğinde şaşkındır ve ne olduğundan habersizdir. Bu tür hastalara kötü ruhların musallat olduğu inancıyla ilişkilendirenler olduğu gibi nazar inancıyla bu hastalığın görüldüğüne de inanılmıştır. Bu hastalıkların sağaltımı sırasında dinsel, büyüsel emlerden yararlanılmıştır.

Uygulama 1) Sara hastası olan kişi sürekli bayılır, bu bayılmalarına çözüm bulmak için sara hastası olan kişi köydeki şehit mezarlarına götürülür. Bu mezarlarda hayvan adak edilir ve hastanın anne-babasından biri hastayla beraber bir gece bu mezarın yanında kalır. Sara hastası olan kişi sabaha kadar burada kaldığında hastalığından kurtulacağına inanılır (K-1, K-3, K-6).

Uygulama 2) Sara hastası olan kişi, köy hocasına götürülüp muska yazdırılır ve bu muska hastanın boynuna takılır (K-1, K-33, K-35, K-39).

Uygulama 3) Sara hastası olan kişi bayılınca ayıltmak için soğan getirilip burnuna dayandırılıp ayıltılır (K-3, K-32).

Uygulama 4) Hasta olan kişi korkutulur (K-34).

Uygulama 5) Türbelere ziyaretlere götürülür (K-25, K-38).

Uygulama 6) Vücudun herhangi bir bölgesinden kan akıtılır (K-27).

Sara hastalığı ile ilgili Bingöl'deki uygulamaların tamamı dinsel-büyüsel ritüellere dayanmaktadır.

2.1.23. Ateş Yüksekliği

Vücut ısının yükselmesiyle ortaya çıkan hastalığı gidermek için daha çok dıştan müdahale edilir. Bingöl yöresinde görülen sağaltmalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Ateşi yükselen kişiye sirkeli su ile duş aldırılır (K-22, K-28, K-44, K-102).

Uygulama 2) Ateş yükseldiğinde hasta olan kişinin eklem yerlerine sirkeli su ile ıslanmış bez konulur (K-36, K-37).

Yörede ateş olup olmadığı elin tersiyle alın bölgesinden ölçülür. Halk hekimliği yöntemleri yüksek ateşi düşürmeye yönelik uygulamalar olarak görülmektedir. Ateş düşmezse kişi havale geçirilebileceğinden doktora götürülür.

2.1.24. İştahsızlık

Kişide yemek yememe isteği şeklinde görülen rahatsızlıkla ilgili yörede uygulanan sağıltmalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Soğan ve ekmek yedirilir veya acı yemek, turşu gibi yiyecekler yedirilir (K-35).

Uygulama 2) Pekmez ve kuru yemiş yedirilir (K-22, K-24, K-28).

Uygulama3) İştahı açılsın diye ekşi yiyecekler yedirilir (K-21, K-38, K-42).

Uygulama 4) Acı yiyecekler yedirilir (K-26, K-43).

Uygulama 5) Süt ve süt ürünleri ve acı yemekler yedirilir (K-27).

Uygulama 6) Ballı kaymak ve yumurta verilir (K-44).

Uygulama 7) Acı soğan ve sarımsak yedirilir (K-25).

Bingöl’de iştahsızlığın ve yemek yememenin çeşitli hastalıklara sebebiyet vereceği düşünüldüğünden iştahı açmak için çeşitli yiyecekler önerilir.

2.1.25. Uykusuzluk

Biyolojik bir rahatsızlığa dayandığı gibi psikolojik kaynaklı da olabilmektedir. Uykusuzluk büyük bir sorun olarak insanların karşısına çıkmakta, hayatın düzenini alt üst etmektedir. Buna bağlı olarak Bingöl’de çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmektedir:

Uygulama 1) Yoğurt, süt veya ayran uyumadan önce verilir (K-22, K-25, K-38).

Uygulama 2) Su kaynatılıp rezene ilave edilerek içilir veya melisa çayı içilir (K-44).

Uygulama 3) Meşe ağacının “hanhanılı” adı verilen kısmı suda haşlanır ve bu sudan içilir (K-34).

Uygulama 4) Uykusuzluk çeken kişi toprakta çıplak ayakla yürütülerek elektriği alınır (K-2).

Uykusuzluk durumu kişide halsizlik, baş ağrısı gibi birçok rahatsızlığa sebebiyet verdiğiinden uykusuzluğu gidermek için çeşitli halk hekimliği yöntemlerine başvurulmaktadır.

2.1.26. Ses Kısıklığı

Ses, bağırmaktan veya soğuk algınlığından dolayı kısılabilmektedir. Yörede ses kısıklığı ile ilgili yöntemlere aşağıda yer verilmiştir:

Uygulama 1) Yumurta çiğ olarak tüketilir (K-47, K-51, K-60, K-84, K-93, K-98).

Uygulama 2) Sirke, ses kısıklığına iyi gelmektedir (K-50).

Uygulama 3) Adaçayı kaynatılıp içilir (K-49).

Uygulama 4) Yedi evden yağ ve un toplanılıp helva yapılırsa ses kısıklığına iyi geleceğine inanılır (K-51).

Uygulama 5) Işkın, ses kısıklığına iyi gelmektedir (K-53).

Uygulama 6) Süt ıldıktan sonra içine bal katılıp içilirse ses kısıklığına iyi gelmektedir (K-54).

Uygulama 7) Kuşburnu çayı içilir (K-16).

Uygulama 8) Yumurtanın sarısına tuz katılarak çiğ olarak içilir (K-55, K-102, K-112).

Uygulama 9) Bal ve karabiber karıştırılıp içilir (K-64).

Yörede görülen ses kısıklığı genellikle geçici olmaktadır. Ses kısıklığını gidermek için daha çok bitkisel malzemeler kullanılmaktadır.

2.2. Hayvan Hastalıklarıyla İlgili Halk Hekimliği Uygulamaları

Tarihin ilk çağlarından itibaren insanlar hayatlarını devam ettirmek için avcılıkla uğraşmış, avladıkları hayvanların etinden ve postundan faydalanmıştır. Zamanla hayvanları evcilleştirmeyi öğrenen insanlar, hayatın birçok alanında bu hayvanlardan yararlanmışlardır. Evcilleştirilen hayvanlar, insanların temel geçim kaynaklarından birini oluşturduğu için bu hayvanlara büyük önem verilmiştir.

İnsan yaşamının vazgeçilmez bir parçası haline gelen evcil hayvanlara Türk toplumunda da büyük önem verilmiştir. Hayatlarında önemli bir yere sahip olan evcil hayvanlar, Türklerin temel geçim kaynağı olmuştur. Türkler evcil hayvanlarını beslemek için otlak arazilerin ve sulak alanların olduğu yerler aramış ve buralara göç etmiştir. Bundan dolayı eski Türk toplumunda görülen göçebelik geleneği birçok Türk toplumunda görülmüştür. Günümüzde özellikle büyük hayvan sürüleri bulunan yörükler, hayvanlarına otlak bulmak için sürekli göçebe bir hayat yaşamıştır.

Bingöl’de hayvancılık, halkın temel geçim kaynaklarından biridir. Yörede küçükbaş hayvancılığı, kümes hayvancılığı ve büyükbaş hayvancılığı beraber yapılmaktadır. Halkın geçim kaynağı olan bu hayvanlar çeşitli sebeplerden hastalandığı zaman halk geleneksel halk hekimliği yöntemlerine başvurarak hastalığı sağaltma yoluna gitmektedir. Kimi durumlarda geleneksel tedavinin yanında modern tıp yöntemlerine başvuran halk, hastalanan hayvanlarını veterinerlere götürerek tedavi ettirmiştir. Halk baytarlığı adı verilen bu tedavi yönteminde çeşitli uygulamalar dikkati çekmektedir. Hayvan hastalıklarında uygulanan yöntemler ile insanlara uygulanan yöntemler arasında büyük benzerlikler görülmektedir. Bu sebeple hayvan hastalıklarına uygulanan yöntemler de çalışmamıza dahil edilmiştir.

2.2.1. Hayvan Zehirlenmesine Bağlı Hastalıkların Tedavisi

Hayvanlar yediği otlardan, dış etkenlerden dolayı kimi zaman zehirlenmektedir. Halk bu zehirlenmeleri tedavi etmek için atalarından öğrendiği halk hekimlik yöntemlerini uygulamıştır. Yörede hayvan zehirlenmesi ile ilgili tedavi yöntemleri şöyledir:

Uygulama 1) Zehirlenen hayvan kusturulmaya çalışılır daha sonra ayran içtirilir (K-55, K-58).

Uygulama 2) Ayranın içine bol sarımsak koyularak hayvana içtirilir (K-56).

Bu uygulamalar insan zehirlenmelerinde olduğu gibi hayvan zehirlenmelerinde de aynı şekilde görülmektedir.

2.2.2. Hayvanlarda Kırık-Çıkık Tedavisi

Bingöl’de hayvanlarda görülen kırık çıkıkları tedavi eden kişiler kırık-çıkıkçılardır. Eğer kırık tedavi edilemez bir şekilde oluşmuşsa kırık-çıkıkçı hayvanın sahibine hayvanı kesip etini yemesini söyler. Bingöl’de hayvanlara uygulanan kırık-çıkıkla ilgili tedavi yöntemleri şu şekilde yer almaktadır:

Uygulama 1) Kırık-çıkık olan yer tespit edilir. Kırık-çıkık olan bu yerler tahta yardımıyla sabitlenerek iyileşmesi beklenir (K-64).

Uygulama 2) Hayvanlarda kırık olan bölgeye yumurta sürülür ve bu bölge tahtalar yardımıyla sabitlenir (K-45, K-62).

Kırık-çıkık işlemlerinde de insanlara uygulanan işlemler kırık-çıkıkçılar tarafından hayvanlara da aynı şekilde uygulanmaktadır.

2.2.3. Hayvanlarda Karın Şişkinliğinin Tedavisi

Hayvanlarda görülen karın şişkinliği daha çok yoncayı fazla tüketmesinden dolayı kaynaklanmaktadır. Bingöl’de karın şişkinliğine uygulanan halk hekimliği tedavi şekillerine aşağıda yer verilmiştir:

Uygulama 1) Hayvanlarda karın şişkinliğini indirmek için masaj yapılır ve kulaktan kan akıtılır (K-49, K-52, K-54, K-60).

Uygulama 2) Hayvanlarda karın şişkinliği olursa hayvanın ağızdan midesine hortum indirilerek mide gazı çıkartılır (K-46, K-68).

Uygulama 3) Karın şişkinliği için hayvana kar yutturulur ve turşu suyu içirilir (K-53).

Uygulama 4) Karın şişkinliğinde hayvana sıvı yağ içirilir (K-62).

Uygulama 5) Karın şişkinliğinde hayvan uzun süre yürütülür (K-66, K-84, K-91, K-109).

Halk baytarlığı ile halk hekimliğinin iç içe geçtiği uygulamaların çoğu görerek öğrenilen uygulamalardır.

2.2.4. Hayvanlarda Üşütmeye Bağlı Hastalıkların Tedavisi

Bingöl’de hayvanın üşüttüğü, kulaklarından ve burnundan anlaşılmaktadır. Bingöl’de hayvan üşütmesine bağlı hastalıkların tedavi sağaltmaları şu şekildedir:

Uygulama 1) Hayvan üşütünce ayaklarının ısıtılması gerekmektedir (K-52).

Uygulama 2) Hayvan üşütünce üstüne battaniye örtülerek sıcak tutulur (K-46).

Uygulama 3) Burun deliğinden bir çubuk koyulur ve bu çubuk burnunda kırılarak kan akıtılır (K-1).

Uygulama 4) Hayvanın kulağına kesik atılır (K-16).

Üşütmeye bağlı hastalıklarda koruyucu tedavi unsurlarına dikkat edilir. Hayvanın kaldığı yer sıcak tutularak hastalıktan kurtulması sağlanır.

2.2.5. Hayvanlarda Kaşıntıya Bağlı Hastalıkların Tedavisi

Çeşitli sebeplerden dolayı hayvanlarda sıklıkla kaşıntılar olmaktadır. Bu durum hayvanı oldukça rahatsız etmektedir. Bingöl’de kaşıntıya bağlı hastalıkların sağaltım yöntemleri şunlardır:

Uygulama 1) Hayvanlarda kaşıntı olursa tuz ve tereyağı kaynatılıp ılıdıktan sonra kaşıntı olan bölgeye sürülür (K-51).

Uygulama 2) Hayvanlarda kaşıntı olursa hayvan yıkanır daha sonra hayvana kireç dökülür (K-46).

Uygulama 3) Hayvanlarda kaşıntı olursa hayvana kül dökülür (K-52).

Uygulama 4) Tavukların ibriğinde siyahlaşma olursa hasta olduğu anlaşılır. Toprak bir miktar kazılır içine odun külü konulur. Tavuk bu külün içine girdirilerek kül banyosu yaptırılır. Böylece bit, pire gibi kaşıntıya sebep olan haşerelerden temizlenir (K-100).

Kaşıntıya bağlı hastalıklarda daha çok kimyasal yöntemler kullanılır. Kaşıntıya sebep olan mikrop öldürülmeye çalışılarak insana ve diğer hayvanlara bulaşması önlenir.

2.3 Bitki Hastalıkları

Tarım tarihin eski dönemlerinden beri insanoğlunun temel geçim kaynağı olmuştur. İnsanoğlu, yerleşik hayata geçtikten sonra toplayıcılık yerini tarımsal faaliyetlere bırakmıştır. Tarımın birçok devlette önemli bir yeri vardır. Eski devletler tarım ile ilgili sert kanunlar uygulayarak tarımsal faaliyetlere büyük önem vermiştir.

Tarımsal faaliyetler neticesinde yetiştirilen ürünler insanoğlunun gıda ihtiyacını karşılarken aynı zamanda ticari faaliyetlerinde de yer alarak insan bütçesine ekonomik olarak katkı sağlamaktadır.

Bitkiler doğal şartlarında yaşarken iklim şartlarının, haşerelerin sebep olduğu olumsuzluklardan etkilenmektedir. İnsanoğlu bu olumsuzlukları gidermek için önlemler alarak ilaçlar hazırlamışlardır.

Eski Türklerde tabiat kültürüne bağlı olarak sağaltma törenlerinde, defin törenlerinde, bereketi artırmaya yönelik mevsimlik törenlerde bitkiler önemli bir yer tutmaktaydı (Ergun, 2004: 7).

Yörede beslenme ihtiyacı olan, ekonomik değeri olan bitkiler yetiştirilmektedir. Bingöl’de tespit ettiğimiz bitki hastalıkları ile ilgili yapılan tedavi yöntemlerine aşağıda yer verdik.

Uygulama 1) Bitkiler mahsul vereceği zaman bazı yıllar kurumaya başladılar. Kurumasını önlemek için su verilirken yanında tavan gübresi verilerek bitki güçlendirilirdi (K-82, K-84, K-97).

Uygulama 2) Bitkilerin bazen kökleri ve dalları kurur bu hastalığa Zazaca (Vuşkek) denir. Bitkilerin kuruyan kısımlarına su dökülürdü. Bazen bu bitkiler nadiren iyileşme görülse de bitkiler genellikle kururdu (K-81, K-83, K-86)

Uygulama 3) Bazı bitkiler üst üste ekilirse genelde verim alınmazdı. İki yıl buğday ekildikten sonra üçüncü yıl başka bir bitki ekilirdi. Domates üst üste ekilirse yaprakları kururdu bunu engellemek için farklı bitki ekilirdi (K-88, K-103, K-105, K-112, K-114).

Uygulama 4) Bitkilerde demir eksikliğini gidermek için sonbahar ayında bitkinin kök kısmına hayvan gübresi verilirdi (K-90, K-95, K-96, K-107, K-109).

Uygulama 5) Bitkileri haşerelerden korumak için bitkilerin gövde kısmına kireç sürülürdü (K-85, K-87, K-89, K-93, K-97, K-111).

Uygulama 6) Örümcekler bitkilerin köklerine ve gövdelerine zarar verir. Örümceklerden korumak için bitkilerin yanına yumurta kabuğu bırakılır (K-91, K-92, K-94, K-98).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİNDE KİŞİYE VE MEKÂNA BAĞLI UYGULAMALAR

3.1. Ocaklar

Türk toplumunda köklü bir yapıya sahip olan ocak kavramının sözlük anlamı: *“Halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile.”* (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1786) olarak tanımlanmıştır.

Ocak, bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücü olan, bu işi bilen, bunu uzmanlık haline getirmiş kimseye aittir. Ocaklı kişi, erkek de kadın da olabilir. Ocaklı, elini kendi soyundan alabileceği gibi bir yabancından da alabilir ya da bütün bir köy halkı, köyün yakınındaki yatırıla bağlantılı olarak ocaklı sayılabilir (Boratav, 2003: 144-145).

Ocaklı erkek de kadın da olabilir. Genel olarak, erkek hastalara erkek ocaklılar, kadınlara da kadın ocaklılar bakar. Bu ocakların yetki, bilgi ve gücü soydan soya devam eder. Bunun için aile büyükleri, yaptığı işlerin sürmesi için zamanı gelince daha küçüklere el verirler. Genellikle bu el verme, baba ocağında, evinde kalacak oğula, karısına ve oğluna veya kızına verilmektedir. Ocaklar, sarılık ocağı, karıncalık ocağı, alazlama ocağı gibi tedavisi yapılan hastalıkların adı ile anılmaktadır. Keza her ocağın, adı geçen hastalığı telafi ettiğine inanılan bir ocaklısı vardır. Ancak bazı ocaklarda ocaklı tarafından kendisine uzun veya el verilmiş aynı soydan gelen birden fazla ocaklı da bulunabilir (Araz, 1995: 158).

Bingöl’de ocaklı tabir edilen kişilere günümüzde çok az rastlanmaktadır. Modern tıbbın gelişmesi, teknolojik imkânların artması, ulaşım olanaklarının geliştirilmesi karşısında halk hekimlik uygulamaları yavaş yavaş unutulmaya yüz tutmuştur. Halk hekimliği uygulamaları derlenirken ocaklı uygulamaları özellikle yaşça büyük olan kadınlar tarafından hatırlanmaktadır. Bingöl yöresinde ocaklar şu şekildedir: Sarılık ocağı, nazar ve kurşun dökme ocağı, siğil ocağı, ben ocağı, bademcik ocağı, kulunç ocağıdır.

Yörede Sabri Tartar ocaklı soyundan geldiğini belirtmiş babasının, dedesinin, atalarının hastalıkları sağaltma işiyle uğraştığını söylemiştir. Sarılık hastalıkları başta olmak üzere bademcik, kulunç, bel kaldırma gibi rahatsızlıkları sağaltma gücüne

sahiptir. Bir diğerkadın ocaklı Halime Kaçar uyguladığı ben, bademcik gibi hastalıkları sağaltma gücüne sahiptir.

Modern tıbbın gelişmesiyle ocaklı kişilere olan rağbet giderek azalmıştır. Daha çok yakın çevreden ocaklı kişileri tanıyan insanlar hastalıkların tedavisi için bu ocaklılara başvurmaktadır.

3.1.1. Sarılık Ocağı

Safranın kana karışıp, bütün dokuları hatta göz aklarını bile sarıya boyaması ile ortaya çıkan bir hastalık belirtisidir (<https://www.kursunkalem.com/hastalik/sarilik-hastaligi/>). Sarılık hastalığında ocaklıya götürülür. Hasta olan kişi hastalığın geçeceğine inanmalıdır eğer inanmazsa hastalık sağaltılamaz.

Uygulama 1) Ocaklı, sarılık hastasının dilinin altındaki damarı jiletle kesmektedir. Sarılık olan hastanın dilinin altındaki damar jilet veya kesici bir aletle kesilmekte ve buradan bir miktar kan akıtılmaktadır (K-68).

Uygulama 2) Hastanın haberi olmadan aniden korkutulmakta ve bazen hastayla sohbetin tam içindeyken aniden ona tokat atılmaktadır (K-1).

Uygulama 3) Sarılık hastasının kulağının arkasından bir miktar kan akıtılarak tedavi edilmektedir (K-11, K-68).

Uygulama 4) Hasta dalgın olduğu bir anda önünde bir şey kırarak korkutulur. (K-1).

3.1.2. Nazar Değmesi ve Kurşun Dökme Ocağı

Göze gelme, kötü söz gibi anlamları ifade eden nazar, gözü kuvvetli olan kişilerde bulunan kişilere, hayvanlara, nesnelere zarar verebilen bir güç unsurudur. Nazarı olduğuna inanılan kişiler isteyerek veya istemeyerek topluma zarar verebilmektedir.

İnsanlar nazardan korunmak için muskalara yaptırmakta, mavi nazar boncukları taşımaktadır. Mavi nazar boncuğunu üzerinde taşıyan kişiye nazar değmeyeceği inancı bulunmaktadır.

Yörede kaynak kişilerden alınan bilgilerden hareketle nazar ocağında yapılan uygulamalar şu şekildedir:

Uygulama 1) Kimin nazarı değdiği biliniyorsa onun bir parça elbisesi alınır ve yakılır (K-1).

Uygulama 2) Kurşun eritilir. Nazar değen kişi oturtulup üzerine beyaz bir örtü atılarak bir su tencere başının üstünde tutulur. Daha sonra eritilmiş kurşun bu tenceredeki suyun içerisine dökülür. Eğer kurşun şekil alırsa nazar çıkmış olur (K-3).

Uygulama 3) Bir miktar tuz alınıp üzerine nazar ayetleri okunup ateşe atılır. Tuzda çat çat diye ses çıkarılır, tuzu atan kişi de “Kimin gözü varsa böyle gözü çıksın.” der (K10).

3.1.3. Siğil Ocağı

Deride çıkan sert et parçası olarak bilinen siğil, vücudun farklı bölgelerinde çıkabilmektedir. Siğiller yıldızları saymakla kurbağa öldürmekle oluşacağı inancı bulunmaktadır. Yörede siğiller ocaklılar vasıtasıyla giderilmektedir.

Uygulama 1) Ocaklı kaç tane siğil varsa o kadar arpayı beze sarar kirli, çamurlu bir yere atar. Arpa çürüyünce siğiller de kuruyup yok olurdu (K-25, K-30).

Uygulama 2) Siğili olan kişinin saç teli alınarak siğil bağlanırdı sonradan bu siğiller zamanla koparak yok olur (K-68, K-72).

3.1.4. Kulunç Ocağı

Şiddetli ağrılara ve özellikle kalınbağırsak kaslarının kasılması sonucu meydana gelen ve omuz başlarında hissedilen ağrılara halk arasında kulunç denir. Bu çeşit ağrıların bazıları sabit, bazıları da gezici ağrı şeklindedir. Kalınbağırsağın kasılmasından kaynaklanan bu çeşit ağrılara, tıp dilinde kolik denir (<https://www.kursunkalem.com/hastalik/kulunc-agrisi-hastaligi/>). Kulunç ağrısı daha çok uzun süre çalışmaktan, ani hareketler gibi birçok nedenden ortaya çıkabilmektedir. Yörede ocaklının yaptığı uygulamalarla kulunç hastalığı tedavi edilmektedir.

Uygulama 1) Ocak sahibi kişi tarafından İhlas ve Fatiha sureleri okunarak “El benden, şifa hazreti Allah’tan.” denilerek kulunç olan yer ovularak tedavi edilmektedir. Daha sonra kuluncu kırmak için kollar bağlanır, diz, hastanın sırtına dayatılıp kulunç kırılır (K-10, K-68).

3.1.5. Ben Ocağı

Vücudun çeşitli yerlerinde çıkan benlerle ilgili ocaklı çeşitli dualar okuyarak ben hastalığını tedavi etmektedir.

Uygulama 1) Ocaklı vücutunda ben olan kişinin saçını alıp ben bulunan yere bağlamaktadır. Aynı uygulama hayvanlarda da görülmektedir. Ben olan hayvanın kuyruğundan bir kıl koparılır ve ben olan bölge bağlanınca zamanla düşer (K-72).

Ocaklıların tamamında yapılan uygulamaların soy bağı yöntemiyle devam ettirildiği görülmektedir. İnanişâ bağı olarak ocağa giden bütün hastaların hastalıklarının iyi olduğu kaynak kişiler tarafından belirtilmiştir.

3.2. Cinnê, Pire (Koca Karılar, Ebeler)

Bingöl'de ocakların yanında hastalıkları sağaltma bilgisine sahip kişilerden biri kadın anlamına gelen Zazaca cinnê, pire gibi adlar ile anılmaktadır. Bu kişiler genelde yaşlı kadınlardan oluşmaktadır. Yıllarca kadın hastalıklarıyla ilgili tecrübeler edinmiş olan bu kişilere halk daha çok çocuksuzluk, doğum, çocuk hastalıkları ile ilgili konularda başvurmaktadır.

Bingöl'de halk, doktor imkânlarının kısıtlı olduğu dönemlerde kadın hastalıklarını sağaltma bilgisine sahip olan cinnê, pire adlı kişilerin yanına giderek tedavi olmuşlardır. Bu kişiler daha çok köy ortamında sade bir hayat yaşayan, yaşını almış kadınlardan oluşmaktadır. Kadın hastalıkları ile ilgili bilgileri daha çok annelerinden öğrenmişlerdir. Annesinin uyguladığı yöntemleri gözlemleyerek, ona yardımcı olarak zamanla tecrübeye dayalı öğrenmişlerdir.

Cinnê, pire adı verilen kadın hastalıklarına bakan tabiri yerindeyse kadın doğum uzmanı olarak görülen bu kişilere yörede daha çok çocukları olmayan kadınlar gitmektedir. Çocuğu olmayan kadın regl oldukları dönemde cinnê, pire adlı kişilerin yanına gitmektedir. Bu kişiler, çocuksuzluk için gelen kadının karnını sıcak su ve sabunla yıkadıktan sonra göbeği düşmüş mü diye kontrol eder. Eğer düşmüşse karnına masaj yaparak yukarıya doğru çeker. Göbeği kaldırılan kadına ağır iş yapmamasını söyler. Çocuğu olmayan kadına ebegümecei otunu taşla dövüp karnının üzerine bağlayarak bir gece karnında bekletmesini söyler. Bu uygulamalara üç gün art arda devam edilir. Hamur işlerinden ve yağlı yiyeceklerden uzak durması, tavuk ve kırmızı et haşlama olarak tüketilmemesine dikkat etmesi söylenir. Soğan suyunu 15 gün

boyunca aç karnına içmesi ve üç gün art arda süt ile maydanozu kaynatıp buharında oturması söylenir. Bu uygulamalar neticesinde kadınların hamile kalacağına inanılır (K-1, K-2, K-10, K-81).

Cinnê, pire adı verilen kişiler kadınların âdet düzensizliği, karın ağrısı gibi rahatsızlıkları da tedavi etmektedirler. Bir kadının rahmini muayene ederek kist olup olmadığını anlamaktadırlar. Tedavi edici bitki olarak soğan, maydanoz sapı, yarpuz otu, testere dişli aslanpençesi, vişne sapı gibi bitkilerin suda kaynatıp suyunu içmelerini söylemektedirler. Ayrıca hamile olan kadınları, doğum yapmadan önce bebek ters mi düz mü diye kontrol ederler. Eğer ters ise sıcak su ve sabun yardımıyla göbeği döndürürler.

Günümüzde modern tıp gelişmesine rağmen cinnê, pire gibi kadın hastalıklarıyla uğraşan kadınlara yörede rağbet edilmektedir. Halk, modern tıbbın yanında hem maddi imkanlardan hem gücüne inandıklarından dolayı bu kişilerin de yanına giderek şifa aramaktadır.

3.3. Ziyaret Yerleri (Türbe-Yatırlar)

Hastaların şifa bulacağına inandığı yerlerin başında ziyaret yerleri, türbe ve yatırlar gelmektedir. Yatır, Türkçe Sözlük'te: Doğaüstü gücü bulunduğu ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı olarak tanımlamıştır.

Yatırlar genellikle şehitlerin, ermişlerin, velilerin bulunduğu mezarlara verilen isimdir. Dini motifleri de içerisinde barındıran yatırlar ve ziyaret yerleri, insanların tedavisini bulmakta zorlandığı hastalıklar karşısında hastalıklarının tedavisi için başvurduğu önemli şifa merkezlerinden biridir.

Anadolu'da halk hekimliği uygulamalarında ermişlerin, velilerin bulunduğu türbe ve yatırların tasarrufunun devam ettiği ve kendisinden himmet istenildiğinde yardım edeceğine inanılması ile eski Türk toplumlarında görülen atalar kültü arasında benzer öğeler bulundurmaktadır. İslam öncesindeki atalar kültü ile İslam dininin kabulünden sonraki veli kültü birbirinin tamamlayıcısıdır.

Eski Türk toplumunda görülen inançlara baktığımızda atanın öldükten sonra ruhunun birtakım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede gende kalanlara yardım edeceği inancı vardır. Ataların eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilip ruhlarına kurban sunulurdu. İslamiyet'in kabulünden sonra atalar kültü, Anadolu'da Türkler arasında veli kültürünün oluşumunda etkili rol oynamıştır. Üstün ruhlarla donanmış insan tipi

Müslümanlıkla da bağdaşmıştır. Velinin ait olduğu toplumun sosyal, dini ve ahlaki değerlerinin temsilcisi olduğuna inanılır (Ocak, 1984: 3).

Yatırlar sağlıklarında züht, takva, ibadet ve muhabbetle birlikte vatani, milleti uğruna şahadet mertebesine ulaşan, Tanrı'nın sevgili kulları arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, Tanrı katında yüksek hatırlarının kırılmayacağı inancı ile ilk dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş velilerdir (Köksal, 1987: 227).

Bingöl halk hekimliğinde yatır, türbe, ziyaret gibi yerlerin bulunduğu mekânlar çokça yer almaktadır. Kimi türbeler ve yatırlar bir hastalığın şifa bulması yönüyle daha çok özdeşleşmiştir. Örneğin felç olan kişiler, Bingöl dışında bulunan Meyrani ziyaretine üç çarşamba üst üste götürülünce şifa bulmaktadır (K-1).

Yöredeki türbe ve ziyaret yerleri; yürüme sorunu olanlar, kas ve kemik hastalığı olanlar, cilt ve deri hastalığı olanlar, sıtma hastalığına yakalanan kişiler, epilepsi hastaları, sürekli baygınlık geçirenler, akıl sağlığı yerinde olmayanlar, kismetini açtırmak isteyenler, depresyon ve ruhsal hastalığı olanlar, nazara uğramış kişiler, çocuk sahibi olmak isteyenler, zor durumda kalanlar, Yasin-i Şerif okumak, Allah'a dua edip günahlardan af dilemek, kayıp eşyasını bulmak, adakta bulunmak ve şeyhin maneviyatından yararlanmak isteyenler tarafından ziyaret edilmektedir (İrmak, 2018: 901). Bingöl'de türbe ve ziyaret yerlerine giden halk, isteklerini direk mezar sahibinden değil onu vesile ederek Allah katındaki yakınlığından dolayı "Onun yüzü suyu hürmetine" diyerek Allah'tan istemektedir. Mezar sahibinden direk istemek İslam dininde şirk koşturur. Bundan dolayı halk, türbelerin ve yatırların sahiplerini Allah'a yakın kabul etmiş, onları vesile kılmıştır. Bu türbe ve yatırlara gidip de hastalığa çare bulanlar "Şunları yapacağım." diye adak adar ve muradına ererse kişi söz verdiği adayı yerine getirir.

3.3.1 Şeyh Ahmet Türbesi

Şeyh Ahmet türbesi, Bingöl'den Genç'e doğru giderken askeri tugay alanının bitiminde, sağ tarafta Sini köyü hududunda meftun bulunan, Bingöl halkı tarafından sürekli ziyaret edilen, mütevazı bir mezarı bulunan, halk tarafından keşif ve kerameti bilinen evliyalardan biridir (www.bingolonline.net).

Şeyh Ahmet'in tarihî kişiliği hakkında pek bilgi yoktur. Şeyh Ahmet ilim ve irfanıyla Bingöl'e hizmet etmiş, tekke ve zaviyesiyle halkı irşat etmiş, medreseler açmış

ve birçok talebe yetiştirmiştir. Bingöl’de en çok ziyaret edilen türbelerin başında gelmektedir.

Türbeyi ziyaret etmeler her gün olmakla beraber özellikle perşembe günleri bayağı yoğun olmaktadır. Dileği olanlar öncelikle türbenin mescidinde iki rekât namaz kılar daha sonra Kur’an’dan ayetler okur ve Yasin suresini okuyarak dua edip isteklerini dile getirirler. Duadan sonra çocuklara ve orada bulunanlara şeker, çikolata gibi ikramlarda bulunurlar. Konuşamayan çocuklar, bel ağrısı çekenler, ayak ağrısı çekenler, nazar değdiğine inanılan kişiler, çocuk olması için, kısmetin açılması gibi nedenlerden dolayı ziyarete gidilir (K-7, K-19, K-37, K-60, K-70).

3.3.2. Seyit Şeyh Ahmet Türbesi

Seyit Şeyh Ahmet 1815 yılında Göltepesi (Çan) köyünde doğmuştur. Temel dini bilgileri babasından almıştır. 11 yaşında iken babası Şeyh Eyüp Efendi’nin vefat etmesi üzerine hocası Molla Muhammed Kazi’nin yanında dini tedrisatına devam etmiştir. Daha sonra Palu’ya gelen Şeyh Ali Sebti Efendi, Şeyh Ahmet Efendi’yi yanına alarak medresesinde okutmuş ve Nakşibendi tarikatında icazet vermiştir. Şeyh Ahmet Efendi, icazet aldıktan sonra Çapakçur, Göynük, Kiğı ve Lice bölgelerinde irşada başlamış, bu alanda birçok ilim adamı yetiştirmiştir. Seyit Şeyh Ahmet Efendi, 1884’ün ilkbaharında vefat etmiştir (www.bingolonline.com).

Buraya gelen ziyaretçiler nazar, baş ağrısı, bel ağrısı gibi hastalıkların yanında bütün muratlar için gelmektedir (K-2, K-45).

Özellikle yürüme sorunu ve kas hastalığı olan kişiler, cilt hastalığı olanlar, epilepsi hastaları, sürekli baygınlık geçirenler ve akıl sağlığı yerinde olmayanlar tarafından ziyaret edilmektedir (Irmak, 2018: 901).

Türbeye hastalıklarına derman bulmak için genellikle çevre illerden ziyaretçiler gelmektedir.

3.3.3. Şehit Sarung

Çan köyü yaylasında bulunan bu ziyarette türbe yoktur. Yöre halkı tarafından en fazla ziyaret edilen yerlerden biridir. Mezar, define avcıları tarafından tahribata uğramıştır.

Bu ziyarete gelen hastalar özellikle evli olup çoluk çocuğu olmayan kişilerdir (K-2, K-45). Bu kişiler ziyarete gelip dertlerine derman aramaktadır. Yöre halkı tarafından en fazla ziyaret edilen yerlerden biridir.

3.3.4. Şeyh Süleyman Türbesi

Şeyh Süleyman el-Kurî (Ö. 1887) “Şeyh Süleyman Efendi, takriben Hicri 1205 (M. 1790) senesinde Bingöl merkeze 20 km. uzaklıkta bulunan Kur (Dikme) köyünde dünyaya gelmiştir. Daha sonra icazet aldıktan sonra Şeyh Süleyman Efendi, Uzunsavat köyüne yerleşmiş ilim ve irşat hizmetlerine artık bu köyde devam etmiş ve burada da kısa zaman içerisinde birçok talebe ve mürit yetiştirmiştir. Şeyh Süleyman Efendi, 1887 tarihinde Uzunsavat köyünde vefat etmiş ve köyün mezarlığına defnedilmiştir. Kabrinin üzerine bir kubbe yapılmıştır (Ayış, 2018: 197-200).

Türbeye dileği ve hastalığı olan hastalar gelmekle beraber özellikle baygınlık geçiren hastalar buraya getirilmekte ve birçok kişi hastalıklarına şifa bulmaktadır (K-72).

3.3.5. Şeyh Alauddin Türbesi

Türbesi, Bingöl merkeze bağlı Gürpınar Köyü’nde bulunan Şeyh Alauddin, Çan Köyü’nde ilim ve irşatta bulunan Şeyh Ahmed’in torunudur. Şeyh Alauddin, 1901 yılında Çan Köyü’nde dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh İbrahim Efendi, annesi ise Zekiye Hanım’dır. Bu türbeye depresyon ve ruhsal hastalığı olan kişiler ziyaret etmektedir. (Irmak, 2018: 902).

Türbeye genellikle sara hastası, psikolojik hastalıkları olan kişiler getirilir ve bir süre bu türbede yatırılır genellikle perşembe ve cuma günleri ziyaret yapılır (K-68, K-69).

3.3.6. Şeyh Mustafa Türbesi

Bingöl’ün Sarıçiçek (Hac Çayır) Köyü’nde bulunan bir türbedir. Şeyh Mustafa Efendi, 1870 yılında Çan Köyü’nde Şeyh Ahmed el-Çanî Hazretleri’nin ikinci eşi Belkıs Hatun’dan dünyaya gelmiştir. İlim tahsiline küçük yaşta babasının medresesinde başlayan Şeyh Mustafa, henüz 15 yaşında iken babası vefat etmiştir. Babasının ölümünden sonra Palu’da Şeyh Hasan Efendi, Hınıs’ta Şeyh Sait Efendi ve Hacıyan’da

Seyda Molla Feyzullah Efendi'den ilim tahsil eden Şeyh Mustafa, Şeyh Hasan Palevî Hazretlerinden Nakşibendi tarikatı icazetini aldıktan sonra Kiğı/Karabaşan ve Yamaç (Müsyen) bölgelerinde irşat faaliyetlerinde bulunmuştur (Irmak, 2018: 903).

Genellikle dilekleri olanlar, hasta olanlar ve kaderinin açılmasını isteyen kızlar dua etmektedir (K-10).

3.3.7. Şeyh Muhyiddin Türbesi

Bingöl merkeze bağlı Az Köyü'nde bulunan türbedir. Şeyh Muhyiddin 1890 yılında Çan'da doğmuştur. Babası Şeyh Ahmed el-Çanî'nin oğlu Şeyh Hasan Efendi, annesi ise Karaçubuk (Dımlak) beylerinden Kahraman Bey'in kızı Hemze Hanım'dır. İlim tahsilini, Çan medresesinde Şeyh İbrahim Efendi'nin yanında başlayan Şeyh Muhyiddin, Palu'nun Vinderin Köyü'nde bulunan Seyda Molla Süleyman Bezâr'dan ve Hınıs'ta bulunan Şeyh Bahauddin Efendi'den dersler alarak kendisini yetiştirmiştir. Nakşibendî şeyhlerinden Şeyh Sait Efendi'ye intisap eden Şeyh Muhyiddin, Karakoçan'da Seyda Molla Abdülhamid Sağnisi'nin yanında ilim tahsil etmiş ve ayrıca Çan medresesinde dersler vermiştir (Irmak, 2018: 903).

Türbe ile ilgili inanışlar vardır. Üç perşembe üst üste bu ziyarete gelerek dua okuyanlar sıkıntılarından kurtulur. Yedi perşembe üst üste gelenin dileklerinin kabul edileceğine inanılır. Her türlü hastalığı olanlar bu ziyarete gelir daha çok sıkıntılı veya psikolojik rahatsızlığı olanlar bu ziyarete gitmektedir (K-16).

3.3.8. Yusuf-ı Harputî Türbesi

Bingöl'e bağlı Kiğı ilçesinin Yeldeğirmeni (Zermek) Köyü'nde bulunan türbedir. Yusuf Harputî 19.yy'da Anadolu'da yetişmiş olan evliyalardandır. Babası Muhammed Efendi'dir. Soyunun Hz. Peygamber'e dayandığı söylenir. Bölgede, “Şeyh Yusuf Harputî” ve “Hacı Yusuf Harputî” adıyla tanınmıştır. Yusuf-ı Harputî, 1822 yılında Erzurum'a, bugün ise Bingöl iline bağlı olan Kiğı ilçesinin Yeldeğirmeni (Zermek) Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Yusuf-ı Harputî tarafından türbenin bulunduğu bahçeye dikilen elma ağaçlarından, kabrini ziyarete gelenler bereketlenmek niyetiyle elma yemektir. Bu elma ağaçlarının altında ise suyu az ve havuzu ufacık bir çeşme vardır. Sıtma hastalığına yakalanan çocuklar, şifa bulmak için bu çeşmenin suyu ile yıkanmaktadır. Bu yüzden bu pınar halk tarafından “sıtma pınarı” olarak

adlandırılmaktadır (Irmak, 2018: 904). Sıtma hastalığının yanında birçok hastalık için türbe ziyaret edilmektedir.

3.3.9.Şeyh Abdullah Türbesi

Bingöl ilinin Solhan ilçesine bağlı Mutluca (Melekan) Köyü'nde bulunan bir türbedir. Mutluca şeyhlerinin kökeni, 1600'lü yıllarda Botan bölgesinden gelen Molla Mustafa Cizirî'ye dayanmaktadır. Molla Mustafa Cizirî'nin 10 çocuğu olmuştur. Mutluca şeyhlerinin soyunun bu çocuklara dayandığı söylenmektedir. Şeyh Abdullah Efendi'nin babası Şeyh Mahmud Efendi de bu soydan gelmektedir (Irmak, 2018: 904).

Birçok hastalık için bu türbe ziyaret edilmektedir (K-80).

3.3.10. Mirali Ziyareti

Bingöl'e bağlı Kıltepe köyünde eski mezarların bulunduğu yer ziyaret yeridir. Buraya giden kişiler şifa bulmak amacıyla ziyarete giderler. Genellikle romatizma hastalıklarına tedavi bulmak için buralar ziyaret edilmektedir. Ziyaret için genellikle hafta sonu tercih edilir (K-80).

3.3.11. Pirik Ziyareti

Bingöl merkeze bağlı Çiçekdere Köyü'nde bulunan ziyaret yeridir. Molla Ali, 1800 yılında Çiçekdere (Gılbe) Köyü'nde doğmuştur. Babasının adı Ahmet'tir. Molla Ali genç yaşta önce Avrupa'ya daha sonra ise Arabistan'a ilim tahsil etmek için gider. Ancak ilim tahsilini yarıda bırakarak köyüne dönmeye karar verir ve Siirt'te bir âlimin yanında ilim tahsiline devam eder. Molla Ali'nin ruhsal hastalığı olan insanları bugün halk arasında “daire kurma” olarak bilinen bir yöntemle tedavi ettiği rivayet edilmektedir (Irmak, 2018: 909).

Hasta insanlar mezarın yanında uykuya dalarlar ve bu şekilde şifa bulacaklarına inanırlar (K-80).

3.3.12. Atman Şehidi

Yamaç ve Haziran köyleri arasında bir tepede yer almaktadır. Burada tarihî kişiliği bilinmeyen savaşta şehit olduğu söylenen bir şehidin yattığı söylenmektedir. Her türlü dilek ve istek için geline yerde bazı ağaçlara dilek için çaput bağlanmaktadır.

Şehidin yattığı yerin koruyuculuğuna inanılır. Özellikle sara hastası veya cin çarpmış kişiler buralara tedavi için getirilmektedir (K-80).

3.3.13. Şeyh Ali Kışkek

Şeyh Ali henüz küçük yaştayken vefat etmiştir. Mezar, köy mezarlığının içerisinde. Çevre köylerce ziyaret edilmektedir Buraya gelen hastalar şifa bulmak için mezar taşlarını alıp ağrıyan yerlerine sürerler (K-74, K-75).

3.3.14. Pirik Sef

Genç ilçesinin Koçsırtı köyünde bulunan ziyaret yeridir. Bu ziyaret mezarında bulunmaktadır. Ziyaret yerlerine hasta olanlar, dileği olanlar gidip burada dua etmektedir. *Benim babam felç geçirmişti, bu ziyarete götürdük şifa vermesi için Allah'a dua ettik, ziyaretten çıktığımız gibi mucize oldu babam hemen iyileşti*(K-80).

3.3.15. Kara Baba

Bingöl'ün Sancak beldesinde Büyük Baş Köyü yakınında bulunan ve bulunduğu tepeye adını veren ziyaret yeridir. Kara Baba İslam ordularıyla beraber fetihlere katılmış ve yanındaki askerleriyle bulunduğu tepede şehit düşmüştür. Ziyaretin etrafı halk tarafından duvarlarla çevrilmiştir. Ziyaretin içerisinde yan yana dört mezar bulunmaktadır. Rivayete göre Ruslar bu bölgeye kadar gelmişlerdir ancak şehre girememişlerdir. Çünkü Kara Baba tepesinden bütün gece boyunca Ruslara top atışı yapılmış ve Rus askerleri geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Anlatıya göre; saçı ve sakalı bembeyaz olan Kara Baba, üzerinde beyaz kıyafetleriyle mezarından kalkarak ziyaretin yakınlarında bulunan bir sudan abdest alır ve tekrar mezarına dönermiş. Eşyası kaybolan kişi eşyasını bulmak için Kara Baba'yı ziyaret etmektedir. Kara Baba türbesi haftanın perşembe günleri ziyaret edilmekte ve kurbanlar kesilmektedir. Kurban etinin bir kısmı yenilmekte bir kısmı da fakirlere dağıtılmaktadır (Irmak, 2018: 908). Özellikle yazın birçok kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Kara Baba Dağı'nda bulunan bu ziyaret hem Alevi hem de Sünni inancındaki kişiler tarafından ziyaret edilmektedir.

Dileği olanlar buraya gelip adaklar adamakta ve kurbanlar kesmektedir. Birçok hastalık nedeniyle bu ziyarete gelen hastalar tedavi bulmak için dua etmektedir (K-29).

3.3.16. Şeker Baba Ziyareti

Şeker Baba türbesi, Karer bölgesinde bulunan sekiz köyden biri olan Sütölçe (Darabi) Köyü yakınlarında bulunan bir tepe üzerindedir. Şeker Baba, bölge halkı tarafından “Heser Baba” olarak da bilinmektedir. Şeker Baba’nın Hacı Bektaş Veli tarafından Anadolu’ya gönderilen erenlerden olduğu söylenmektedir. İnanca göre; Şeker Baba Çanakkale Savaşı’na çift başlı kartal olarak katılmış ve Mehmetçiğin yanında düşmana karşı savaşmıştır. Bölgede yaşayan Alevi Zaza halkı dua ederken; “Şeker Baba sana siper olsun” diyerek dua etmekte ve “Şeker Baba’ya yemin olsun bunu ben yapmadım” diyerek yemin etmektedirler (İrmak, 2018: 906).

Alevilerin çoğunlukta olduğu bu bölge hem Sünni hem de Alevi inancına mensup kişiler tarafından ziyaret edilmektedir. Psikolojik hastalığı olan kişiler bu ziyarete daha çok getirilmektedir. Mezara taş yapıştırma ve mezar etrafında dönerek hastalığına şifa arayanlar da vardır. Özellikle çocuk sahibi olmak isteyip çocuğu olmayan kişiler Şeker Baba’ya gelip dua ederler ve türbede bulunan dilek ağacına beşiği andıran bezler bağlarlar (K-62, K-65, K-67).

3.3.17. Karer Baba Ziyareti

Karer bölgesine adını veren Karer; Sütölçe (Darabi), Sarıdibek (Körıkan), Kabaçalı (Pirican), Dolutekne (Yekmal), Altınevler (Şirnan), Çamlıca (Hırçık), Doluçay (Sağyan) ve Elmaağaç (Maskan) olmak üzere sekiz köyü içine alan bir bölgedir. Karer; “sevinmiş, müjde ile parlayan göz” anlamına gelmektedir. Karer bölgesinde hemen hemen her dağın zirvesinde bir ziyaret yeri bulunmaktadır. Karer Baba ziyareti Sütölçe ve Sarıdibek köyleri arasındaki sınırdadır. Karer bölgesinde ziyaretlerde yatan “Baba” unvanı ile anılan kişilerin, Hoca Ahmet Yesevi’nin yetiştirdiği ve Hacı Bektaş Veli döneminde Anadolu’ya gönderilen Horasan erenleri olduğu söylenmektedir (İrmak, 2018: 910).

Özellikle çocuğu olmayan kişiler tarafından ziyaret edilmektedir (K-1, K-2, K-17).

3.3.18. Seyda-i Derun

İncesu köyünde bulunan ziyaret hakkında kesin bir bilgi yoktur. Seyda Derun 19. yy.’de yaşadığı söylenmektedir. Bu ziyaret yerine her türlü hastalığı olan kişiler

gelmektedir. Dilekler, adaklar adayarak dua okuyup hastalıklarına şifa aramaktadırlar (K-80).

3.3.19. Sultan Kibes (Kubeys)

Elazığ'ın Kovancılar ilçesi sınırında Kayalık Köyü yakınlarında Sultan Dağı'nın tepesinde bulunan türbedir. Arap kökenli bir sahabe olduğuna inanılan Sultan Kibes'in 11. veya 12. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Hz. Ömer döneminde İslam ordularının başında bir kumandan olarak Diyarbakır'a fetih için gönderilen Sultan Kubeys'in, Diyarbakır'ı fethettikten sonra Elazığ-Palu civarında yaşayan halkı mektupla İslam'a davet etmiş ve halkın büyük bir bölümünün Müslüman olmasını sağlamıştır. Rivayetlere göre Sultan Kibes'in bölgede İslam dininin gelişmesine büyük katkı sağladığı, hatta Diyarbakır'da cuma günleri hutbeye çıkan imamların kılıç kuşanarak hutbe okuduğu belirtilmektedir. Sultan Kibes, Bingöl seferi esnasında Kayalık Köyü'nün doğusunda bulunan yüksek bir dağın eteğinde yapılan savaşta şehit olmuştur. Bu dağın zirvesinde Sultan Kibes'e ait bir mezar ve onunla beraber şehit edilmiş askerlerin mezarı bulunmaktadır. İnaniş'a göre Sultan Kibes'i yedi defa ziyaret eden kişi Kâbe'yi ziyaret etmiş gibi sevap almaktadır. Ziyaret sırasında Sultan Kibes'in türbesinin etrafında tavaf yapılır ve bunun büyük bir sevap olduğuna inanılır. Ziyaretten sonra eve gelindiğinde bu ziyaretle ilgili rüya görmek ziyaretin kabulüne işarettir. Eğer rüya görülürse görülen rüya kimseye anlatılmamalıdır. Bu rüya anlatılırsa şehidin bir daha o kişinin rüyasına girmeyeceğine inanılmaktadır (Irmak, 2018: 907).

Bu ziyarete çocuksuzluk, felç gibi birçok hastalık için ziyaret edilmektedir. Bu ziyarete gelen birçok hasta derdine şifa bulduğunu belirtmektedir (K-80).

3.3.20. Ziyar Ali

Genç ilçesi Şehittepe köyü Ameran mezrasında bulunan bu ziyaretin tarihi kişiliği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Yörede bulunan köylüler bu ziyarete gelmektedir. Birçok hastalık sahibi kişiler tarafından ziyaret edilmekte ve hastalığı olanlar bu ziyarete gidip kurban keserek hastalıklarına şifa bulmaktadırlar (K-3).

3.3.21. Hami Deri

Genç ilçesi Şehittepe köyünde bulunan bu ziyarette bir kadın, şehit olarak bulunmaktadır. Tarihî kişiliği hakkında pek bir bilgi yoktur. Hastalığı olan kişiler buraya bir tavuk, horoz veya yumurta götürüp adak adayarak hastalıklarına şifa aramaktadırlar. Ziyaretin bulunduğu yerde su akmaktadır. Üç cuma üst üste buraya gidilir ve o su alınarak hastalık olan yerlere dökülür ve içilir (K-1).

3.3.22. Kalık Meteş Ziyareti

Şehittepe köyünde bu ziyaretin yeri tam olarak bilinmemektedir. Kendisi hayattayken mezarının bilinmemesini vasiyet ederek birkaç kişi dışında mezarını bilen yoktur. Bilen kişiler de başına bir felaket geleceğine inanarak vasiyete uyup mezar yerini söylememektedirler. Hayattayken birçok kerametleri görülmüştür. Hasta olan çocuklar özellikle ziyaretin olduğuna inanılan bölgeye getirilmektedir. Çocuğu havale geçiren kişiler özellikle bu ziyarete gelmektedirler (K-4, K7, K10).

3.3.23. Değerlendirme

Eski Türklerin “ıduk”, “ıyık” ve “ızık” adını verdikleri, günümüzde ise “türbe” ve “ziyaret yerleri” olarak adlandırılan mekânlar; kutsallığın ortaya çıktığı ve bu nedenle de kutsalla temasın en kolay yoldan sağlanabileceği yerler olarak kabul edilmiştir. Eski Türklerde dağlar ve tepeler ise; yükseklikleri ve gökyüzüne yakınlıkları bakımından ululuk, yücelik ve Tanrının makamları olarak telakki edilmiştir. Dağlar ve tepeler; genellikle ilahlarla temasa geçilen yerler olarak tasavvur edilmesinden dolayı ulu kişiler bu mekânlara gömülmüş, dinî merasimler ve dualar da buralarda yapılmıştır (Irmak, 2018: 914). Bingöl’de bazı türbeler ve ziyaret yerleri dağların, tepelerin üst kısımlarında yer almasının temelinde eski Türklerde görülen dağ kültü etkili olmaktadır.

Bingöl yöresinde ismini bilmediğimiz birçok türbe, şehit ve ziyaret yerleri bulunmaktadır. Bu ziyaret yerleri şeyh, şehit, türbe, efendi gibi isimlerle anılmıştır. Mezar yerlerinin bazıları üzerinde yapı inşa edilerek türbe haline çevrilmiş bazıları da etrafı taşlarla çevrilmiş mezarlardan oluşmaktadır.

Bingöl ve çevresinde yer alan bazı ziyaret yerlerinde bulunan şahısların tarihî kişiliği hakkında kesin bilgi yoktur. Bu şahıslar hayattayken ilim irfan ve kerametleriyle yöre halkının sorunlarına ve sıkıntılarına çözüm bulmuş vefat ettikten sonra da halk

tarafından ziyaret yerine çevrilerek sıkıntılarına, hastalıklarına şifa bulmak için sürekli ziyaret edilmiş ve günümüze kadar böylece gelmiştir.

Ziyaret yerleri şahıslarla alakalı olduğu kadar özellikle geçmiş eskilere kadar dayanan ağaçların olduğu yerleri de kapsamaktadır. Bazen bir su kaynağı, bazen de bir tepe kutsal kabul edilerek ziyaret yeri olmuştur. Bu tür yerler bazen de halkın içerisinde birkaç kişinin rüya görmesi ile burada yatır olduğuna inanılması anlayışıyla kutsal sayılmıştır. Yamaç köyü hududundaki Atman ziyaret yeri böyle bir özelliğe sahiptir.

Ziyaret yerleri ile ilgili inançlar eski Türk kültürüne kadar dayanmaktadır. Topluma önderlik eden kişiler kutsal kabul edilmektedir. Türbe, yatır, şehit ve diğer ziyaret yerleri ile ilgili inançlar arasında atalar kültüne ait âdetler ve Şamanist inançlardan kaynaklı unsurlar bulunmaktadır. Ağaç, su, tepe eski Türk kültüründe de kutsal kabul edilmiş ve bu kültler günümüzde de kutsallığını korumaktadır.

3.4. Kaplıca ve Şifalı Sular

3.4.1. Ilıcalar

Bingöl-Erzurum yolu 22. km. üzerinde Ilıcalar Beldesi'ndedir. Kaplıcalar yılın her mevsiminde açıktır ve 12 ay hizmet vermektedir. Sadece bölge halkı değil civar il ve ilçelerden pek çok turist kaplıcalara gelmektedir. İçerisinde oldukça zengin mineraller barındıran Bingöl kaplıcaları bu sayede birçok hastalığın tedavisine yardımcı olmaktadır. Kaplıcaların sindirme sistemine olumlu etkileri vardır. Kaplıcalarda bulunan su hem içilmekte hem de içerisine girilerek hastalıkları tedavi etmektedir. Böbrek ağrılarına, cilt hastalıklarına oldukça faydası olduğu görülmektedir. Tedavinin etkili olması için kaplıcalarda birkaç gün kalındığında daha çok faydası görülmektedir (K-2, K-16, K-72).

3.4.2. İçmeler Çeşmesi

Bingöl'ün Genç ilçesinde karayolunun 9. km'sinde bulunan içmeler 1971 Bingöl depreminde yer tabakalarının sıkışması neticesinde ortaya çıkan maden suyudur. Bu kaynaktan çıkan su, bol karbondioksit içerir. Suyun hafif ekşi, gazozu andırıcı, soda ve asitli buruk bir tadı vardır. Ayrıca bu su, böbrek ve mide ağrılarına şifalı olup, böbrek taşlarını ve kumlarını düşürmekte etkilidir (K-10).

3.4.3. Hame Kupa Suyu

Genç ilçesinde Diyarbakır yolunda bulunan bu su içerisinde sarı yosunlar barındırmaktadır. Bu suya baş ağrısı çeken kişiler, cilt hastalıkları rahatsızlığı olanlar ve romatizma hastalığı olanlar gelerek bu sudan hem içmekte hem de bu suda yıkanarak şifa bulmaktadır (K-47).

3.4.4. Dare Ham

Genç ilçesinde Şehittepe köyünde bulunan bu su en az 200 yıllık bir ağacın altında çıkmaktadır. Bu sudan kaba su alınır vücudun tamamı yıkanır. Felç, kireçlenme gibi hastalıklara iyi gelmektedir (K-3).

3.4.5. Yene Sur

Göltepe köyünde bulunmaktadır. Özellikle yaz aylarında birçok kişi bu suyun olduğu yere gitmektedir. Yaz ayında bile su oldukça soğuktur. Özellikle cilt hastalıklarına iyi gelmektedir. Buraya gelen hastalar hem bu sudan içmekte hem de bu sudan götürüp yıkanmaktadır. (K72, K-73).

3.4.6 Yene Efendi

Çiçekdere köyünde bulunan çeşmenin birçok ziyaretçisi bulunmaktadır. Bingöl ve civar yerlerinden pek çok kişi hastalıklarına şifa bulmak için bu suyun bulunduğu yere gelmektedir. Bu suyla hem banyo yapmaktadırlar hem de içmektedirler. Özellikle cin çarpanlar, sıtma hastalığına yakalananlar, sarılık hastaları ve çocukları olmayan kadınlar bu suyun bulunduğu yere gelerek şifa aramaktadırlar (K-80)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TEDAVİLERDE KULLANILAN MALZEMELER

Bingöl halk hekimliğinde tedavi için kullanılan pek çok malzeme bulunmaktadır. Kullanılan malzemeleri dört başlıkta toplamak mümkündür.

- Bitkisel malzemeler
- Hayvansal malzemeler
- Madensel malzemeler
- Diğer malzemeler

4.1. Bitkisel Malzemeler

Bingöl'de bitkilerin kullanım yöntemine göre birçok farklı uygulama vardır. Halk hekimliği alanında en çok kullanılan malzemedir. Bitkilerin köklerinden, yapraklarından, tohumlardan faydalanarak karışımlar yapılmış ve bu karışımlar halk hekimliğinde kullanılmıştır. Kullanılan malzemelere aşağıda sırasıyla yer verilmiştir:

Acı Kahve: Baş ağrısı (K-1, K-16, K-38) tedavisinde kullanılır.

Adaçayı: Grip/nezle (K-2, K-11) tedavisinde kullanılır.

Anason: Sütün bol olması (K-44) için kullanılır.

Ayva: Bademcik (K-1, K-2), ayva yaprakları ishal (K-1), tohumu sivilce (K-34) tedavisinde kullanılır.

Badem: Acı bademin tozu şeker hastalığı (K-43), uçuk (K-51) tedavisinde kullanılır.

Bal kabağı: Baş ağrısı (K-1, K-5, K-6, K-8) tedavisinde kullanılır.

Böğürtlen: Boğaz ağrısı (K-13), bronşit (K-8, K-11) tedavisinde kullanılır.

Bulgur: Sütün bol olması (K-2, K-10) tedavisinde kullanılır.

Ceviz: Erkek kısırlığı (K-2), yaprağı saç sorunları (K-2, K-13), şeker hastalığı (K-26) tedavisinde kullanılır.

Çay (dem): Baş ağrısı (K-1, K-10), astım (K-13), doğum sonrası (K-2, K-27, K-38), göz ağrısı (K-1, K-10, K-27), saç sorunları (K-3, K-12), grip/nezle (K-2), ishal (K-23, K-29, K-39) tedavisinde kullanılır.

Çörek otu: Bronşit (K-14), erkek kısırlığı (K-12, K-19), şeker hastalığı (K-33), romatizma (K-1, K-12, K-19) tedavisinde kullanılır.

Dereotu: Boğaz ağrısı (K-13, K-16) tedavisinde kullanılır.

Derzonek: Böbrek rahatsızlığı (K-11) tedavisinde kullanılır.

Dut: Ağız iltihaplanması (K-13, K-16), kanser (K-1), kuru dut egzama (K-28) tedavisinde kullanılır.

Ebegümece: Boğaz ağrısı (K-7, K-11, K-16), karın şişkinliği (K-7), romatizma (K-2, K-10) tedavisinde kullanılır.

Elma: Ekşi elma arı sokmasında (K-31, K-33, K-38, K-42), yanık (K-25), ekşi elma şeker hastalığı (K-22, K-24, K-40), kabuğu grip/nezle (K-7, K-36) tedavisinde kullanılır.

Erik: Ekşi erik arı sokmasında (K-31, K-33, K-38, K-42) kullanılır.

Fındık: Erkek kısırlığı (K-2) tedavisinde kullanılır.

Geven otu: Şeker hastalığı (K-5) tedavisinde kullanılır.

Gül suyu: Sivilce (K-30) tedavisinde kullanılır.

Ihlamur: Grip/nezle (K-2, K-7, K-10, K-13) tedavisinde kullanılır.

Isırgan otu: Boğaz ağrısı (K-3, K-16, K-20), saç sorunları (K-12), şeker rahatsızlığı (K-2, K-14), romatizma (K-1, K-12, K-19), kanser (K-1, K-4, K-6) tedavisinde kullanılır.

Işkın: Şeker hastalığı (K-2), verem (K-25) tedavisinde kullanılır.

İncir: Kadınlarda çocuksuzluk (K-19), erkek kısırlığı (K-3, K-10) tedavisinde kullanılır.

Kantaron: Sarılık (K-6), basur (K-48) hastalığına iyi gelmektedir.

Karabiber: Boğaz ağrısı (K-2, K-15) tedavisinde kullanılır.

Karpuz: Bronşit (K-8, K-10) tedavisinde kullanılır.

Kayısı: Kuru kayısı karın şişkinliği (K-22, K-27), tedavisinde kullanılır.

Kekik: Astım (K-9, K-15), kekik çayı karın şişkinliği (K-34), grip/nezle (K-7, K-36) tedavisinde kullanılır.

Kepek: Bronşit (K-1, K-3) tedavisinde kullanılır.

Keten tohumu: Bronşit (K-14) tedavisinde kullanılır.

Kına: Saç sorunları (K-3, K-12), nasır (K-38, K-42), egzama (K-1), baş ağrısı (K-1, K-10) tedavisinde kullanılır.

Kuşburnu: Boğaz ağrısı (K-14), grip/nezle (K-1, K-7, K-14, K-39) tedavisinde kullanılır.

Limon: Baş ağrısı (K-9, K-12, K-35), diş ağrısı (K-4, K-12), arı sokması (K- 24, K-35), ağız iltihaplanması (K-2, K-16) sivilce (K-28, K-32, K-33), grip/nezle (K-2, K-11), tansiyon düşürme (K-30, K-32, K-44), ishal (K-35) tedavisinde kullanılır.

Mandalina: Grip/nezle (K-2, K-7, K-10) tedavisinde kullanılır.

Maydanoz: Rahim iltihabı (K-1, K-10), böbrek rahatsızlığı (K-11, K-16) tedavisinde kullanılır.

Melisa Çayı: Uykusuzluk (K-44) tedavisinde kullanılır.

Meregon otu: Mide ağrısı (K-5) tedavisinde kullanılır.

Meryem hort otu: Çocuğu olmayan kadın (K-16), sivilce (K-1, K-25) tedavisinde kullanılır.

Meşe: Uykusuzluk (K-34) tedavisinde kullanılır.

Meyan kökü: Meyan kökü suyu çocuğu olmayan kadının (K-4, K-10) tedavisinde kullanılır.

Mısır: Püsküllerinin suyu böbrek rahatsızlığı (K-6, K-11) tedavisinde kullanılır.

Misvak: Diş ağrısı (K-3, K-7) tedavisinde kullanılır.

Muz: İshal (K-29, K-32) tedavisinde kullanılır.

Nane: Grip/nezle (K-1, K-7, K-18) tedavisinde kullanılır.

Nar: Nar ekşisi şeker hastalığı (K-2), ekşi nar kanser (K-4) tedavisinde kullanılır.

Nohut: Siğil (K-22, K-24, K-28), nasır (K- 23) tedavisinde kullanılır.

Pamuk: Bel ve sırt ağrılarında (K-1, K-8, K-11), yaralarda (K-35) kullanılır.

Papatya: Baş ağrısı (K-33, K-36), rahim iltihabı (K-12), nezle/grip (K-7, K-36) tedavisinde kullanılır.

Patates: Baş ağrısı (K-2, K-4), ishal (K-25, K-33, K-34), yanık (K-41), mide ağrısı (K-2, K-4), göz ağrısı (K-44) tedavisinde kullanılır.

Pekmez: Boğaz ağrısı (K-2, K-15), erkeklerde çocuksuzluk (K-12, K-19), kadında süt için (K-10, K-14), kansızlık (K-10), ağız iltihapları (K-2), kanser (K-10), grip/nezle (K-3, K-7), mide rahatsızlığı (K-2, K-10), iştahsızlık (K-22, K-24, K-28), uçuk (K-48), astım (K-1, K-3), keçiyoynuzu pekmezi erkek kısırlığı (K-10, K-21), uçuk (49) tedavisinde kullanılır.

Pirinç: Diş ağrısı (K-30, K-32), ishal (K-29, K-32) tedavisinde kullanılır.

Pul Biber: Boğaz ağrısı (K-1, K-9, K-25, K-26), grip/nezle (K-40), astım (K-9, K-13) tedavisinde kullanılır.

Rezene: Sütün bol olması (K-44), uykusuzluk (K-44) tedavisinde kullanılır.

Salatalık: Sivilce (K-34), şeker hastalığı (K-5), tansiyon düşürme (K-30, K-32, K-34) tedavisinde kullanılır.

Salça: Deri yanığında salça (K-4, K-24, K-26)

Saman: Baş ağrısı (K-25), zatürre (K-5, K-25), rahim iltihabı (K-8) tedavisinde kullanılır.

Sarımsak: Baş ağrısı (K-1, K-7), boğaz ağrısı (K-22, K-28), diş ağrısı (K-22, K-24, K-30), kulak ağrısı (K-2), sarılık (K-10), saç sorunları (K-3, K-20), sivilce (K-37), tansiyon düşürme (K-22, K-36), siğil (K-37), nasır (K-36), iştahsızlık (K-25) tedavisinde kullanılır.

Semizotu: Bel ve sırt ağrılarında (K-4, K-9, K-13, K-15), romatizma (K-2, K-16) tedavisinde kullanılır.

Sirke: Baş ağrısı (K-3, K-18, K-20, K-28), boğaz ağrısı (K-30), çocuk ateşi yüksekliği (K-2, K-5, K-10, K-12), saç sorunları (K-36, K-37), elma sirkesi sivilce (K-19), siğil (K-36), nasır (K-23) tedavisinde kullanılır.

Soğan: Boğaz ağrısı (K-1, K-9), kulak ağrısı (K-25, K-36, K-37), grip/nezle (K-23, K-25, K-27), bayılma (K-40, K-43), iştahsızlık (K-25, K-35), astım (K-9, K-13), bademcik rahatsızlığı (K-22, K-24), istenmeyen gebelik (K-10), çocuğu olmayanlar (K-3, K-5), kadının sütünün olması (K-2, K-10), sivilce (K-1, K-42), böbrek rahatsızlığı (K-10) tedavisinde kullanılır. Diş çıkaran çocuğun ağız yaraları ve dişi için yeşil soğan (K-10, K-14) kullanılır.

Susam: Erkek kısırlılığı (K-2) tedavisinde kullanılır.

Şeker/şekerli su: Diş ağrısı (K-4, K-12), arı sokması (K-1, K-3), şekerli su karın şişkinliği (K-35, K-40), şekerli su deri yanığı (K-10), kırık-çıkık (K-2), sivilce (K-1, K-9), mide ağrısı (K-17), göz ağrısı (K-25), ishal (K-35) tedavisinde kullanılır.

Tarçın: Şeker hastalığı (K-30, K-34) tedavisinde kullanılır.

Turp: Bronşit (K-14) tedavisinde kullanılır.

Turşu: İştahsızlık (K-35) tedavisinde kullanılır.

Un/hamur: Karın şişkinliği (K-1, K-18), kırık-çıkık (K-2, K-15), sivilce (K-1, K-9) tedavisinde kullanılır.

Üzüm: Kırık-çıkık (K-2), sivilce (K-1,K-2), şeker hastalığı (K-14, K-26) tedavisinde kullanılır.

Yaban armudu: İshal (K-44) tedavisinde kullanılır.

Yaban kavunu: Baş ağrısı (K-26) tedavisinde kullanılır.

Yaban kekiği: Baş ağrısı (K-6, K-8) tedavisinde kullanılır.

Yaban sarımsağı: Boğaz ağrısı (K-8, K-13), bademcik (K-1, K-3) tedavisinde kullanılır.

Yarpuz otu: Boğaz ağrısı (K-2, K-7), bronşit (K-4, K-17) tedavisinde kullanılır.

Yılan pancarı: Boğaz ağrısı (K-19) tedavisinde kullanılır.

Yonca: Sarılık (K-7) tedavisinde kullanılır.

Zencefil: Bronşit (K-1, K-14), şeker hastalığı (K-38) tedavisinde kullanılır.

Zerdeçal: Şeker hastalığı (K-38) tedavisinde kullanılır

Zeytin çekirdeği: Diş ağrısı (K-1, K-32) tedavisinde kullanılır.

Zeytinyağı: Sırt ve bel ağrısı (K-2, K-30), bronşit (K-10), karın şişkinliği (K-1, K-18), hamilelik çatlakları (K-10, K-16), erkek kısırlılığı (K-3, K-10), çocuk pişiği (K-1, K-7, K-18), çocuğun deri hastalıkları (K-1, K-10), saç sorunları (K-3, K-11), kırık-çıkık (K-2), böbrek rahatsızlığı (K-12), romatizma (K-13) tedavisinde kullanılır.

4.2. Hayvansal Malzemeler

Halk hekimliğinde genellikle et, süt, yumurta, bal, polen gibi hayvansal kaynakların kullanıldığı malzemelerdir. Bingöl yöresinde kullanılan hayvansal malzemeler şunlardır:

Ayı dili: Kanser (K-5), verem (K-1) tedavisinde kullanılır.

Ayran: Boğaz ağrısı (K-25, K-26), ekşi ayran baş ağrısında (K-4, K-11, K-13), akrep sokmasında (K-23), ekşi ayran tansiyon düşürme (K-23) tuzlu ayran tansiyon yükseltme (K-30, K-32, K-44) tedavisinde kullanılır.

Bal: Boğaz ağrısı (K-14), bronşit (K-1, K-14), erkek kısırlılığı (K-12, K-19), sivilce (K-43), verem (K-35, K-44), ishal (K-35) tedavisinde kullanılır.

Bal arısı: İğnesi romatizma (K-7) tedavisinde kullanılır.

Bal mumu: Yanık (K-23) tedavisinde kullanılır.

Balık: Sarılık (K-2, K-22, K-29), astım (K-3, K-10), karın şişkinliği (K-14) tedavisinde kullanılır.

Çökelek: Baş ağrısı (K-2), zehirlenme (K-1, K-3), böbrek rahatsızlığı (K-17) tedavisinde kullanılır.

Deve sütü: Kanser (K-6) tedavisinde kullanılır.

Eşek sütü: Kanser (K-4, K-5) tedavisinde kullanılır.

Hayvan bağırsağı: Karın şişkinliği (K-14) tedavisinde kullanılır.

Hayvan ölüsü: Nazar (K-7, K-13) tedavisinde kullanılır.

Hayvan postu: Bel ağrısı, bel fıtığı (K-5, K-11) tedavisinde kullanılır.

Kaplumbağa: Kabuğu nazar (K-7), yumurtası romatizma (K-13, K-16), kanı kanser (K-6) tedavisinde kullanılır.

Keçi: Yılan sokmasında (K-1, K-6), keçi postu zatürre (K-1, K-10, K-14), keçi kılı kırık-çıkık (K-1, K-9) tedavisinde kullanılır.

Kirpi: Eti romatizma (K-13) tedavisinde kullanılır.

Koyun (kuyruk) yağı: Sırt ağrısı (K-1, K-17, K-39, K-40), kadında çocuk olması (K-9), kırık-çıkık (K-25) tedavisinde kullanılır.

Kurbağa dışkısı: Yanık (K-40) tedavisinde kullanılır.

Polen: Astım (K-12, K-13), erkek kısırlılığı (K-2), mide ağrısı (K-2, K-4) tedavisinde kullanılır.

Solucan: Çocuklarda karın şişkinliği (K-1, K-10) tedavisinde kullanılır.

Süt: Baş ağrısı (K-18), anne sütü kulak ağrısı (K-24, K-30, K-32, K-34, K-38), anne sütü sarılık (K-33), çiğ süt arı sokması (K-31, K-33, K-38), zehirlenme (K-2, K-26, K-29), karın şişkinliği (K-25, K-31), yanık (K-1), rahim iltihabı (K-1, K-10), anne sütü çocuğun göz ağrısı (K-10), anne sütü bebeğin yüzündeki tüylerin giderilmesi (K-1), grip/nezle (K-22, K-24), mide ağrısı (K-10, K-25), iştahsızlık (K-27), uykusuzluk (K-22, K-25) tedavisinde kullanılır.

Tereyağı: Boğaz ağrısı (K-2, K-15), kulak ağrısı (K-1, K-3, K-28, K-29, K-31), yanık (K-23), sütün bol olması (K-2, K-10) tedavisinde kullanılır.

Tilki: Eti romatizma (K-13) tedavisinde kullanılır.

Yoğurt: Ekşi yoğurt akrep sokmasında (K-1, K-26), zehirlenme (K-2, K-26), güneş yanıkları (K-1, K-10), sivilce (K-43), böbrek rahatsızlığı (K-16), şeker hastalığı (K-30, K-34), ishal (K-29, K-32), uykusuzluk (K-22, K-25, K-38) tedavisinde kullanılır.

Yumurta: Bildircin yumurtası baş ağrısı (K-18), bildircin yumurtası bronşit (K-10), bildircin yumurtası astım (K-9, K-15), yumurtanın akı deri yanığı (K-4),

yumurtanın sarısının yağı yanık (K-31, K-35), sütün bol olması (K-2, K-32), kırık-çıkık (K-2, K-15), yara (K-23, K-27), iştahsızlık (K-44) tedavisinde kullanılır.

4.3. Madensel ve Diğer Malzemeler

Halk hekimliğinde yer altı zenginliklerinden olan madenlerin ve diğer malzemelerin kullanılmasıyla yapılan uygulamalardır. Madensel ve diğer malzemeler aşağıda sıralanmıştır.

Altın: Sarılık (K-18, K-31, K-38) tedavisinde kullanılır.

Bardak: Zatürre (K-1, K-10) tedavisinde kullanılır.

Boncuk: Kulak ağrısı (K-31), sarılık (K-26, K-30, K-32, K-32), nazar (K-3, K-6, K-11, K-12, K-28), göz ağrısı (K-38, K-40) tedavisinde kullanılır.

Buz: Arı sokmasında (K-4, K-43), yara (K-35) tedavisinde kullanılır.

Çamur: Arı sokmasında (K-4, K-32), nasır (K-23), siğil (K-25, K-30), yanık (K-27) tedavisinde kullanılır.

Diş macunu: Yanık (K-28), sivilce (K-34) tedavisinde kullanılır.

Gaz yağı: saç sorunları (K-24, K-28, K-29) tedavisinde kullanılır.

Gres yağı: Yanık (K-25), nasır (K-39) tedavisinde kullanılır.

İğne: Bademcik iltihabı (K-1, K-4, K-25, K-31), karın şişkinliği (K-3, K-4, K-10), çocuk kabızlığı (K-13), diş ağrısı (K-4, K-6, K-25) tedavisinde kullanılır.

Jilet: Yılan sokmasında (K-27), sarılık (K-11, K-17, K-27, K-42), saçkıran (K-21), nasır (K-25, K-27) tedavisinde kullanılır.

Karbonat: Diş ağrısı (K-4, K-8, K-10), pamukçuk (K-10), ağız iltihaplanması (K-10, K-13), ishal (K-35) tedavisinde kullanılır.

Kazan karası: Nazar (K-1, K-3, K-38), çocuklarda pişik (K-2) tedavisinde kullanılır.

Kırmızı kiremit: Bel ve sırt ağrılarında (K-1, K-17), rahim iltihabı (K-10), romatizma (K-32) tedavisinde kullanılır.

Kibrit: Kükürt kısmı siğil (K-43) tedavisinde kullanılır.

Kola: İshal (K-29, K-32) tedavisinde kullanılır.

Kolonya: Baş ağrısı (K-7, K-10), diş ağrısı (K-34, K-36, K-38), bayılmalarda (K-32) kullanılır.

Kömür: Nazar (K-27) tedavisinde kullanılır.

Kurşun: Nazar (K-1, K-3, K-10, K-22) tedavisinde kullanılır.

Kül: Nazar (K-31), göbek bağı (K-2), yara (K-25) tedavisinde kullanılır.

Lokum: Sivilce (K-2) tedavisinde kullanılır.

Maden suyu: Ağız iltihaplanması (K-1), mide ağrısı (K-16) tedavisinde kullanılır.

Makarna suyu: İshal (K-29, K-32)

Mum: Yanık (K-25) tedavisinde kullanılır.

Muska: Nazar (K-8, K-12, K-17, K-22, K-24), sarılık (K-35, K-39), doğum yapan kadının (K-11) tedavisinde kullanılır.

Mürekkkep: Yara (K-1, K-2), ağız iltihaplanmaları (K-2), siğil (K-35) tedavisinde kullanılır.

Sabun: Bel ve sırt ağrılarında (K-1, K-8, K-11), arı zehirlenmesinde (K-4, K-30), sarılık (K-1, K-4, K-25), bademcik (K-27, K-38), yanık (K-25), doğum esnası (K-2, K-7, K-10), çocuk kabızlığı (K-11), saç sorunları (K-21, K-23, K-40), kırık-çıkık (K-2) tedavisinde kullanılır.

Tezek: Astım (K-3), yanık (K-27) tedavisinde kullanılır.

Toprak: Zatürre (K-27, K-41, K-42) tedavisinde kullanılır.

Tuz/tuzlu su: Boğaz ağrısı (K-8, K-13), diş ağrısı (K-1, K-31, K-26), mide zehirlenmesi (K-35), karın şişkinliği (K-1, K-18, K-20), nazar (K-8, K-10, K-17, K-34), çocuklarda deri kokması (K-1), ağız iltihaplanması (K-13), kırık-çıkık (K-9), grip/nezle (K-13), siğil (K-29, K-33, K-42), ishal (K-35) tedavisinde kullanılır. Cinsiyet belirlemesi inancında (K-13) kullanılır.

Tütün: Diş ağrısı (K-9, K-28, K-34, K-39), kulak ağrısı (K-3) tedavisinde kullanılır.

Vazelin: Nasır (K-33, K-34) tedavisinde kullanılır.

Yazma: Sarılık (K-37, K-39, K-43), göbek sarkması (K-2, K-10), kırık-çıkık (K-1, K-2, K-9), mide ağrısı (K-27) tedavisinde kullanılır.

Medyada Alternatif Tıp

Alternatif tıp: Tedavi yaptığı iddia edilen fakat bu tedavileri bilimsel metotlarla kanıtlanamayan geleneksel veya güncel tıbbi uygulamalara verilen isme denir. (<https://www.mynet.com/alternatif-tip-tum-dunyada-yukseliste-doktorlar-alternatif-tip>). Daha çok geleneksel bitkileri kullanarak hastalıkları tedavi etme yöntemine dayanmaktadır. Alternatif tıp; halk hekimliği, geleneksel tıp gibi adlarla anılmaktadır.

Uzun bir dönem derleme çalışmalarında halk hekimliğine dair bilgilere “inanışlar”, “itikatlar” genel başlığı altında yer verilen sağlık ve hastalıklarla ilgili geleneksel inanç, tutum ve uygulamaların tümünü kapsayan, hacamat ve kupa gibi pek çok uygulama; şifalı bitkiler ve aktarlar, otacılar bugün “halk hekimliği”, “halk ilacı”, “geleneksel tıp”, “geleneksel tedavi”, “tamamlayıcı tıp” adı altında canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir (Ersoy, 2014: 187). Binlerce yıldır süregelen bu uygulamaların bir kültür birikimine dönüştüğü görülmektedir.

Alternatif tıp günümüzde birçok toplumda yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de modern tıbbın yanında alternatif tıp uygulamalarına oldukça fazla rastlamaktayız. Son yıllarda tıp içinde yer alan kişilerin de bu uygulamayı kullanması ve uygulaması halk tarafından daha çok rağbet görmesine neden olmuştur.

Günümüzde halk hekimliği, olumlu (alternatif tıp) ve olumsuz (batıl, kocakarı uygulamaları) yaklaşımları beraberinde taşıyan ikili bir yapı taşıdığı görülmektedir. Kent ortamında halk hekimliği tedavi yöntemlerine daha mesafeli bir yaklaşım tarzı olduğu kabul edilse de son yıllarda konuyla ilgili televizyon programları ve kitaplar hem kent hem de köy ortamında bu tür tedavilere karşı ilginin artmasına olanak tanımıştır (Öncül, 2013: 2032). Daha çok kırsal kesimlerde görülen halk hekimliği uygulamaları, günümüzde medyada alternatif tıp şeklinde toplumun birçok kesimine hitap etmektedir.

Halkın özellikle son yıllarda alternatif tıba oldukça rağbet göstermesinin farklı sebepleri vardır. “*Geleneksel ve alternatif uygulamaların kullanımında; kültürel, dinsel ve ekonomik gerekçelerin yanı sıra, modern ...tıbbi girişimlerden hoşnutsuz olmaya veya terminal dönemlerdeki hastalara son çare olarak denenmesine kadar çok çeşitli etkenler rol oynayabilmektedir.*” (Oral vd. 2016: 76). Alternatif tıbbın günümüzde çok tercih edilmesinin birçok sebebi vardır. Halk maddi imkânsızlıklardan, modern tıbbın

kullandığı ilaçların yan etkisinden, ameliyatın getirebileceği risklerden dolayı alternatif tıbbi tercih edebilmektedir.

Alternatif tıp, son yıllarda teknolojinin gelişmesiyle artık medyada yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Medyada daha çok alternatif tıpla ilgili videolar, görsel yayınlar, klipler şeklinde görülen halk hekimliği uygulamalarına halk yoğun ilgi göstermektedir. Buna bağlı olarak hastalıklarla ilgili birçok farklı uygulamalar yer almaktadır. Özellikle medyada hastalıklarla ilgili tedavi yöntemlerini anlatan doktorlar rağbet görmektedir.

Alternatif tıp uygulamalarını hastalarına uygulayan veya tavsiye eden doktorlar olduğu gibi buna şiddetle karşı çıkan doktorlar da bulunmaktadır. *“Bu uygulamalar genellikle bilimsel kanıtlara dayanmayan kanserde geleneksel tıp yöntemlerini reddeden ve hastalara başarılı kanser tedavisi olarak sunulan yöntemlerdir. Modern tıp yöntemlerini dışlayarak hasta ve hasta yakınlarını duygusal ve parasal olarak sömürüden ibaret uygulamalardır.”* (<http://www.ortadoguhastanesi.com.tr/modern-tip-ve-alternatif-tip.html>). Alternatif tıbbın medya üzerinden pazarlanması, bu işin ehli olmayan kişiler tarafından yapılması gibi olumsuz yönleri de beraberinde getirmektedir. Medya aracılığıyla insanları kandıran bu kişiler halkı maddi ve manevi olarak sömürmektedir.

Bununla birlikte günümüzde medya aracılığıyla birçok hastalıkla ilgili çeşitli kürler öneren alternatif tıp alanında kendilerine güvenilen kişiler de bulunmaktadır. Bu kişiler alternatif tıpla ilgili bilimsel araştırmalar yapmış ve bu alanda yıllarca çalışan kişilerdir. Toplumumuzda alternatif tıpla ilgili İbrahim Saraçoğlu, Ender Saraç, Ahmet Maranki, İbrahim Gökçek gibi birçok tanınmış kişinin hastalıklarla ilgili tedavi yöntemleri ve kürleri bulunmaktadır.

Özellikle televizyonlarda sık sık gündeme gelen alternatif tıpla ilgili kürlerin nasıl yapıldığı ve uygulama şekli gibi bilgiler verilmektedir. Sabah programlarında alternatif tıpla ilgili programların yapılması özellikle kadınlar arasında alternatif tıba karşı bir ilgi uyandırmaktadır.

Halk, sosyal medyada gördüğü uygulamaları, hastalıklarda kullanılan yöntemleri, tecrübeleri facebook, twitter, youtube, google gibi sanal ortamlarda ve forumlarda paylaşmaktadır. Benzer hastalığa yakalananlar sanal ortam forumlarında yazışarak hastalıklarda kullanılan yöntemler hakkında bilgi almakta ve bu yöntemleri hastalıklarının tedavisinde uygulamaktadır. Sosyal medyada paylaşılan bu alternatif tıp yöntemlerinin olumlu etkileri olabildiği gibi hastalığının ne olduğunu bilmeden

kullanılması durumunda kişilerde olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Sosyal medyada özellikle internet ortamında hastalıklarla ilgili yalan yanlış tedavi bilgilerinin yer alması ve hasta kişilerin doktora gitmeden bu uygulamaları yapması hastalığın teşhis ve tedavisini geciktirerek insan hayatını olumsuz yönde etkilemektedir.

SONUÇ

Halk hekimliği bir milletin kültür ögelerini, din, âdet, gelenek görenek gibi unsurlarını içinde barındıran bir halk bilimi ögesidir. Geçmişten günümüze gelmiş halk kültürü ögelerini, yaşam şeklini, inançlarını günümüze kadar getirmiştir. Bu özelliğiyle geçmiş toplumların benimsediği din, gelenek görenek gibi kültürel unsurları içerisinde yaşatması neticesinde önemli bir kültürel zenginlik kaynağı olmuştur.

Halk hekimliğinin geçmişine baktığımızda ortaya çıktığı dönemde kişilere, olaylara ve doğauşt olaylara karşı halkın sergiledikleri tutumlardan ortaya çıkmıştır. Halk, zihninde doğayı anlamlandırmış ve buna bağlı maddi, manevi inançlar oluşturmuştur. Dinsel ve büyüsel unsurlar ortaya çıkmış ve buna bağlı uygulamalar halk hekimliğinde yer bulmuştur. Halk hekimliği uygulamaları deneme-yanılma yoluyla uzun yıllar tecrübe edilmiş ve gelecek nesillere aktarılmıştır.

Günümüzde modern tıbbın gelişmesiyle halk hekimliğine bağlı uygulamalarda azalmalar görülmekle beraber geçmişten günümüze devam etmektedir. Modern tıp geçmişte görülen birçok hastalığa günümüzde çare bulabilmektedir. Bununla beraber günümüzde modern tıp yöntemlerinin (ilaç, ameliyat) sıkıntıları olabilmektedir. Bunun yanında halk modern tıptan fayda bulamadığı için, korktukları için, maddi sıkıntılardan dolayı alternatif tıp olarak gördükleri halk hekimliğine başvurmaktadır. Bazıları da modern tıbbın yanında halk hekimlik uygulamalarını beraber yürüterek hastalıklarına şifa aramaktadır.

Bingöl tarihi zenginliği olan milletlere, devletlere ev sahipliği yapmış bu sebeple halk hekimliği yönünden oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Halk hekimliği uygulamaları özellikle merkeze uzak olan köylerde eskiden gelen halk hekimliği uygulamaları devam ettirilmektedir.

Araştırmamızda Bingöl’de geçmişten günümüze yaşatılan halk hekimliği uygulamaları ve buna bağlı inançlar araştırılıp, ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Halkın geçmişten günümüze kadar gelen halk uygulamaları derlenerek gelecekte unutulmaması için kayıt altına alınmıştır.

Halk hekimliği ile ilgili kaynak kişilerle imknlar neticesinde yüz yüze görüşmeler yapılmış ve halk hekimliği uygulamaları hakkında sohbet havasında görüşülerek, kişileri mümkün olabildiğince sıkmadan konu hakkında bilgiler toplanmıştır.

Derleme esnasında birtakım sorunlarla karşılaşmıştır. Kaynak kişiler daha çok kadın kişilerden oluştuğu için bu kişilerden bilgi alırken tanıdık bayanlar aracılığıyla iletişim kurarak derleme yaptık. Derleme esnasında anket yöntemi kullanılarak kaynak kişilere halk hekimliği ile ilgili sorular sorarak bu alanda bilgiler topladık. Derleme sırasında Zazaca konuşan kaynak kişilerden izni alınarak ses kaydı yapılmıştır. Böylece Zazaca bilgiler daha sonra Türkçeye çevrilmiştir.

Halk hekimliği uygulamaları hakkında görüştüğümüz kaynak kişiler bu uygulamaları dedelerinden, ninelerinden, babalarından, annelerinden ve çevrelerindeki kişilerden öğrenmişlerdir. Bu kişiler çeşitli sebeplerden dolayı doktora gidemedikleri için halk hekimliği uygulamalarını hem kendilerine hem de çevresindeki kişilere uygulamışlardır.

Görüştüğümüz kaynak kişiler günümüzde modern tıp yöntemlerine baş vurarak doktorun tavsiye ettiği ilaçları kullanmakla beraber halk hekimliği uygulamalarını da kullanmıştır.

Bingöl halk hekimliğinde kullanılan tedavi yöntemleri daha çok bitkisel kaynaklı olmakla beraber, hayvansal, madensel, dinsel, irvasalama, parpılama gibi yöntemlerle hastalıklar tedavi edilmektedir. Halk bu uygulamaları daha çok kendisi uygulamakta ve evde bulunan yaşlı kişilerin bilgisinden faydalanmaktadır. Maddi hastalıklar daha çok geçmişten atadan kalma uygulamalardan görülmeye, tanıdık kişilerin tavsiyesiyle ilaçlar yapılmakta ve kullanılmaktadır. Bu ilaçlar kimi zaman herhangi bir tesir göstermezken kimi zaman da hastalığı tamamen iyileştirmektedir. Özellikle dini kişiliği olan kişilerin öğütleri, dinsel tedavi yolları manevi hastalıkları gidermede kullanılmaktadır.

Bingöl’de halk hekimliği uygulamalarını yapan kişiler daha çok “kocakarı”, “hoca”, “cinnê”, “şeyh”, “kırık-çıkıkçı” gibi isimlerle anılan kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler hastalıklara karşı ilaçlar yapmaktadırlar. Halk hastalandığında bu kişilerin yanına giderek hastalıklarına tedavi aramaktadır. Bunun yanında halk ziyaret yerlerine, şifalı sulara, kaplıcalara da giderek hastalıklarına çözüm aramaktadır.

Yörede cinne, pire adı verilen kadın kişiler modern tıptaki kadın doğum uzmanlarının karşılığı gibi iş görmektedir. Bu kişiler atalarından görerek öğrendikleri bilgilerle kadın hastalıklarını sağaltmaktadır. Göbek kaldırma, rahim iltihaplarını giderme, çocuksuzluk gibi birçok hastalığı sağaltmakla beraber ebelik görevini bu kişiler yerine getirmektedir.

Kırık-çıkıklarda halk kırıkçı adı verilen kişilerin yanına gitmektedir. Kırıkçı adı verilen kişiler daha çok erkek kişilerden oluşmaktadır. Sıcak su, sabun yumurta gibi malzemeler kullanılarak kırık-çıkıklar tedavi edilmektedir. Günümüzde modern tıbbın gelişmesiyle kırık-çıkıkçılar modern tıp yöntemlerinden (röntgen, mr) faydalanmaktadır.

Araştırmamızda tedavi merkezlerinden biri olarak görülen türbeler ve şifalı sular önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle modern tıptan fayda bulamayan kişiler türbeleri ziyaret etmektedir. Türbe etrafındaki ağaçlara bez bağlama, bazı türbelerdeki taşları ağrıyan bölgelerde gezdirme eski Türk inançlarının İslami kültür altında devam ettiğini göstermektedir. Yörede yer alan bir diğer tedavi şekli olan şifalı sulardan içilerek veya yıkanarak faydalanılmaktadır. Ilıcılarda yer alan kaplıcalara hem dinlenmek için hem de şifa bulmak için gidilmektedir.

Günümüzde halk hekimliği uygulamaları teknolojik gelişmeler karşısında gün geçtikçe unutulmaya başlanmıştır. Aynı uygulama bazen unutulmaya bağlı olarak değişikliğe uğrayabilmektedir. Teknolojik gelişmelerin hayatımızın her alanını etkilemesi, özellikle modern tıp alanında yaşanan gelişmeler, doktora rahatça ulaşabilme gibi imkânların oluşmasıyla halk hekimliği ile ilgili bilgiler ve uygulamalar giderek azalmış ve unutulmaya neden olmuştur.

KAYNAKÇA

1.Yazılı Kaynaklar

- ACAR, Özcan (1985); “*Şaman, Şamanlık*”, **Yeni Nesil Türk Ansiklopedisi**, C.6, s.3809-3812.
- ACIPAYAMLI, Orhan (1969); “*Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.26, S.1-2, s.1-9. Ankara.
- ACIPAYAMLI, Orhan (1989); “*Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi*”, **Halk Hekimliği Sempozyum Bildirileri**, (23-25 Kasım), Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, s. 1-8, Ankara.
- AKBULUT, Yiğit (1996); **Bingöl Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ALAY, Okan (1996); **Kültür Dünyamızda Bingöl**, Üniversite Kitapevi, Elazığ.
- ALPTEKİN, A. Berat (2010); “*Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği*”, **Milli Folklor**, S. 86, s.5-17.
- ALPTEKİN, A. Berat (2011); **Halk Bilimi Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1993); **Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)**, Kültür Ofset Basım Evi, Antakya.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1991); **Kutadgu Bilig- I Metin**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARAZ, Rıfat (1995); **Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- ARTUN, Erman (2000); **Adana Halk Kültürü Araştırmaları**, Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Adana.
- ATAMAN, Mustafa (1973); “*Halk Hekimliği: Mamıza Yalamak Üzerine*”, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, S.15, s. 6742.
- AYIŞ Mehmet Şirin (2018); “*Bingöl ve Çevresinde Halidiliğin Yayılmasında Etkili Olmuş Sufi Şahsiyetler*”, **Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.11, s.183-208.
- BAYAT, Ali Haydar (2016); **Tıp Tarihi**, Merkez Efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul.
- BAYAT, Fuzuli (2006); **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, Ötüken Yayınları, İstanbul

- BORATAV, Pertev Naili (1994); **100 Soruda Türk Folkloru**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (2003); **Türk Halk Bilimi II. Yüz Soruda Türk Folkloru-İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar**, Koç Kültür Sanat ve Tanıtım Hizmetleri Yayını, İstanbul.
- BOZKUŞ Metin (1988); “*Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması*”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 2, s.409-422.
- BULUÇ, Sadettin (1942); “*Şamanizm*”, **Türk Amacı Dergisi**, S.1 s.42-48, İstanbul.
- BULUÇ, Sadettin (1971); “*Şamanizm*”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 11, s.310-335, İstanbul.
- CAMPBELL, Joseph (1995); **İlkel Mitoloji / Tanrının Maskeleri**, (Çev. Kudret Emiroğlu), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ÇELEBİ, Evliya (1970); **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Beşinci Kitap, Zuhuri Danışman Yayınları, İstanbul.
- ÇETİNDAG SÜME, Gülde (2011); **Köroğlu Merkezli Hikâyelerin Sembolik Açılımı**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ.
- ÇEVİK Bülent (2008); **Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü** (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- ÇIBLAK, Nilgün (2005); “Çukurova’da Halk Hekimliğiyle İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, **Türk Kültürü Dergisi**, S.507-508 s. 199-214.
- ÇORUHLU, Yaşar (2000); **Türk Mitolojisinin Anahatları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- DAĞI, Fahri (2013); **Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- DRURY, Nevill (1996); “*Şamanizm*” (Çev. Erkan Simsek), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- DURMUŞ, İlhami (2012); “*Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği*”, **Milli Folklor**, S. 94, s. 114-121.
- ELIADE, Mircea (1999); **Şamanizm**, (Çev. İsmet Birkan), Ankara.

- EMEKSİZ, Abdulkadir (2011); **İstanbul'un Manileri Manilerin İstanbul'u**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- ERDEMİR, Demirhan Ayşegül (1996); **Tıbbi Deontoloji ve Genel Tıp Tarihi**, Nobel Tıp Kitapevi, Bursa.
- ERDEMİR, Demirhan Ayşegül (1985); *"Halk Hekimliğinin Tanımı, Tarihi Gelişimi ve Özellikleri"*, **Tıp Dünyası Dergisi** (Traditional Medicine), C.58 (6), s. 191-205.
- ERGİN, Muharrem (1969); **Dede Korkut Kitabı**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (2011); **İnceleme Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGUN, Pervin (2004), **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara.
- ERSOY, Ruhi (2014); *"Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme"*, **Milli Folklor Dergisi**, Yıl 26, S.101, s.182-192.
- GÜLENSOY, Tuncer (2002); **Manas Destanı**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- GÜNAY Ünver-Harun Güngör (1997); **Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Ocak Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR, Harun (2002); **Eski Türklerde Din ve Düşünce**, Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1993); **Dünya İnançları Sözlüğü: Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- IRMAK, Yılmaz (2016); *"Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları"*, **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.6, S.11, s.113-132.
- (2017); *"Bingöl'de Nazar İnanı ve Uygulamaları"*, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.2, s.65-78.
- Yılmaz (2018); *"Bingöl Halk İnançları ve Uygulamaları"* **Dil ve Edebiyat Araştırmaları**, Bahar, 2018; (17) 191-222.
- Yılmaz (2018); *"Bingöl Halk Hekimliği"*, **Bingöl Araştırmaları Dergisi**, 5(1), s.49-73.
- Yılmaz (2018); *"Bingöl'de Bulunan Türbeler ve Ziyaret Yerleri"*, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018 6(6) s.899-914.
- İNAN, Abdülkadir (1976); **Eski Türk Dini**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- İNAN, Abdülkadir (1986); **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İslam Ansiklopedisi** (1992); TDV, İstanbul, C.6, s. 183.
- KABAK, Turgay (2016); **Rize İli Halkbilimi Monografisi**, (Karadeniz Teknik Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi), Trabzon.
- KALAFAT, Yaşar (1995); **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KALAFAT, Yaşar (2004); **Altaylardan Anadolu’ya Kamizm Şamanizm**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- KAYA, Muharrem (2001). “*Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri*”, **Folklor/Edebiyat Dergisi**, C.7, S.25, s.199-218.
- KÖKSAL, Hasan (1987); “*İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar*”, Gelenek Görenek ve İnançlar, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, C.4, s.227-239, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuat (2004); **Edebiyat Araştırmaları I**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı (2012); **Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü**, (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1983); **Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1984); “**Türk Halk İnanç ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri**”, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2010); **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menkıbenameler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 76 Ankara.
- ORAL, Belgin vd. (2016); *Aile Sağlığı Merkezine Başvuranların Geleneksel /Alternatif Tıpla İlgili Görüşleri ve Kullanım Durumu*, **TAF Prev Med Bull**, C.15, S.2. s.75-82.
- OYMAK, İskender (2010); “Anadolu’da Su Kültünün İzleri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 15:1, s. 35-55, Elazığ.
- ÖGEL, Bahaeddin (1985); **Türk Mitolojisi**, 2. Cilt, TTK Basımevi, Ankara,
- ÖGER, Âdem (2010); “*Tarsus Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*”, **Turkish Studies Dergisi**, Volume 5/1 s. 1231-1246.

- ÖNCÜL, Kürşat (2013); “*Kars Örnekleminde Halk Hekimliğinin Arkaik Unsurları*”, **Turkish Studies**, Volume 8/1, Winter, s.2031-2035, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1971); **İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1988); **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000); **Türk Halkbilimi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZDEMİR, Serdar Deniz (2014); **Anadolu Masallarında Su ve Ateş**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- SAKAOĞLU, Saim (1976); **101 Anadolu Efsanesi**, Damla Yayınevi, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (1996); “Manas Destanı ve Anadolu Geleneğinde Kısır Kadının Doğum Yapması”, **Erciyes**, 19 (225), Eylül 5-7.
- SAKAOĞLU, Saim (2009); **Efsane Araştırmaları**, Kömen Yayınları, Konya.
- SARAÇ Celâl (1943); “Eski Mısır’da Bilim ve Teknik” **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakülte Dergisi**, s. 103-113.
- SAYILI, Aydın (1996); **Mısır ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- SOMAKÇI Pınar (2003); “*Türklerde Müzik ile Tedavi*”, **Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.15, s.131-140.
- ŞAR, Sevgi (1989); “*Halk hekimliğinin Dünü ve Bugünü*” **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları, s.221-229, Ankara.
- ŞAR, Sevgi (2008); “Anadolu’da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, **38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, s.1163-1178, Ankara.
- ŞENOCAK, Ebru (2007); “*Türk Halk Kültüründe ve Mitolojik Bağlamda Üzümlün Yeri*”, **Milli Folklor**, S.76, s.164-172.
- ŞİMŞEK Esmâ (2017); *Türk Kültüründe “Alkarısı” İnancı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler*, **Akra Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, S. 12, c.5, s.99-115.
- ŞİMŞEK Esmâ, (2008); “Ölümsüzlük İlacı Elma” **Turkish Studies International Periodical For the Languages Volume, Literature and History of Turkish or Turkic**, 3/5 Fall, s.193-204, Erzincan.

- ŞİMŞEK, Esmâ (2001); **Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2006); “*Türk Halk Kültüründe Yılan ve Bu Bağlamda ‘Yılan Kale’ye Dair Anlatmaların Değerlendirilmesi*”, **Ceyhan’dan Ceyhan’a I. Ceyhan Sempozyumu** (29 Mart-1 Nisan 2006, Ceyhan), Adana.
- T.C. Bingöl Valiliği (1973); **Bingöl 1973 İl Yıllığı**, Ankara,
- TEKİNEŞ, Ayhan (2012); “*Tıbbî Nebevî*”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.41, s.85-88.
- TİRYAKİ, Sırrı (2008); **Bingöl Eski Çağ Tarihi**, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- TOKAÇ, Mahmut (2000); **İlk Dönem (14–15. Yüzyıllar) Türkçe Tıp Yazmalarında Cilt Hastalıkları ve Tedavileri**, (İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- TUNCEL, Metin (1992); **Bingöl**, TDVİA, C.VI, s.184, İstanbul.
- UZLUK, Feridun Nafiz (1956); **Genel Tıp Tarihi**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Ankara.
- WİLHELM, Radloff (1994); **Sibirya’dan** (Çev. Ahmet Temir), C. III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul
- YAKICI, Ali (2000); “*Dede Korkut Kitabındaki Sağlıkla İlgili Konular Üzerine*”, **Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim1999)**, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.353-362, Ankara.
- YARDIMCI, Mehmet (1993); **Halkbilim ve Edebiyat Yazıları**, Açısöz Yayınları, Malatya.
- YENİ, Seher Naz (2010); “Senkop: Nörolog Bakışı”, **Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, S.1, s.74-78, İstanbul.
- YILDIRIM, Nilüfer (2004); **Anadolu Masallarında Şamanizm**, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- YİĞİTBAŞ, M. Sadık (1950); **Kiğı Tarihi**, Cemal Azmi Matbaası, İstanbul.

2.Elektronik Kaynaklar

(hsgm.saglik.gov.tr/tr/kanser-nedir-belirtileri (10.12.2018))

<http://www.tdk.gov.tr> (10.12.2018)

<http://www.bingolkulturturizm.gov.tr/TR-56984/ilin-tarihcesi.html> (10.02.2018)

http://http://www.bingolonline.com/Haber/SEYH-AHMET-TURBESI_TESCILLENDI-44445.html (11.02.2018)

<http://http://www.bingolonline.net/Haber/SEYH-AHMED-KIMDIR-50625.html>
(10.02.2018)

<http://www.cografya.gen.tr/tr/bingol/ekonomi.html> (10.02.2018)

<http://www.ortadoguhastanesi.com.tr/modern-tip-ve-alternatif-tip.html> (24.05.2019)

<http://www.tarihnotlari.com/bingol-ve-tarihi/> (10.02.2018)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/nazar--goz-degmesi#1> (14.03.2019)).

(<https://www.medicalpark.com.tr/bronsit-nedir-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-1895> (10.12.2018)).

(<https://www.memorial.com.tr/saglik-rehberleri/astim/> (10.12.2018)).

<https://www.mynet.com/alternatif-tip-tum-dunyada-yukseliste-doktorlar-alternatif-tip>
(24.05.2019)

www.bingolonline.com (10.03.2018)

www.hurriyet.com.tr/gundem/sinuzit-nedir-sinuzit-nasil-gecer-40907220 (11.03.2018)

www.kursunkalem.com/hastaliklar-sozlugu/ (16.12.2018)

www.tarihnotlari.com/bingol-ve-tarihi/ (10.02.2018)

3.Sözlü Kaynaklar

Adı soyadı, Doğum yeri, Yaşı, Öğrenim durumu, Bilgileri kimden öğrendiği, yaşadığı yer, Görüşme tarihi

K-1: Saniye EPREM, Genç, 60, okuryazar değil, büyüklerinden, Diyarbakır, (07.09.2017)

K-2: Emine KANAR, Genç, 62, okuryazar değil, büyüklerinden, Bingöl, (07.09.2017)

K-3: Hüsniye ÇAKAR, Genç, 79, okuryazar değil, babasından, Genç, (07.09.2017)

K-4: Halime ANILIR, Genç, 66, okuryazar değil, büyüklerinden, Bingöl, (09.09.2017)

K-5: Şefika ÖZDEMİR, Dilektaş, 56, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (11.09.2017)

K-6: Rahime KELEŞ, Şehittepe, 48 ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (11.09.2017)

K-7: Hüsniye DANIŞ, Seğel, 69, okuryazar değil, annesinden, Genç, (11.09.2017)

K-8: Kevser BULUT, Bingöl, 56, okuryazar değil, annesinden, Bingöl, (11.09.2017)

K-9: Asiye TORAK, Şehittepe, 46, okuryazar değil, annesinden, Şehittepe, (25.11.207)

K-10: Halime ÇAKAR, Genç, 38, ilkokul mezunu, annesinden, Diyarbakır, (25.11.2017)

K-11: Fatma TÜMEN, Şehittepe, 53, okuryazar değil, annesinden, Şehittepe, (25.11.2017)

K-12: Remziye TARTAR, Şehittepe, 42, okuryazar değil, annesinde, Elazığ, (27.11.2017)

K-13: Cemile KANCURA, Genç, 41, okuryazar değil, annesinden, Kumgeçit, (25.11.2017)

K-14: Maise TÜMEN, Genç, 67, okuryazar değil, çevresinden, İskenderun, (11.09.2017)

K-15: Meşida KARACA, Genç, 45, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (07.09.2017)

K-16: Rındiye ARTAN, Genç, 79, okuryazar değil, çevresinden Genç, (20.12.2018)

K-17: Sebiha DENKTAŞ, Genç, 70, okuryazar değil, annesinden, Bingöl, (21.10.2018)

K-18: Songül ÇAĞLAR, Bingöl, 43, ilkokul mezunu, annesinden, Bingöl, (21.10.2018)

K-19: Sebahat HATUSARU, Genç, 58, okuryazar değil, babasından, Diyarbakır, 23.12.2018)

K-20: Asiye KOZLUK, Genç, 57, okuryazar değil, annesinden, Genç, (23.12.2018)

- K-21:** Mahmut SÖYLER, Şehittepe, 66, okuryazar değil, çevresinden, Diyarbakır, (23.12.2018)
- K-22:** İsmet KÖMÜRCÜ, Solhan, 69, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, 24.12.2018)
- K-23:** Zemzem BALAT, Bingöl, 69, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (20.12.2018)
- K-24:** Hamide TUNÇ, Bingöl, 71, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (21.10.2018)
- K-25:** Seyran ARGUNAĞA, Bingöl, 73, ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (21.10.2018)
- K-26:** Aysel TUBE, Bingöl, 48, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (24.12.2018)
- K-27:** Sıddık ALİOĞLU, Bingöl, 53, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (20.12.2018)
- K-28:** Mircan BAKIR, Gökdere, 61, okuryazar değil, annesinden, 61, Bingöl, (15.05.2018)
- K-29:** Fatma ERDOĞAN, Dışbudak, 64, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (15.08.2018)
- K-30:** Züleyha YALNIZ, Bingöl, 40, okuryazar değil, annesinden, Bingöl, (06.03.2018)
- K-31:** Emine AYÇIL, Bingöl, 38, okuryazar değil, annesinden, Bingöl, (05.03.2018)
- K-32:** Nazime ETUKUSERTEN, Bingöl, 60, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (06.03.2018)
- K-33:** Hatice KORKMAZ, Bingöl, 44, ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (06.03.2018)
- K-34:** Leyla BUDAN, Bingöl, 69, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (06.03.2018)
- K-35:** Melek ANDAK, Kığı, 65, okuryazar değil, çevresinden, Kığı, (06.03.2018)
- K-36:** Hasret HALİLAN, Palu, 53, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (06.03.2018)
- K-37:** Saadet ALPAĞU, Bingöl, 62, okuryazar değil, annesinden, Bingöl, (08.03.2018)
- K-38:** Muzahim ALAGÖZ, Genç, 47, okuryazar değil, çevresinden, Genç, (08.03.2018)
- K-39:** Nasihat BATMACA, Bingöl, 47, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (08.03.2018)
- K-40:** Muğriyye BATMACA, Bingöl, 70, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (09.03.2018)
- K-41:** Aysel KAYITMAZ TÜRKMEN, Bingöl, 51, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (09.03.2018)

- K-42:** Saniye KAYITMAZ TÜRKMEN, Bingöl, 69, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (09.03.2018)
- K-43:** Sultan RMCi, Bingöl, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (09.03.2018)
- K-44:**, Bingöl, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (09.03.2018)
- K-45:** Zhriye KIZILBOğA, Yenibaşak, 49, okuryazar değil, büyüklerinden, Ilıcalar, (10.06.2018)
- K-46:** Aysel ETİNELİ, Solhan, 24, niversite ğrencisi, dedesinden, Solhan, (10.06.2018)
- K-47:** Mehmet KAÇAR, Genç, 47, lise mezunu, büyüklerinden Bingöl, (10.06.2018)
- K-48:** Naim GÖÇMEN, Bingöl, 52, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (11.06.2018)
- K-49:** Suzan YARARLI, Bingöl, 54, okuryazar değil, babasından, Genç, (11.06.2018)
- K-50:** Suphiye UZUNBOY, Bingöl, 37, ilkokul mezunu, annesinden, Bingöl, (13.06.2018)
- K-51:** Cemile BAşAR, Bingöl, 53, ilkokul mezunu annesinden, Bingöl (10.06.2018)
- K-52:** Tlay OBANTAY, Gkekanat, 28, ilkokul mezunu, byklerinden, Gkekanat, (10.06.2018)
- K-53:** illiye ST, Solhan, 63, ilkokul mezunu, dedesinden ve nenesinden, Solhan (13.06.2018)
- K-54:** Arife BAYANTEMUR, Bingl, 40, okuryazar değil, nenesinden, Bingl, (13.06.2018)
- K-55:** Fakife AYDIN, Karlıova, 85, ilkokul mezunu, annesinden, Karlıova, (17.06.2018)
- K-56:** Nazife OLGUN, Karlıova, 78, okuryazar değil, babasından, Karlıova, (17.06.2018)
- K-57:** Grci ASLAN, Karlıova, 75, okuryazar değil, annesinden, Karlıova, (17.06.2018)
- K-58:** Emine YILDIRIM, Karlıova, 110, okuryazar değil, babaannesinden, Karlıova, (17.06.2018)
- K-59:** Famile KORKMAZ, Karlıova, 89, okuryazar değil, evresinden, Karlıova, (17.06.2018)
- K-60:** Halime ALPERTUNGA, Ormanardı, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (11.06.2018)

- K-61:** Özgül ERDOĞAN, Bingöl, 44, ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (13.06.2018)
- K-62:** Bildane ÇİFTÇİ, Solhan, 63, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (18.06.2018)
- K-63:** Ayşegül ERCAN, Bingöl, 65, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (17.06.2018)
- K-64:** Remziye BÜRLÜK, Bingöl, 82, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (18.06.2018)
- K-65:** Burcu YÜCEL, Karlıova, 37, lise mezunu, büyüklerinden, Karlıova, (18.06.2018)
- K-66:** Adile TOPLU, Bingöl, 38, lise mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (12.06.2018)
- K-67:** Aydın DEMİR, Bingöl, 49, okuryazar değil, büyüklerinden, Bingöl, (12.06.2018)
- K-68:** Sabri TARTAR, Çevirme, 72, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Genç, (10.02.2019)
- K-69:** Fatma ŞAHİN, Genç, 55, okuryazar değil, büyüklerinden, Solhan, (20.10.2018)
- K-70:** Şefika KOMAŞ, Bingöl, 72, ilkokul mezunu, ailesinden, Bingöl, (10.02.2019)
- K-71:** Zekiye SAKAR, Ilıcalar, 49, ilkokul mezunu, çevresinden, Elazığ, (10.02.2019)
- K-72:** Saliha GENGÖÇ, Bingöl, 75, okuryazar değil, annesinden, Bingöl, (10.02.2019)
- K-73:** Ömer KAMOŞ, Bingöl, 45, ortaokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (10.12.2018)
- K-74:** Beyhan KIŞLAKÇI, Gökdere köyü, 58, okuryazar değil, çevresinden, Gökdere, (10.12.2018)
- K-75:** Remziye GÖKÇE, Gökdere köyü, 57, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (13.12.2018)
- K-76:** Mevlüde AYİLER, Genç, 86, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (17.12.2018)
- K-77:** Hilal DAĞDELEN, Bingöl, 26, üniversite mezunu, ninesinden, Bingöl, (09.12.2018)
- K-78:** Nazmiye ÇAKIR, Ülya, 78, okuryazar değil, büyüklerinden, Bingöl, (10.11.2018)
- K-79:** Ali BOLLUK, Bingöl, 63, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (16.12.2018)
- K-80:** Rabia IŞIK, Dilektaş köyü, 45, ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (19.12.2018)
- K-81:** Abide KAYA, Gökdere, 40, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (10.02.2019)
- K-82:** Fatma Coşkun, Solhan, 55, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (10.05.2019)

- K-83:** Hayriye Gölcüklü, Çanakçı, 51, ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (10.02.2019)
- K-84:** Refika Davran, Çanakçı, 56, okuryazar değil, çevresinden, Solhan, (23.05.2019)
- K-85:** Saliha SANIR, Genç, 68, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (23.05.2019)
- K-86:** Zehra ÇETİN, Bingöl, 54, okuryazar değil, büyüklerinden, Bingöl, (23.05.2019)
- K-87:** Abdullah ANILIR, Genç, 65, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (23.05.2019)
- K-88:** Ziya KARACA, Genç, 59, ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (23.05.2019)
- K-89:** Ramazan TORAK, Genç, 57, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Genç, (24.05.2019)
- K-90:** Faik TÜMEN, Şehittepe, 65, okuryazar değil, büyüklerinden, Genç, (21.05.2019)
- K-91:** Asiye SEV, Genç, 56, okuryazar değil, çevresinden, Bingöl, (21.05.2019)
- K-92:** Fırat KANAR, Bingöl, 42, ortaokul, çevresinden, Bingöl, (21.05.2019)
- K-93:** Fatih ÇAKAR, Genç, 35, Üniversite, çevresinden, Bingöl (22.05.2019)
- K-94:** Mikail TOPLUK, Solhan, 60, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Solhan, (21.05.2019)
- K-95:** Halim EPREM, Genç, 57, ilkokul mezunu, büyüklerinden, Diyarbakır, (24.05.2019)
- K-96:** Sakine DAĞ Gökdere, 65, okuryazar değil, büyüklerinden, Elazığ, (20.05.2019)
- K-97:** Selvi DEVRAN, Solhan, 55, ilkokul mezunu, çevresinden, Solhan, (25.05.2019)
- K-98:** Güzel KARAASLAN, Gökdere, ilkokul mezunu, 35, büyüklerinden, Bingöl, (21.05.2019)
- K-99:** Lütfiye YILDIZ, Gökdere, okuryazar değil, 45, çevresinden, Bingöl, (13.05.2019)
- K-100:** Fettah ÖZERK, Genç, ilkokul mezunu, 65, büyüklerinden, Bingöl, (13.05.2019)
- K-101:** Ayhan ELHAKAN, Bingöl, lise mezunu 45, büyüklerinden, Bingöl, (13.05.2019)
- K-102:** Mehmet Rıza ELYATAN, Bingöl, ilkokul, 55, çevresinden, Bingöl, (13.05.2019)
- K-103:** Yılmaz AKTAY, Genç, 45, ortaokul mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (07.05.2019)
- K-104:** Alaattin AYDIN, Bingöl, 45, lise mezunu, çevresinden, Bingöl, (11.05.2019)
- K-105:** Remzi BUĞRAL, Bingöl, 55, ortaokul, büyüklerinden, Bingöl, (08.05.2019)

K-106: Selçuk ÇETİNDAG, Adaklı, 45, lise mezunu, çevresinden, Bingöl, (16.05.2019)

K-107: Ayşe TAŞKIN, Karlıova, 58, okuryazar değil, annesinden, Bingöl, (26.05.2019)

K-108: Songül TAŞKIN, Karlıova, 55, okuryazar değil çevresinden, Bingöl, (26.05.2019)

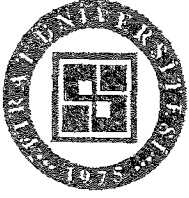
K-109: Şemsettin KOŞAN, Solhan, 46, lise mezunu, annesinden, Bingöl, (08.05.2019)

K-110: Uğur Baycuma, Sancak, 55, lise mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (09.05.2019)

K-111: Mahmut BALÇIK, Solhan 60 ilkokul mezunu, çevresinden, Bingöl, (09.05.2019)

K-112: Ufuk ÜGEL, Bingöl, 56, ortaokul mezunu, büyüklerinden, Elazığ, (13.05.2019)

K-113: Mehmet ÇAKMAK, Karlıova, lise mezunu, büyüklerinden, Bingöl, (18.05.2019)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLIK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Mesut EPREM
Öğrenci Numarası	152213104
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	TDE/Türk Halk Edebiyatı
Danışmanının Uyvanı Adı-Soyadı	Dr. Öğretim Üyesi Gölde ÇETİNDAG SÜME
Tez Başlığı (Türkçe)	Bingöl Halk Hekimliği

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 172 sayfalık kısmına ilişkin, 09/7/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora-tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğ. Ü. Gölde ÇETİNDAG SÜME
Danışmanının Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet BURAN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek-2. Fotoğraflar

Fotoğraf 1. Araştırma Alanı Haritası

Fotoğraf 2. Şeyh Mustafa Türbesi

Fotoğraf 3. Şeyh Ahmet Türbesi

Fotoğraf 4. Seyit Şeyh Ahmet Türbesi

Fotoğraf 5. Şeker Baba Türbesi

Fotoğraf 6. Mala Murcan

Fotoğraf 7. Kırık-Çıkıkçı Hacı Ali Madrak

Fotoğraf 8. Ocaklı Halime KAÇAR

Fotoğraf 9. Kaynak Kişi Hüsniye ÇAKAR

Fotoğraf 10. Sarılık Ocaklısı Sabri TARTAR

Fotoğraf 11. Yaban Nanesi-Dağ Nanesi

Fotoğraf 12.Ebe gümeçi (Dâlek)

Fotoğraf 13. Isırgan Otu

Fotoğraf 14. Osmanlı'da Müzikle Tedavi Minyatürü II. Bayezid Külliyesi Edirne

Fotoğraf 15. Osmanlı'da Bel-Sırt Ağrılarının Tedavisi II. Bayezid Külliyesi Edirne

Ek-3. Derleme Soruları

Ocaklılar için derleme soruları

Adı ve Soyadı:

Doğum Yeri ve Tarihi:

Eğitim Durumu:

Yaşadığı Yer:

Bilgileri Kimden Öğrendiği:

1. Ocak kimlere denir?
2. Ocaklı olmanın yolları nelerdir?
3. El alma, el verme nedir?
4. Ocaklı olmak için ne yaptınız?
5. Hastalıkları tedavi etmeyi nasıl öğrendiniz?
6. Ocaklara hangi hastalıklar için gelinir?
7. Ocaklarda hangi hastalıkları sağaltma yaparsınız?
8. Tedavi ne şekilde yapılır?
9. Bildiğiniz başka ocaklar var mıdır?
10. Özel bir dua yönteminiz var mıdır?

Kaynak kişilere sorulan sorular

Anlatıcının

Adı ve Soyadı:

Doğum Yeri ve Tarihi:

Eğitim Durumu:

Yaşadığı Yer:

Bilgileri Kimden Öğrendiği:

1. Hastalandığınızda ne yaparsınız?
2. Hastalıkları tedavi eden halk hekimlerine ne adlar verilir?
3. Halk hekimliğinde kullandığınız ilaçlar nelerdir?
4. Hastalığın teşhisini nasıl koyuyorsunuz?
5. Hangi hastalıklarda halk hekimliğine başvurursunuz?

6. Bildiğiniz ocaklar var mıdır?
7. Bu ocaklara hangi hastalıklar için gidilir?
8. Kırık ve çıkıklarda ne tür tedavi yapılır?
9. Zatürre olan kişiye ne tür tedavi yapılır?
10. Sarılık olan kişiye ne tedavi edilir?
11. Sivilcesi olan kişiye ne tedavi uygulanır?
12. Soğuk algınlığı olan kişiye ne tür ilaçlar yapılır?
13. Baş ağrısı, sinüzit, migren gibi ağrıları gidermek için ne yapılır?
14. Verem olan kişiye ne yapılır?
15. Tansiyon düşüklüğü veya yüksekliğinde ne kullanılır?
16. Yanıklarda ne yapılır?
17. Yara, kanama olan yere ne yapılır?
18. Diş ağrısı olduğunda ne yapılır?
19. Romatizması olan kişiye ne yapılır?
20. Ateş yükseldiğinde ne yapılır?
21. Sara hastalığına ne yapılır?
22. Bademcik ağrısında ne yapılır?
23. Karın şişkinliğinde ne yapılır?
24. Nazar olan kişiye tedavi ne yapılır?
25. İshal olan kişiye ne tedavi yapılır?
26. Boğaz ağrısına ne iyi gelir?
27. Nasır çıkarsa nasıl tedavi edilir?
28. Bayılan kişi nasıl tedavi edilir?
29. Egzama varsa nasıl tedavi edilir?
30. Ses kısıklığına ne iyi gelir?
31. İştahsızlık durumunda ne yapılır?
32. Uykusuzluğa ne iyi gelir?
33. Ziyaretler ve yatırlar hangi hastalığa iyi gelir?
34. Çocuk pişik olunca nasıl tedavi edilir?
35. Doğum öncesi uygulamalar mesela kısır olan kadına yapılan tedavi, çocuğun erkek veya kız olması için yapılan tedavi ve inanışlar nelerdir?
36. Doğum sırasında yapılan uygulamalar “Göbek Kesme / Tuzlama / Yıkama” nelerdir?

37. Doğum sonrası kadın için yapılan uygulamalar nelerdir?
38. Omuz ve sırt ağrılarında ne yapılır?
39. Bel ağrılarında, bel fıtığında ne yapılır?
40. Kadında süt kesilmesi olduğunda ne yapılır?
41. Uyuz (kaşıntı) nasıl giderilir?
42. Uçuk tedavisi için ne yapılır?
43. Varis tedavisi nasıl yapılır?
44. Kulunç ağrısı nasıl tedavi edilir?
45. Ülser tedavisi için ne yapılır?
46. Kalp hastalığına ne iyi gelir?
47. Guatra ne iyi gelir?
48. Kabakulak hastalığına ne iyi gelir?
49. Kanser için ne yapılır?
50. Hayvan hastalanınca örneğin üşütürse, zehirlenirse ne yapılır?
51. Hayvanlarda kemik kırılmasının tedavisi nasıl yapılır?
52. Hayvanlarda karın şişkinliği tedavisi nasıl yapılır?
53. Hayvanlarda kaşıntı olursa ne yapılır?
54. Hangi hastalıklar için hangi türbelere, ziyaret yerlerine gidilir?
55. Şifalı sular hangi hastalıklara iyi gelir?
56. Hastalanınca gidilen hoca, şeyh, kırık çıkıkçı, kocakarı gibi kişiler kimlerdir?

ÖZ GEÇMİŞ

Mesut EPREM, 1986'da Genç'te doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Diyarbakır'da tamamladıktan sonra 2006 yılında girdiği Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü'nden 2010 yılında mezun oldu. 2010 yılında Bingöl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girmiş ve bu bölümden 2014 yılında eğitimini tamamlamıştır. 2016 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Tezli Yüksek Lisansa başlamıştır.

